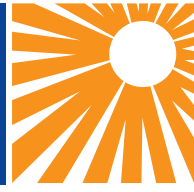

بانک خاورمیانه
Middle East Bank

گزارش عملکرد اقتصاد ایران

در سال ۱۳۹۶

تذکر

آمار و اطلاعات استفاده شده در این گزارش جدیدترین و به روزترین آمار و اطلاعاتی است که در زمان انتشار آن (۷ تیر ۱۳۹۷) از منابع معتبری که در متن یا زیرنویس‌ها ذکر شده‌اند قابل دسترسی بوده است. آمار، اطلاعات و تحلیل‌های ارائه شده صرفاً جنبه اطلاع رسانی داشته و هیچ مسئولیت یا تعهدی را از سوی بانک خاورمیانه و یا سازمان‌ها و افراد وابسته به آن ایجاد نمی‌نماید.

عملکرد اقتصاد ایران در سال ۱۳۹۶

فهرست مطالب

۵	خلاصه مدیریتی
۷	۱. بخش واقعی
۸	۱.۱. گروه کشاورزی
۸	۱.۲. گروه نفت
۹	۱.۳. گروه صنایع و معادن
۱۱	۱.۴. گروه خدمات
۱۱	۲. بازار نیروی کار
۱۲	۳. وضعیت مالی و بودجه دولت
۱۳	۳.۱. کلیات قانون بودجه ۱۳۹۶
۱۳	۳.۲. بودجه عمومی
۱۵	۳.۳. عملکرد مالی دولت
۱۷	۳.۴. خصوصی سازی
۱۹	۳.۵. صندوق توسعه ملی
۱۹	۳.۶. طرح هدفمندی یارانه ها
۲۱	۴. تراز پرداخت های خارجی
۲۳	۴.۱. صادرات کالا
۲۳	۴.۲. واردات کالا
۲۴	۵. بازار ارز
۲۵	۶. سیاست های پولی و اعتباری
۲۶	۶.۱. عملکرد نظام بانکی
۳۰	۶.۲. سیاست های اعتباری
۳۱	۷. روند قیمت ها و تورم
۳۲	۸. بازار سرمایه
۳۳	۸.۱. بورس اوراق بهادار تهران
۳۴	۸.۲. فرابورس ایران
۳۵	۹. محیط کسب و کار
۳۶	۹.۱. رتبه بندی سهولت کسب و کار از سوی بانک جهانی
۳۷	۹.۲. رتبه بندی رقابت پذیری کشورها از سوی مجمع جهانی اقتصاد
۳۸	۹.۳. بررسی محیط کسب و کار کشور از نظر درجه آزادی اقتصادی و فساد
۳۸	۹.۴. نتایج پایش محیط کسب و کار از سوی اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران

خلاصه مدیریتی

رشدی بالاتر از تورم انتظاری داشت، به نحوی که برای مخارج جاری رشدی ۱۸/۷ درصدی و برای مخارج عمرانی رشدی ۲۴/۲ درصدی نسبت به قانون بودجه سال ۱۳۹۵ در نظر گرفته شد.

بخش قابل توجهی از درآمدهای پیش‌بینی شده در قانون بودجه سال ۱۳۹۶ در عمل تحقق نیافت. در ۱۱ ماهه نخست این سال ۹۲۱/۸ هزار میلیارد ریال از طریق اخذ مالیات در اختیار دولت قرار گرفت که معادل ۸۶/۰ درصد از درآمد مالیاتی مصوب ۱۱ ماهه در قانون بودجه بود. به این ترتیب درآمدهای مالیاتی نسبت به مدت مشابه سال ۱۳۹۵ رشد اندک ۷/۶ درصدی داشت. سایر درآمدهای جاری دولت در ۱۱ ماهه نخست این سال معادل ۳۳۴/۲ هزار میلیارد ریال بود که نسبت به رقم مصوب ۱۱ ماهه نخست سال، از عملکرد ۶۳/۰ درصدی حکایت دارد و رشد ۴/۱ درصدی را نسبت به مدت مشابه سال قبل نشان می‌دهد. در مقابل، ۲,۰۶۴/۲ هزار میلیارد ریال از مصارف جاری در ۱۱ ماهه نخست محقق شد که نزدیک به رقم مصوب است. به این ترتیب کسری تراز عملیاتی دولت در ۱۱ ماهه نخست سال ۱۳۹۶ با در نظر گرفتن تنخواه‌گردان‌های تسویه‌نشده معادل ۸۴۲/۴ هزار میلیارد ریال بود که بیشتر از رقم مصوب ۷۳۳/۹ هزار میلیارد ریالی برای این مدت بوده است. منابع حاصل از فروش نفت و فرآورده‌های نفتی در این مدت تنها ۸۲۴/۰ هزار میلیارد ریال و معادل ۷۸/۶ درصد از رقم مصوب بود. همچنین در ۱۱ ماهه نخست سال، ۳۱۶/۳ هزار میلیارد ریال پرداخت عمرانی صورت گرفت که بسیار کمتر از رقم مصوب ۶۵۷/۰ هزار میلیارد ریالی برای این مدت بود. به این ترتیب کسری تراز عملیاتی و سرمایه‌های (کسری بودجه) در این ۱۱ ماهه معادل ۳۳۱/۳ هزار میلیارد ریال رقم خورد که بیشتر از سقف ۲۹۵/۹ هزار میلیارد ریالی تعیین شده در قانون بودجه بوده و رشد ۴۲/۲ درصدی را نسبت به دوره مشابه سال قبل از آن نشان می‌دهد.

بررسی تراز پرداخت‌های خارجی کشور نشان می‌دهد که ارزش صادرات و واردات کالاها در نه ماه نخست سال ۱۳۹۶ نسبت به مدت مشابه سال قبل از آن به

پس از تجربه بالاترین نرخ رشد اقتصادی و پایین‌ترین نرخ تورم ربع قرن اخیر در سال ۱۳۹۵ که تا حد زیادی ناشی از اجرایی شدن برجام و جهش درآمدهای نفتی بود، سال ۱۳۹۶ با تداوم روند مثبت رشد و کاهش سرعت آن شروع شد. در این سال اقتصاد ایران ۳/۷ درصد رشد داشت که بخش عمده آن در نیمه اول سال حاصل شده بود و کاهش نرخ رشد هم عمدتاً به دلیل رسیدن سطح تولید نفت به حداکثر خود بود. رشد واقعی ارزش افزوده گروه نفت از ۶۱/۶ درصد در سال ۱۳۹۵ به ۵/۸ درصد در شش ماهه نخست سال ۱۳۹۶ و سپس منفی ۳/۷ درصد در شش ماهه دوم رسید. در بین گروه‌های اقتصادی بیشترین نرخ رشد با ۵/۱ درصد مربوط به گروه صنایع و معادن بود و پس از آن گروه‌های خدمات و کشاورزی به ترتیب ۴/۴ درصد و ۳/۲ درصد رشد داشتند. در مجموع بخش غیرنفتی ۴/۶ درصد رشد داشت. در سمت هزینه‌ها در سال ۱۳۹۶ تشکیل سرمایه ثابت ناخالص بعد از مدت‌ها در هر دو بخش ماشین‌آلات و ساختمان با افزایش واقعی همراه بود و نرخ رشد ۱/۴ درصدی را ثبت کرد. در این مدت مصرف بخش دولتی با ۳/۹ درصد و مصرف بخش خصوصی، که نزدیک به نیمی از تقاضای اقتصاد کشور را تشکیل می‌دهد، با ۲/۵ درصد رشد واقعی همراه بود.

همسو با رشد اقتصادی، نرخ بیکاری اندکی کاهش یافت و از ۱۲/۴ درصد در سال ۱۳۹۵ به ۱۲/۱ درصد رسید. در این سال به طور خالص ۷۹۷ هزار نفر به جمعیت فعال کشور اضافه شد و نرخ مشارکت اقتصادی با ۰/۹ واحد درصد افزایش به ۴۰/۳ درصد رسید.

یکی از موانع دستیابی به رشدهای اقتصادی غیرتورمی و پایدار در سال‌های اخیر، عدم اجرای مناسب سیاست‌های بودجه‌ای از سوی دولت بوده است. بودجه‌ریزی سال ۱۳۹۶ در شرایطی صورت گرفت که سال قبل از آن رشد اقتصادی بالایی به دست آمده بود و نوید درآمدهای مالیاتی بیشتر را می‌داد. در ارتباط با درآمدهای نفتی نیز چه از نظر میزان صادرات و چه از نظر قیمت نفت، چشم‌انداز مثبتی وجود داشت. به پشتوانه این تحولات ارقام کلان در قانون بودجه سال ۱۳۹۶

بالغ شد که نسبت به رقم مشابه سال قبل ۱۲/۰ درصد رشد نشان می‌داد. بخش قابل توجهی از تسهیلات پرداخت شده توسط بانک‌ها در سال‌های گذشته به نظام بانکی بازپرداخت نشده است. نسبت تسهیلات غیرجاری به کل تسهیلات نظام بانکی در پایان آذر ۱۳۹۶ به ۱۱/۵ درصد رسید که نسبت به پایان سال ۱۳۹۵ حدود ۱/۳ واحد درصد افزایش نشان می‌دهد.

بانک مرکزی ایران در مرداد ۱۳۹۶ سال پایه برای محاسبه نرخ تورم مصرف‌کننده را از ۱۳۹۰ به ۱۳۹۵ تغییر داد. بر اساس سال پایه ۱۳۹۵، نرخ تورم نقطه به نقطه مصرف‌کننده در فروردین ۱۳۹۶ به ۱۲/۷ درصد افزایش یافت اما در ادامه سال روندی کاهشی در پیش گرفت و در اسفندماه رقم ۸/۳ درصد را ثبت کرد. نرخ تورم سالانه نیز در اسفند به ۹/۶ درصد رسید و برای دومین سال متوالی نرخ تورم سالانه تک‌رقمی را برای اقتصاد ایران رقم زد. نرخ تورم نقطه به نقطه تولیدکننده که در طول سال ۱۳۹۵ تک‌رقمی بود، از مرداد ۱۳۹۶ مجدداً دو رقمی شد و سال ۱۳۹۶ را با ۱۲/۸ درصد به پایان رساند. نرخ تورم سالانه تولیدکننده نیز از ابتدای سال ۱۳۹۶ به طور مداوم افزایش یافت و در اسفند به ۱۰/۵ درصد رسید. در سبد کالاها و خدمات مصرفی، بیشترین افزایش نرخ تورم مربوط به گروه خوراکی‌ها و آشامیدنی‌ها و بیشترین کاهش آن متعلق به گروه دخانیات بود.

در سال ۱۳۹۶ بازار سرمایه نیز مانند بازار پول و ارز با تحولات زیادی روبه‌رو شد. بورس اوراق بهادار تهران که در سال ۱۳۹۵ بازده منفی داشت، سال ۱۳۹۶ را با رشد ۲۴/۷ درصدی شاخص کل (قیمت و بازده) و ۱۳/۸ درصدی شاخص قیمت به پایان رساند. این رشد مرمون رشد قیمت و افزایش بازده شرکت‌های صنعتی بوده و عملکرد واسطه‌گری‌های مالی از آن کاسته است. ارزش بازار سهام و ارزش بازار اوراق بدهی در بورس، در آخرین روز معاملاتی سال ۱۳۹۶ به ترتیب به ۳،۸۲۴ هزار میلیارد ریال و ۱۰۷ هزار میلیارد ریال رسید. در بخش دیگر بازار سرمایه یعنی فرابورس، شاخص کل در سال ۱۳۹۶ با رشد ۲۵/۴ درصدی همراه بود و به ۱۰،۹۷ رسید. در این سال ارزش بازار سهام فرابورس ۱۹/۷ درصد رشد داشت و در آخرین روز سال به ۹۸۷/۸ هزار میلیارد ریال رسید. با احتساب اوراق بدهی، اوراق مشتقه و صندوق‌های سرمایه‌گذاری، رشد سالانه ارزش کل این بازار به ۴۰/۴ درصد و مقدار آن به ۱،۴۷۰/۴ هزار میلیارد ریال بالغ شد.

بازار سرمایه به عنوان تسهیل‌کننده تأمین مالی بنگاه‌های اقتصادی یکی از عوامل مؤثر بر محیط کسب و کار بنگاه‌ها است. آخرین گزارش بانک جهانی از محیط کسب و کار ایران حاکی از تنزل چهار پله‌ای رتبه ایران در سال ۲۰۱۸ و رسیدن آن به ۱۲۴ در بین ۱۹۰ کشور مورد بررسی است. در این زمینه، رتبه ایران در شاخص‌های پرداخت مالیات و تضمین اجرای قراردادهای با تنزل قابل توجه و در زمینه تأمین مالی بنگاه‌ها با بهبود چشمگیر روبه‌رو شده است. وضعیت ایران در چهار شاخص پرداخت مالیات، تجارت برون‌مرزی، حمایت از سرمایه‌گذاران خرد و ورشکستگی و انحلال کسب‌وکار نسبت به کشورهای منطقه بدتر و در شش شاخص دیگر بهتر است. آخرین گزارش مجمع جهانی اقتصاد از رقابت‌پذیری کشورها نیز نشان می‌دهد که رتبه ایران در سال ۲۰۱۷-۱۸ نسبت به سال قبل از آن هفت پله بهبود یافته و به رتبه ۶۹ در میان ۱۳۷ کشور مورد بررسی رسیده است. بهبود وضعیت شاخص‌های محیط اقتصاد کلان، کارایی بازار کالا و افزایش درجه خلاقیت و نوآوری از مهم‌ترین دلایل بهبود رتبه ایران بوده است. پایش محیط کسب و کار از سوی اتاق بازرگانی ایران نیز حاکی از آن است که شاخص ملی محیط کسب و کار در زمستان ۱۳۹۶ اندکی بهبود یافته است. در بین بخش‌های اقتصادی، بخش خدمات و کشاورزی و در بین استان‌های کشور، مازندران و کرمانشاه به ترتیب دارای مساعدترین و نامساعدترین محیط کسب و کار معرفی شده‌اند.

ترتیب ۱۴/۶ و ۱۹/۱ درصد افزایش یافت که در نتیجه آن حساب کالا با رشد ۲/۱ درصدی همراه شد. با وجود کاهش حجم و ارزش صادرات میعانات گازی، فرآورده‌های نفتی و مایعات گازی شامل گاز طبیعی در این مدت، رشد همزمان قیمت نفت خام و حجم صادرات آن باعث رشد ارزش صادرات نفتی کشور به میزان ۱۶/۳ درصد شد. ارزش صادرات غیرنفتی نیز ۱۱/۲ درصد افزایش یافت. با در نظر گرفتن ارزش واردات، تراز بازرگانی نفتی و غیرنفتی در دوره مذکور به ترتیب ۱۶/۱ و ۲۶/۰ درصد رشد کرد. با لحاظ کردن افزایش ۲۵/۸ درصدی حساب خدمات و تغییر اندک حساب درآمد و حساب انتقالات جاری در این دوره، حساب جاری ۸/۴ درصد کاهش یافت. همچنین، خالص حساب سرمایه در نه ماه نخست سال ۱۳۹۶ با ۱۶/۶ درصد کاهش نسبت به مدت مشابه سال قبل از آن به ۱۱/۸ میلیارد دلار رسید. با در نظر گرفتن اشتباهات و از قلم افتادگی‌ها، ذخایر خارجی کشور در پایان آذر ۱۳۹۶ با ۸/۶ میلیارد دلار کاهش نسبت به پایان سال ۱۳۹۵ به ۱۱۲/۱ میلیارد دلار بالغ شد. آمارها نشان می‌دهد که ارزش صادرات و واردات گمرکی کشور در سال ۱۳۹۶ به ترتیب ۶/۶ و ۲۴/۳ درصد نسبت به سال ۱۳۹۵ افزایش داشته است.

تحولات تراز پرداخت‌های کشور در کنار شکل‌گیری انتظارات در مورد بازگشت مجدد تحریم‌های هسته‌ای در نتیجه خروج یک‌جانبه آمریکا از برجام، اثرات قابل توجهی بر نرخ ارز در سال ۱۳۹۶ گذاشت. روند کاهشی قیمت دلار آمریکا در بازار ارز ایران که از دی ۱۳۹۵ شروع شده بود، در ابتدای سال ۱۳۹۶ نیز ادامه یافت. نرخ برابری دلار آمریکا در مقابل ریال که تا اوایل تابستان پیرامون ۳۷،۶۰۰ ریال با دامنه کمی در نوسان بود وارد روندی افزایشی شد و در سومین هفته پاییز از ۴۰،۰۰۰ ریال گذشت و در هفته آخر بهمن به مرز ۵۰،۰۰۰ ریال نزدیک شد. متوسط قیمت دلار آمریکا در بازار آزاد در سال ۱۳۹۶ نسبت به سال قبل از آن ۱۱/۱ درصد رشد داشت که بالاترین نرخ رشد قیمت متوسط سالانه دلار آمریکا در بازار آزاد از ابتدای استقرار دولت یازدهم بود. سال ۱۳۹۶ از جمله معدود سال‌هایی است که در آن قیمت دلار آمریکا به طور متوسط بیش از تفاضل نرخ تورم داخلی و جهانی افزایش یافته است.

بازار پول نیز در سال ۱۳۹۶ شاهد تحولات مهمی بود. در پایان بهمن ماه، پایه پولی کشور که ابزار سیاست‌گذاری پولی است، نسبت به پایان بهمن ۱۳۹۵ معادل ۱۷/۶ درصد رشد داشت که عمده آن ناشی از رشد ۸/۱ درصدی خالص دارایی‌های خارجی بانک مرکزی با سهم از رشد ۸/۸ واحد درصد بود. در این مقطع، نقدینگی با ۲۳/۰ درصد رشد نسبت به مقطع مشابه در سال ۱۳۹۵ به ۱۴،۸۹۶/۴ هزار میلیارد ریال رسید که ۸۷/۴ درصد آن را شبه‌پول و مابقی آن را پول تشکیل می‌داد. در بهمن ماه، حجم پول با ۲۱/۷ درصد افزایش نسبت به بهمن ۱۳۹۵ به ۱،۸۵۳/۱ هزار میلیارد ریال رسید که در مقایسه با مدت مشابه سال قبل از آن به میزان ۱/۶ واحد درصد کاهش نشان می‌دهد.

مانده تسهیلات و سپرده‌های ریالی و ارزی بانک‌ها و مؤسسات اعتباری در پایان سال به ۱۶،۴۶۴/۰ هزار میلیارد ریال رسید که نسبت به پایان سال ۱۳۹۵، ۲۹/۳ درصد افزایش نشان می‌دهد. همچنین نسبت تسهیلات به سپرده‌ها پس از کسر سپرده قانونی با ۱/۳ واحد درصد کاهش نسبت به پایان سال ۱۳۹۵ به ۸۵/۴ درصد رسید. مجموع دارایی‌های (بدهی‌های) بانک‌ها و مؤسسات اعتباری غیربانکی در پایان بهمن ۱۳۹۶ به ۲۹،۳۰۳/۷ هزار میلیارد ریال بالغ شد که نسبت به پایان اسفند ۱۳۹۵ حدود ۲۳/۵ درصد و نسبت به پایان بهمن ۱۳۹۵ حدود ۲۴/۵ درصد افزایش نشان می‌دهد.

در سال ۱۳۹۶، کل تسهیلات پرداختی نظام بانکی به ۶،۱۳۹/۱ هزار میلیارد ریال

۱. بخش واقعی

مشکلات نظام بانکی و نظام ارزی که اقدام مؤثری برای اصلاح آنها صورت نگرفت، نگرانی بابت وضعیت اقتصادی کشور در سال‌های بعد را افزایش می‌داد.

سال ۱۳۹۶ با تداوم روند مثبت رشد اقتصادی و البته کاهش سرعت آن شروع شد. در این سال اقتصاد ایران ۳/۷ درصد رشد داشت که بخش عمده آن در نیمه اول سال حاصل شده بود. رشد اقتصادی در شش ماهه نخست سال به ۴/۹ درصد و در شش ماهه دوم به ۲/۶ درصد رسید. این کاهش در نرخ رشد عمدتاً به دلیل رسیدن تولید نفت به حداکثر خود بود. رشد واقعی ارزش افزوده گروه نفت از ۶۱/۶ درصد در سال ۱۳۹۵ به ۵/۸ درصد در شش ماهه نخست سال ۱۳۹۶ و سپس منفی ۳/۷ درصد در شش ماهه دوم رسید.

جدول ۱ نرخ رشد اقتصادی در چهار گروه اصلی اقتصاد کشور و همچنین سهم آنها از رشد تولید ناخالص داخلی را در سال ۱۳۹۶ نشان می‌دهد. چنانکه مشاهده می‌شود، بیشترین نرخ رشد در بین گروه‌های اقتصادی ۵/۱ درصد و مربوط به گروه صنایع و معادن بوده که ۲۲/۶ درصد از کل ارزش افزوده اقتصاد کشور به قیمت‌های جاری و ۱/۲ واحد در سال از نرخ رشد کل را تشکیل می‌دهد. گروه خدمات که با سهم ۵۶/۲ درصدی بزرگ‌ترین گروه محسوب می‌شود با ۴/۴ درصد رشد همراه بوده و گروه کشاورزی که ۹/۸ درصد اقتصاد را تشکیل می‌دهد ۳/۲ درصد رشد را تجربه کرده است. این سه گروه در مجموع بخش غیرنفتی اقتصاد کشور را تشکیل می‌دهند که در سال ۱۳۹۶، ۴/۶ درصد رشد داشته و ۳/۵ واحد درصد از نرخ رشد کل ۳/۷ درصدی را شامل شده است.

جدول ۱- نرخ رشد اجزای تولید ناخالص داخلی به قیمت‌های ثابت سال ۱۳۹۰ (درصد) و سهم آنها از رشد کل (واحد درصد)

سهم از رشد در سال ۱۳۹۶* (واحد درصد)	۱۳۹۶				بهار	۱۳۹۵	۱۳۹۴	۱۳۹۳	
	سال	زمستان	پاییز	تابستان					
۰/۲	۳/۲	۲/۱	۴/۰	۳/۳	۲/۲	۴/۲	۴/۶	۵/۴	گروه کشاورزی
۰/۲	۰/۹	-۴/۲	-۳/۳	۵/۷	۵/۹	۶/۱۶	۷/۲	۴/۵	گروه نفت
۱/۲	۵/۱	۵/۵	۴/۵	۵/۵	۴/۶	۲/۲	-۶/۱	۵/۴	گروه صنایع و معادن
۲/۲	۴/۴	۴/۴	۴/۰	۴/۸	۴/۳	۳/۶	-۲/۳	۱/۴	گروه خدمات
۳/۵	۴/۶	۴/۸	۴/۲	۴/۹	۴/۳	۳/۳	-۳/۱	۳/۰	تولید ناخالص داخلی به قیمت پایه
۳/۷	۳/۷	۲/۷	۲/۴	۵/۱	۴/۶	۱۲/۵	-۱/۶	۳/۲	تولید ناخالص داخلی به قیمت پایه (بدون نفت)

مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، خلاصه گزارش تحولات اقتصادی ایران در بخش واقعی، سال ۱۳۹۶
* تفاوت مجموع سهم از رشد گروه‌ها از رشد کل تولید ناخالص داخلی به دلیل سهم ۰/۱ واحد درصدی «کارمزد احتسابی» است که از مجموع آنها کسر می‌شود.

رشد واقعی همراه بوده است. این متغیر که شاخصی از سطح رفاه اقتصادی جامعه محسوب می‌شود، در پاییز این سال با مقادیر واقعی ۱/۵ درصد کاهش یافت. جدول ۲ جزئیات نرخ رشد محصول ناخالص داخلی را نشان می‌دهد. چنانکه مشاهده می‌شود، مصرف خصوصی و دولتی به همراه تشکیل سرمایه ثابت ناخالص در مجموع ۱/۶ واحد درصد از رشد ۳/۸ درصدی تولید ناخالص داخلی را تشکیل داده‌اند و خالص صادرات نیز منفی ۰/۶ واحد درصد سهم داشته است. در این میان ۲/۸ واحد درصد به «تغییر در موجودی انبار و اشتباهات آماری» اختصاص پیدا می‌کند که در سال ۱۳۹۶ به قیمت‌های ثابت ۲/۱۰ درصد رشد داشته است. این امر می‌تواند نشانه‌ای از تعمیق مشکل کمبود تقاضا در اقتصاد کشور باشد.

دستیابی به توافق موسوم به برجام در زمستان ۱۳۹۴، فصل جدیدی به روی اقتصاد ایران باز کرد. رفع تحریم‌های مرتبط با موضوع هسته‌ای در کنار انتظارات مثبت و خوش‌بینی به آینده اقتصاد کشور، زمینه پیشرفت و حل تدریجی معضلات اقتصادی را فراهم کرد. بخش نفت اولین و اصلی‌ترین بخش بهره‌مند از منافع این توافق بود که با اعمال تحریم‌ها به اجبار پایین‌تر از ظرفیت کار می‌کرد و رفع محدودیت‌ها به سادگی می‌توانست موجب افزایش تولید در آن شود. پس از اجرای برجام، سطح تولید و صادرات نفت ایران به سرعت رو به افزایش گذاشت و در کنار روند صعودی قیمت آن در بازارهای جهانی، اثر مثبت قابل توجهی بر اقتصاد کشور داشت. علاوه بر این، با اجرایی شدن برجام برخی ناپاطمینی‌های موجود در هر دو سمت عرضه و تقاضای اقتصاد کاهش پیدا کرد و موانع تجارت خارجی نیز کمتر شد و تقویت صادرات غیرنفتی را در پی داشت. به دنبال افزایش درآمدهای نفتی و بهبود چشم‌انداز صادرات غیرنفتی، تقاضای کل زیاد شد و حجم بالای ظرفیت‌های خالی این امکان را به وجود آورد که در سال ۱۳۹۵، با وجود محدود بودن سرمایه‌گذاری در سال‌های قبل، نرخ رشد اقتصادی مطلوبی حاصل شود. بالاترین نرخ رشد اقتصادی و پایین‌ترین نرخ رشد شاخص قیمت مصرف‌کننده در ۲۵ سال گذشته در این سال به ثبت رسید و خوش‌بینی‌ها در مورد آینده اقتصاد ایران را بیش از پیش افزایش داد. با این حال اتکای زیاد رشد اقتصادی به دست آمده به بخش نفت، تداوم آن را با چالش مواجه می‌کرد. این امر در کنار استمرار برخی معضلات ساختاری در نظام اقتصادی کشور، از جمله

برآوردهای مقدماتی بانک مرکزی از سمت تقاضا در سال ۱۳۹۶ از رشد واقعی ۳/۸ درصدی محصول ناخالص داخلی به قیمت‌های بازار حکایت دارد.^۱ تشکیل سرمایه ثابت ناخالص بعد از مدت‌ها در هر دو بخش ماشین‌آلات و ساختمان با افزایش واقعی همراه بوده و نرخ رشد ۱/۴ درصدی را ثبت کرده است. در این سال ۳۰۲۳/۰ هزار میلیارد ریال سرمایه ثابت ناخالص به قیمت‌های جاری تشکیل شده که معادل ۱۹/۷ درصد از محصول ناخالص داخلی است. مصرف بخش دولتی ۲۰۵۶/۹ هزار میلیارد ریال، معادل ۱۲/۴ درصد از محصول ناخالص داخلی بوده و رشد ۳/۹ درصدی را نشان می‌دهد. مصرف بخش خصوصی نیز که نزدیک به نیمی از تقاضای اقتصاد کشور را تشکیل می‌دهد، در سال ۱۳۹۶ با ۲/۵ درصد

۱. علت تفاوت جزئی بین رقم محاسباتی رشد اقتصادی از سمت ارزش افزوده با رقم به دست آمده از سمت مصارف تولید ناخالص داخلی در این است که بانک مرکزی در روش اول از قیمت‌های پایه و در روش دوم از قیمت‌های بازار استفاده می‌کند. در قیمت‌های پایه، برخلاف قیمت‌های بازار، مالیات و یارانه در نظر گرفته نمی‌شود و لذا قیمت‌های مورد استفاده در محاسبات رشد ممکن است با هم متفاوت باشد و نتایج متفاوتی رقم بزند.

جدول ۲- نرخ رشد محصول ناخالص داخلی و اجزای هزینه نهایی به قیمت‌های ثابت سال ۱۳۹۰ (درصد) و سهم از رشد آنها (واحد درصد)

سهم از رشد در سال ۱۳۹۶*	۱۳۹۶					۱۳۹۵	۱۳۹۴	۱۳۹۳	
	سال	زمستان	پاییز	تابستان	بهار				
۰/۹۸	۲/۵	۱/۰	-۱/۵	۴/۸	۵/۷	۳/۸	-۳/۵	۲/۰	مصرف خصوصی
۰/۳۸	۳/۹	۲/۱	۷/۷	۴/۱	۲/۶	۳/۰	۴/۸	۴/۲	مصرف دولتی
۰/۲۴	۱/۴	۱/۲	۴/۱	۱/۴	-۱/۸	-۳/۷	-۱۲/۰	۷/۸	تشکیل سرمایه ثابت ناخالص
۰/۱۳	۲/۵	۵/۵	۴/۶	-۰/۶	-۰/۷	۵/۶	-۱۵/۲	۱۰/۰	ماشین‌آلات
۰/۱۰	۰/۹	-۰/۶	۳/۸	۲/۱	-۲/۵	-۷/۴	-۱۰/۷	۶/۹	ساختمان
۰/۵۲	۱/۸	۹/۵	-۹/۰	۶/۰	۱/۳	۴۱/۳	۱۲/۱	۷/۲	صادرات کالاها و خدمات
-۱/۱۳	۱۳/۴	۲/۱	۶/۲	۱۰/۲	۱۶/۴	۶/۱	-۲۰/۲	-۴/۵	واردات کالاها و خدمات
۳/۸۰	۳/۸	۲/۹	۲/۴	۶/۱	۳/۵	۱۳/۴	-۱/۳	۴/۶	تولید ناخالص داخلی به قیمت بازار

مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، خلاصه گزارش تحولات اقتصادی ایران در بخش واقعی، سال ۱۳۹۶
* تفاوت مجموع سهم از رشد زیربخش‌ها از رشد کل تولید ناخالص داخلی ناشی از ذکر نشدن «تغییر در موجودی انبار و اشتباهات آماری» در جدول فوق است که سهم از رشد ۲/۸ واحد درصدی داشته است.

۱.۱. گروه کشاورزی

باثبات بوده اما روند کاهشی خفیفی در آن قابل مشاهده است. رشد سالانه ارزش افزوده گروه کشاورزی در اوایل دهه ۱۳۹۰ حدود ۵/۵ درصد بوده و با کاهشی تقریباً مستمر در سال ۱۳۹۶ به ۳/۲ درصد رسیده است. با توجه به وضعیت نگران‌کننده میزان بارندگی، جریان‌های سطحی و منابع آب زیرزمینی، کاهش محسوس‌تر رشد این بخش در سال‌های آتی دور از انتظار نیست.

گروه کشاورزی در حساب‌های ملی ایران شامل زراعت و باغداری، دامپروری و شکار، جنگلداری، ماهیگیری و خدمات کشاورزی است. این گروه ماهیتاً کمترین تأثیر را از تحولات بین‌المللی می‌پذیرد و بیش از هر چیز تحت تأثیر شرایط جوی و آب و هوا قرار دارد. سنتی بودن عملکرد گروه کشاورزی در ایران و عدم بهره‌گیری گسترده از تکنولوژی‌های مدرن این وابستگی به شرایط جوی را دو چندان کرده است. در طول چند سال اخیر نرخ رشد اقتصادی در این گروه تقریباً

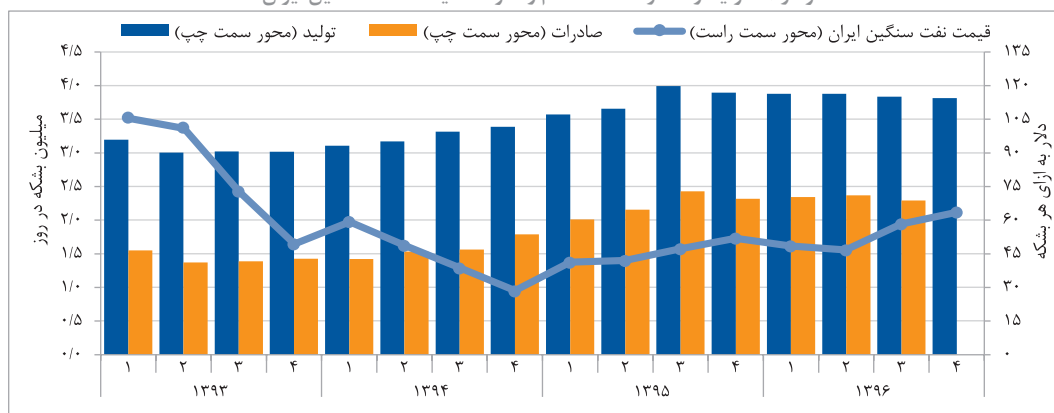
۱.۲. گروه نفت

تولید به دلیل اعمال تحریم‌ها به معنای پدید آمدن ظرفیت‌های خالی در این حوزه بود. با دستیابی به توافق هسته‌ای در اواخر سال ۱۳۹۴، ظرفیت‌های خالی این حوزه به سرعت مورد استفاده قرار گرفت و به تدریج تولید کمابیش به سطح قبل از تحریم‌ها بازگشت. در نتیجه، ارزش افزوده گروه نفت در سال ۱۳۹۵ به یکباره افزایش یافت و سطح آن، به قیمت‌های ثابت، حتی از سال قبل از اعمال تحریم‌ها یعنی ۱۳۹۰ نیز بالاتر رفت که نشان‌دهنده تکمیل بخش عمده‌ای از ظرفیت‌های خالی تولید در این حوزه بود.

تولید روزانه نفت خام ایران که از متوسط بیش از ۴ میلیون بشکه در سال‌های ۸۶-۱۳۸۴ به حدود ۳ میلیون بشکه در سال‌های ۹۳-۱۳۹۲ رسیده بود، از انتهای سال ۱۳۹۴ شروع به افزایش کرد و در پاییز ۱۳۹۵ به نزدیک ۴ میلیون

سهم گروه نفت از تولید ناخالص داخلی ایران که در سال‌های ۸۶-۱۳۸۴ به طور متوسط حدود ۲۴ درصد بود، در سال‌های ۹۰-۱۳۸۷ به حدود ۲۰ درصد و در سال‌های ۹۴-۱۳۹۱ به حدود ۱۳ درصد رسید. این کاهش محسوس نقش گروه نفت در اقتصاد کشور عمدتاً نه از روی تمایل به کاهش وابستگی به منابع طبیعی، بلکه به اجبار صورت گرفت. یکی از دلایل این امر کاهش نسبی متوسط قیمت نفت در این دوره بود. علاوه بر این، در یک دهه اخیر ابتدا بر اثر عوامل داخلی از جمله بالا بودن عمر مخازن هیدروکربوری و عدم تزریق گاز کافی به منابع نفتی کشور، و سپس بر اثر تحریم‌های بین‌المللی و محدود شدن مبادلات با شرکای تجاری، صادرات و در پی آن تولید نفت خام ایران کاهش یافت و موجب کاهش قابل توجه ارزش افزوده و در نتیجه سهم بخش نفت از اقتصاد کشور شد. کاهش

نمودار ۱- تولید و صادرات نفت خام و متوسط قیمت نفت سنگین ایران*

مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، نماگرهای اقتصادی؛ گزارش‌های ماهانه اوپک
* شامل صادرات نفت خام و خالص صادرات فرآورده‌های نفتی

** داده‌های تولید و قیمت که از گزارش‌های ماهانه اوپک استخراج شده، بر اساس ماه‌های میلادی بوده و در این گزارش به طور تقریبی با ماه‌های شمسی تطبیق داده شده است.

است. همراه با افزایش حجم صادرات نفتی، افزایش قیمت آن در بازارهای جهانی و افزایش قیمت دلار بر حسب ریال موجب شد درآمدهای نفتی دولت در این مدت رشد بالایی داشته باشد. نمودار ۱ متوسط روزانه تولید و صادرات نفت خام و همچنین متوسط قیمت نفت سنگین ایران را به صورت فصلی نشان می‌دهد. قیمت هر بشکه نفت خام سنگین ایران در بهار ۱۳۹۵ به طور متوسط ۴۱ دلار بود و با افزایشی ملایم و تقریباً مستمر، در زمستان ۱۳۹۶ به ۶۳ دلار رسید.

بشکه بازگشت. از ابتدای زمستان ۱۳۹۵ تا پایان سال ۱۳۹۶ حجم تولید نفت خام ایران تقریباً در سطح باثباتی قرار گرفت و به طور متوسط در محدوده ۳/۸ تا ۳/۹ میلیون بشکه در روز در نوسان بود. رشد حجم صادرات نیز از زمستان ۱۳۹۴ شروع شد و همانند تولید، در زمستان ۱۳۹۵ به اوج خود یعنی ۲/۴ میلیون بشکه در روز رسید. بر اساس آخرین آمار بانک مرکزی، متوسط روزانه صادرات نفت خام و خالص فرآورده‌های نفتی در نه ماهه نخست سال ۱۳۹۶ بیش از ۲/۳ میلیون بشکه بوده که ۶/۲ درصد بیشتر از مدت مشابه سال قبل از آن

۱.۳. گروه صنایع و معادن

۱۳۹۴، بخش صنعت از ابتدای سال ۱۳۹۵ و بخش معدن از نیمه دوم این سال رشد مثبت را تجربه کرده است. بخش ساختمان نیز که از ابتدای سال ۱۳۹۱ تا انتهای سال ۱۳۹۵ تنها در دو فصل نرخ رشد مثبت داشت، از اولین فصل سال ۱۳۹۶ تغییر جهت داد و در این سال با ۱/۲ درصد رشد ارزش افزوده به قیمت‌های ثابت همراه شد. جدول ۳ نرخ رشد اقتصادی اجزای گروه صنایع و معادن را نشان می‌دهد.

بعد از شرایط نامطلوب بخش‌های مختلف صنایع و معادن در سال ۱۳۹۴ که موجب انقباض ۶/۱ درصدی این گروه شد، در سال ۱۳۹۵ و سپس در سال ۱۳۹۶ نتایج بهتری در این گروه به ثبت رسید. هر چهار زیرمجموعه این گروه در این سال با رشد مثبت ارزش افزوده به قیمت‌های ثابت همراه بوده و در مجموع رشد ۵/۱ درصدی را به جا گذاشته است. بخش «آب، برق و گاز طبیعی» تنها زیرمجموعه این گروه است که حداقل در دو دهه گذشته هیچ‌گاه منقبض نشده و حتی در سال‌های رکودی نیز به رشد خود ادامه داده است. اما بعد از رکود سال

جدول ۳- نرخ رشد زیرمجموعه‌های گروه صنایع و معادن به قیمت‌های ثابت سال ۱۳۹۰ (درصد)

سال	۱۳۹۶			بهار	۱۳۹۵	۱۳۹۴	۱۳۹۳	گروه صنایع و معادن
	زمستان	پاییز	تابستان					
۵/۱	۵/۵	۴/۵	۵/۵	۴/۶	۴/۲	۲/۲	۰/۸	گروه صنایع و معادن
۲/۹	۵/۵	۰/۸	۱/۵	۳/۷	۳/۷	۲/۱	-۰/۷	معدن
۵/۳	۵/۴	۴/۴	۶/۴	۵/۰	۴/۴	۶/۹	۶/۰	صنعت
۷/۵	۸/۴	۷/۱	۶/۳	۸/۳	۸/۳	۶/۸	۵/۱	برق، گاز و آب
۱/۲	۲/۰	۱/۴	۳/۱	-۳/۵	-۳/۵	-۱۳/۱	-۱۵/۳	ساختمان

مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، خلاصه گزارش تحولات اقتصادی ایران در بخش واقعی، سال ۱۳۹۶

درصد ارزش تولید کل کارگاه‌های بزرگ صنعتی کشور را شامل می‌شود. با در نظر گرفتن ضریب ارزش افزوده این صنایع و درصد تغییر شاخص تولید آنها در نه ماهه نخست سال ۱۳۹۶، گروه «صنایع تولید وسایل نقلیه موتوری» بیشترین تأثیر مثبت و گروه «صنایع تولید دارو» بیشترین تأثیر منفی را بر روی شاخص کل داشته است. همچنین بنا بر آمار وزارت صنعت، معدن و تجارت، در نه ماهه نخست این سال، ارزش سرمایه‌گذاری برای ایجاد و توسعه واحدهای صنعتی به قیمت‌های جاری ۲۶/۷ درصد و تعداد پروانه‌های بهره‌برداری از این واحدها ۷/۱ درصد افزایش یافته است.

۱.۳.۱. بخش صنعت

حدود ۷۰ درصد ارزش افزوده بخش صنعت متعلق به کارگاه‌های بزرگ صنعتی دارای ۱۰۰ نفر کارکن یا بیشتر است. شاخص تولید این کارگاه‌ها، بر اساس محاسبات مقدماتی و بر مبنای سال پایه ۱۳۹۰، در نه ماهه ابتدایی سال ۱۳۹۶ معادل ۴/۹ درصد نسبت به دوره مشابه سال قبل از آن رشد کرده و به ۱۰۲/۵ رسیده است. این شاخص از بررسی تولید ۲۴ گروه صنعتی مختلف به دست می‌آید که ضرایب و شاخص مربوط به ۱۰ گروه با بیشترین ضریب اهمیت در میان آنها در جدول ۴ نمایش داده شده است. این ۱۰ گروه در مجموع ۹۳/۰

جدول ۴- شاخص تولید کارگاه‌های بزرگ صنعتی در ۱۰ گروه بزرگ در نه ماهه نخست ۱۳۹۶

شاخص کل	ضریب ارزش تولید	شاخص	درصد تغییر نسبت به دوره مشابه سال قبل
صنایع تولید مواد و محصولات شیمیایی	۱۰۰	۱۰۲/۵	۴/۹
صنایع تولید فلزات اساسی	۲۶	۱۱۴/۴	۴/۱
صنایع تولید وسایل نقلیه موتوری و تریلر	۲۰	۷/۸	۳/۲
صنایع تولید محصولات کانی غیرفلزی	۱۶	۸۰/۳	۱۳/۸
صنایع تولید مواد غذایی	۱۰	۹۴/۳	۴/۲
صنایع تولید ماشین‌آلات مولد برقی	۷	۱۲۲/۵	۵/۶
صنایع تولید محصولات ساخته‌شده از فلز (به جز ماشین‌آلات و تجهیزات)	۴	۹۱/۴	۹/۱
صنایع تولید دارو و فرآورده‌های دارویی شیمیایی و گیاهی	۳	۱۰۷/۸	۳/۲
صنایع تولید ماشین‌آلات و تجهیزات طبقه‌بندی نشده در جای دیگر	۳	۱۲۲/۵	-۵/۰
صنایع تولید محصولات لاستیکی و پلاستیکی	۲	۹۰/۲	-۵/۲
	۲	۱۰۹/۴	۸/۶

مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، گزارش مقدماتی شاخص تولید کارگاه‌های بزرگ صنعتی کشور، نه ماهه نخست سال ۱۳۹۶

افزایش داشته است. تولید فولاد خام نیز در سال ۱۳۹۶ به ۲۲/۸ میلیون تن رسیده که همانند سال قبل از آن ۱۴/۸ درصد رشد سالانه را نشان می‌دهد. تولید خودروه به دنبال رشد قابل توجه در سال ۱۳۹۵، در سال ۱۳۹۶ نیز ۱۳/۷ درصد افزایش یافته و در مجموع بیش از ۱/۵ میلیون دستگاه انواع خودروی سواری در سال ۱۳۹۶ تولید شده است. از این تعداد بیش از ۱/۴ میلیون دستگاه به خودروهای سواری سبک و مابقی به ون، وانت و خودروهای سنگین تر اختصاص دارد.

جدول ۵ عملکرد سه صنعت بزرگ کشور را نمایش می‌دهد که متناظر با سه گروه دارای بالاترین ضریب اهمیت در بین کارگاه‌های بزرگ صنعتی است. در ارتباط با صنعت پتروشیمی که یکی از مهم‌ترین صنایع کشور است، متأسفانه آمار دقیق و به‌روزی منتشر نمی‌شود و برای تولید سال ۱۳۹۶ تنها می‌توان به رقم تقریبی ۵۴ میلیون تن که به صورت غیررسمی توسط روابط عمومی شرکت ملی صنایع پتروشیمی اعلام شده است اشاره کرد. با فرض صحیح بودن این رقم، تولید محصولات پتروشیمی در سال ۱۳۹۶، ۶/۷ درصد نسبت به سال ۱۳۹۵

جدول ۵- حجم تولید برخی صنایع مهم کشور

۱۳۹۶	۱۳۹۵	۱۳۹۴	۱۳۹۳	۱۳۹۲	۱۳۹۱	۱۳۹۰	محصولات پتروشیمی (هزار تن) *
۵۴,۰۰۰	۵۰,۶۱۴	۴۶,۴۱۱	۴۴,۵۱۱	۴۰,۵۷۴	۴۱,۰۶۴	۴۲,۷۳۶	درصد تغییر
۶/۷	۹/۱	۴/۳	۹/۷	-۱/۲	-۳/۹	۶/۴	فولاد خام (هزار تن)
۲۲,۷۷۹	۱۸,۴۶۸	۱۶,۰۸۱	۱۶,۶۹۲	۱۵,۶۲۷	۱۴,۳۶۲	۱۳,۲۷۰	درصد تغییر
۱۴/۸	۱۴/۸	-۳/۷	۶/۸	۸/۸	۸/۲	۶/۱	انواع خودرو (هزار دستگاه)
۱,۵۳۵	۱,۳۵۰	۹۷۹	۱,۱۳۰	۷۳۷	۹۲۴	۱,۶۵۳	درصد تغییر
۱۳/۷	۳۸/۰	-۱۳/۴	۵۳/۴	-۲۰/۲	-۴۴/۱	۳/۱	

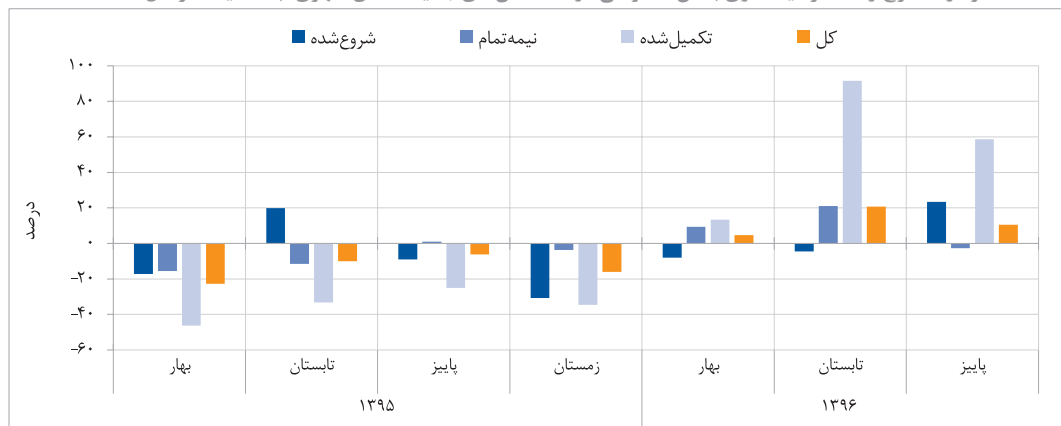
مأخذ: انجمن خودروسازان ایران؛ انجمن جهانی فولاد؛ بانک مرکزی، خلاصه تحولات اقتصادی سال ۱۳۹۵؛ و روابط عمومی شرکت ملی صنایع پتروشیمی ایران
* آمار تولید محصولات پتروشیمی بیشتر از مجموع مقادیر صادرات و فروش داخلی آنها بوده و محاسبه مضاعف دارد. این امر به دلیل آن است که مجتمع‌های پتروشیمی برخی از خروجی‌های یک فرآیند تولیدی خود یا دیگران را به عنوان ورودی فرآیندی دیگر استفاده کرده و این تولیدات واسطه‌ای را نیز در تولید خود لحاظ می‌کنند.

به طور مشخص در یکی از دو گروه «شروع‌شده» یا «تکمیل‌شده» قرار می‌گیرد. در نه ماهه نخست سال ۱۳۹۶، بیشترین افزایش سرمایه‌گذاری در بین مراحل ساخت مربوط به سرمایه‌گذاری در ساختمان‌های تکمیل‌شده با ۵۴/۵ درصد از کل است که در پی انتظار تغییر شرایط و بروز نشانه‌های شروع رونق در بازار مسکن تهران اتفاق افتاد. با این حال، حتی با وجود بهبود نسبی انتظارات از آینده بازار مسکن، سرمایه‌گذاری در ساختمان‌های شروع‌شده در نیمه نخست سال ۱۳۹۶ افت داشته و رشد آن از پاییز شروع شده است. نمودار ۲ نرخ رشد سرمایه‌گذاری بخش خصوصی را به تفکیک مراحل ساخت و به قیمت‌های جاری نشان می‌دهد.

۱.۳.۲. بخش مسکن

در نه ماهه نخست سال ۱۳۹۶، ارزش سرمایه‌گذاری بخش خصوصی در ساختمان‌های جدید مناطق شهری با ۱۲/۰ درصد رشد نسبت به مدت مشابه سال قبل از آن به ۵۵۹/۱ هزار میلیارد ریال رسید. آمار سرمایه‌گذاری توسط بانک مرکزی و به تفکیک مراحل ساخت منتشر می‌شود. متصدیان مربوط در اواخر هر فصل به بلوک‌های نمونه مراجعه می‌کنند و اطلاعات ساختمان‌های جدید را از طریق مصاحبه با فرد مطلع ثبت می‌کنند. اگر فرآیند ساخت‌وساز ساختمانی قبل از فصل مورد بررسی شروع شده و در آن فصل هنوز به اتمام نرسیده باشد، به عنوان «ساختمان نیمه‌تمام» تلقی می‌شود و در غیر این صورت

نمودار ۲- نرخ رشد سرمایه‌گذاری بخش خصوصی در ساختمان‌های جدید مناطق شهری، به تفکیک مراحل ساخت

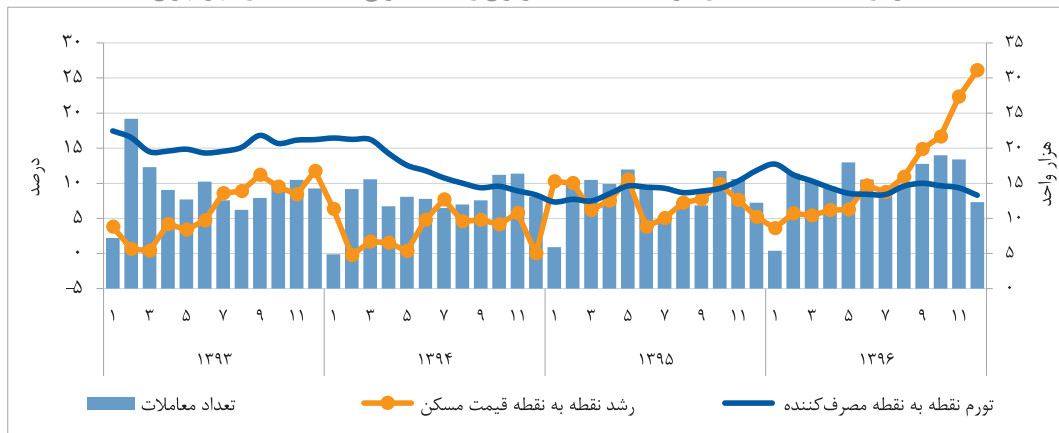

مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، نماگرهای اقتصادی، شماره ۹۰

زیادی از تقاضاهای انباشته‌شده به معامله انجامید. در آذر حدود ۱۷/۸ هزار واحد مسکونی معامله شد که از رشد ۵۰/۲ درصدی نسبت به ماه مشابه سال قبل از آن و رشد ۲۰/۴ درصدی نسبت به ماه قبل از آن حکایت داشت. این نرخ‌های رشد حداقل در یک دهه اخیر کم‌نظیر بوده است. این رقم در دی به ۱۹/۰ هزار واحد رسید و در دو ماه آخر سال نیز تنها اندکی افت داشت. در نمودار ۳ تعداد معاملات واحدهای مسکونی همراه با نرخ تورم مصرف‌کننده و نرخ رشد قیمت مسکن در چهار سال اخیر نمایش داده شده است.

آمار قیمت و معاملات واحدهای مسکونی در سطح کل کشور معمولاً با تأخیر زیادی منتشر می‌شود و تازه‌ترین آمار در دسترس مربوط به شهر تهران است. بررسی شاخص‌های بازار مسکن در تهران از پایان یافتن رکود چندساله این بازار در نیمه دوم سال ۱۳۹۶ حکایت دارد. از شهریور این سال رشد نقطه‌به‌نقطه متوسط قیمت واحدهای مسکونی از نرخ تورم مصرف‌کننده سبقت گرفت و در آذر به بیشترین مقدار خود از ابتدای سال ۱۳۹۳ رسید. این روند صعودی در زمستان هم ادامه داشت و نرخ رشد نقطه‌به‌نقطه قیمت در آخرین ماه سال به ۲۶/۱ درصد رسید. حجم معاملات هم به ویژه در اواخر سال شدت گرفت و بخش

نمودار ۳- تعداد معاملات و متوسط قیمت یک مترمربع واحد مسکونی معامله شده در شهر تهران

مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، گزارش تحولات بازار معاملات مسکن شهر تهران، به نقل از سامانه ثبت معاملات املاک و مستغلات کشور

۱.۴. گروه خدمات

زیرمجموعه‌های گروه خدمات با ۷/۱ درصد متعلق به «حمل و نقل، انبارداری و ارتباطات» بوده و فقط بخش «خدمات اجتماعی، شخصی و خانگی» افت ارزش افزوده داشته است. بخش «خدمات مؤسسات پولی و مالی» نیز به عنوان کوچک‌ترین زیرمجموعه این گروه سال را با رشد ۳/۳ درصدی پشت سر گذاشته است. چنانکه در جدول ۶ مشاهده می‌شود، برآیند تحولات این شش بخش در سال ۱۳۹۶ رشد ۴/۴ درصدی گروه خدمات را به دنبال داشته است.

گروه خدمات در سال‌های اخیر تأثیرپذیری زیادی از تحریم‌های بین‌المللی نداشته و حتی در سال‌های رکودی ۱۳۹۱ و ۱۳۹۲ نیز رشد مثبت داشته است و تنها در سال ۱۳۹۴ که اقتصاد کشور با مشکل کمبود تقاضا مواجه بود، ۲/۳ درصد منقبض شده است. در حساب‌های ملی، گروه خدمات به شش زیرمجموعه تقسیم می‌شود که نزدیک به نیمی از آن به دو زیرمجموعه «خدمات مستغلات و خدمات حرفه‌ای و تخصصی» و «بازرگانی، رستوران و هتلداری» اختصاص دارد. در سال ۱۳۹۶، بیشترین رشد ارزش افزوده به قیمت‌های ثابت در بین

جدول ۶- نرخ رشد زیرمجموعه‌های گروه خدمات به قیمت‌های ثابت سال ۱۳۹۰ (درصد)

گروه خدمات	۱۳۹۶					۱۳۹۵	۱۳۹۴	۱۳۹۳
	سال	زمستان	پاییز	تابستان	بهار			
بازرگانی، رستوران و هتلداری	۴/۴	۴/۴	۴/۰	۴/۸	۴/۳	۳/۶	-۲/۳	۱/۴
حمل و نقل، انبارداری و ارتباطات	۴/۷	۴/۴	۲/۶	۵/۷	۶/۶	۶/۲	-۶/۱	۰/۵
خدمات مؤسسات پولی و مالی	۷/۱	۸/۱	۶/۴	۸/۰	۵/۶	۶/۷	-۶/۱	۱/۶
خدمات مستغلات و خدمات حرفه‌ای و تخصصی	۳/۳	۳/۴	۳/۵	۳/۵	۲/۶	۱/۷	۱/۰	۵/۷
خدمات عمومی	۴/۲	۴/۷	۳/۹	۴/۲	۴/۰	۱/۸	۰/۸	۲/۷
خدمات اجتماعی، شخصی و خانگی	۴/۴	۲/۶	۸/۲	۴/۷	۳/۲	۲/۰	۱/۲	۰/۵
	-۳/۸	-۱/۹	-۸/۲	-۳/۳	-۱/۷	۰/۱	-۴/۴	-۳/۷

مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، خلاصه گزارش تحولات اقتصادی ایران در بخش واقعی، سال ۱۳۹۶

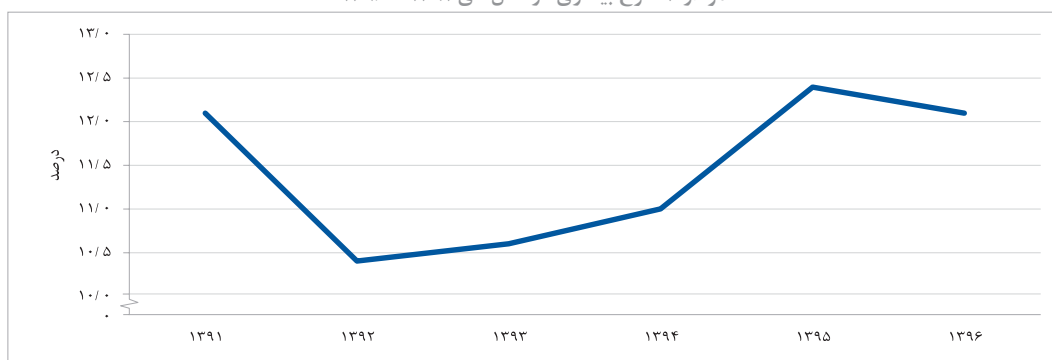
۲. بازار نیروی کار

یک ساعت کار کرده یا بنا به دلایلی به طور موقت کار خود را ترک کرده باشد. به عبارت دیگر، بیکار به فردی ۱۰ ساله یا مسن‌تر اطلاق می‌شود که در هفته مرجع فاقد شغل باشد، در هفته مرجع یا هفته پس از آن آماده کار باشد یا در هفته مرجع و سه هفته قبل از آن جویای کار بوده باشد. بر اساس این تعاریف، جمعیت فعال که حاصل جمع تعداد افراد شاغل و بیکار و مبنای محاسبه نرخ بیکاری است در سال ۱۳۹۶ در ایران به طور میانگین حدود ۲۶/۶ میلیون نفر بوده است. این تعداد افراد ۴۰/۳ درصد از کل جمعیت ۱۰ سال به بالا را به خود اختصاص داده‌اند که نمایانگر نرخ مشارکت اقتصادی در کشور است و نسبت به سال ۱۳۹۵ معادل ۰/۹ واحد درصد افزایش نشان می‌دهد.

اشتغال‌زایی و کاهش نرخ بیکاری در سال‌های متمادی یکی از مهم‌ترین وعده‌ها و شعارهای سیاست‌گذاران اقتصادی در ایران بوده است. بی‌تردید افزایش اشتغال و کاهش نرخ بیکاری افزایش ثبات اجتماعی و رضایت عمومی را در پی خواهد داشت. بر اساس آخرین گزارش منتشر شده از سوی مرکز آمار ایران، نرخ بیکاری پس از طی یک روند افزایشی که از سال ۱۳۹۲ و استقرار دولت یازدهم آغاز شده بود، در سال ۱۳۹۶ اندکی کاهش یافت و از ۱۲/۴ درصد در سال ۱۳۹۵ به ۱۲/۱ درصد رسید. نمودار ۴ روند نرخ بیکاری کشور را از سال ۱۳۹۱ تا ۱۳۹۶ نشان می‌دهد.

بر اساس استاندارد سازمان بین‌المللی کار^۲، فرد شاغل فردی است با سن ۱۰ سال یا بیشتر که در طول هفته‌ای که در آن آمارگیری از بازار کار انجام می‌شود، حداقل

نمودار ۴- نرخ بیکاری در سال‌های ۱۳۹۱ تا ۱۳۹۶

مأخذ: مرکز آمار ایران، چکیده نتایج طرح آمارگیری نیروی کار در سال ۱۳۹۶

است که به رغم تمایل به انجام کار به میزان حداقل ۴۴ ساعت در هفته، بنا به دلایل متعدد کمتر از این میزان کار می‌کنند، با ۰/۱ واحد درصد افزایش در سال ۱۳۹۶ به ۱۰/۴ درصد رسیده است.

در سال ۱۳۹۶ نرخ مشارکت اقتصادی در نقاط روستایی نسبت به نقاط شهری بالاتر بوده است. همچنین نرخ بیکاری در سه گروه جمعیت ۱۰ ساله و بیشتر، جمعیت ۱۵ تا ۲۴ ساله و جمعیت ۱۵ تا ۲۹ ساله در نقاط روستایی کمتر از نقاط شهری بوده و در مقابل، نرخ اشتغال ناقص در نقاط روستایی در سال ۱۳۹۶ بالاتر از نقاط شهری بوده است. جدول ۷ خلاصه‌ای از شاخص‌های مربوط به بازار کار ایران را در سال ۱۳۹۶ نشان می‌دهد.

شاخص‌های بازار کار ایران در سال ۱۳۹۶ به تفکیک گروه‌های سنی نشان می‌دهد نرخ بیکاری جمعیت ۱۰ ساله و بیشتر برای مردان از ۱۰/۵ درصد در سال ۱۳۹۵ به ۱۰/۲ درصد و برای زنان از ۲۰/۷ درصد به ۱۹/۸ درصد کاهش یافته است و نرخ بیکاری زنان همچنان از نرخ بیکاری مردان به مراتب بالاتر است. همچنین نرخ بیکاری در بازه سنی ۱۵ تا ۲۹ ساله در سال ۱۳۹۶ نسبت به سال قبل از آن با ۰/۶ واحد درصد کاهش به ۲۵/۳ درصد رسیده است. نرخ بیکاری در این گروه سنی برای مردان معادل ۲۰/۸ درصد و برای زنان معادل ۴۱/۰ درصد بوده است که حاکی از نامساعدتر بودن بازار کار برای زنان در این گروه سنی است. در سال ۱۳۹۶ سهم اشتغال ناقص، که بیانگر درصدی از افراد شاغل کشور

جدول ۷- برخی شاخص‌های نیروی کار در سال ۱۳۹۶ (درصد)

روستایی	شهری	زن	مرد	کل	
۴۲/۴	۳۹/۷	۱۶/۰	۶۴/۵	۴۰/۳	نرخ مشارکت اقتصادی جمعیت ۱۰ ساله و بیشتر
۸/۲	۱۳/۴	۱۹/۸	۱۰/۲	۱۲/۱	نرخ بیکاری جمعیت ۱۰ ساله و بیشتر
۲۰/۷	۳۱/۹	۴۳/۷	۲۴/۲	۲۸/۴	نرخ بیکاری جوانان ۱۵ تا ۲۴ ساله
۱۸/۶	۲۷/۶	۴۱/۰	۲۰/۸	۲۵/۳	نرخ بیکاری جوانان ۱۵ تا ۲۹ ساله
۱۳/۴	۹/۳	۵/۱	۱۱/۶	۱۰/۴	سهم جمعیت دارای اشتغال ناقص زمانی

مأخذ: مرکز آمار ایران، چکیده طرح آمارگیری نیروی کار در سال ۱۳۹۶

را در خود جای داده است که نسبت به سال قبل از آن ۰/۳ واحد درصد رشد نشان می‌دهد. پس از بخش خدمات، بخش‌های صنعت و کشاورزی به ترتیب ۳۲/۰ و ۱۷/۶ درصد از افراد شاغل را به خود اختصاص داده‌اند. همچنین در بین استان‌های کشور، کمترین نرخ بیکاری مربوط به استان‌های سمنان و مرکزی با ۷/۹ درصد و بیشترین آن متعلق به استان کرمانشاه و معادل ۲۱/۶ درصد بوده است.

آخرین ارقام منتشرشده از سوی مرکز آمار ایران نشان می‌دهد در سال ۱۳۹۶ به طور خالص ۷۹۷,۳۶۹ نفر به جمعیت فعال کشور اضافه شده که حاکی از رشدی ۳/۱ درصدی نسبت به سال ۱۳۹۵ است. از این تعداد، ۷۹۰,۵۶۱ نفر به افراد شاغل و ۶,۸۰۸ نفر به افراد بیکار اضافه شده که رشد ۳/۵ درصدی جمعیت شاغل و ۰/۲ درصدی جمعیت بیکار را نشان می‌دهد.

در سال ۱۳۹۶، بخش خدمات با سهم ۵۰/۴ درصدی بیشترین جمعیت شاغل

۳. وضعیت مالی و بودجه دولت

۱۲/۵ درصدی به دست آمده بود و نوید درآمدهای مالیاتی بیشتر را می‌داد. علاوه بر این، در ارتباط با درآمدهای نفتی نیز چه از نظر میزان صادرات و چه از نظر قیمت نفت، چشم‌انداز مثبتی وجود داشت. به پشتوانه این موارد ارقام کلان در قانون بودجه سال ۱۳۹۶ رشدی بیشتر از تورم انتظاری داشت، به نحوی که برای مخارج جاری رشدی ۱۸/۷ درصدی و برای مخارج عمرانی رشدی ۲۴/۲ درصدی نسبت به قانون بودجه سال ۱۳۹۵ در نظر گرفته شد.

بر اساس قاعده مالی، بودجه‌ریزی دولت یا باید نسبت به چرخه‌های تجاری بی‌تفاوت و با ثبات باشد و یا رفتاری پادچرخه‌ای^۳ داشته باشد، به این معنا که در وضعیت رکود انبساطی بوده و به ایجاد رونق کمک کند و در شرایط رونق با محدود کردن هزینه‌های دولت و ایجاد مازاد بودجه، بازپرداخت بدهی‌های قبلی را ممکن سازد. با این حال به طور تاریخی بودجه‌ریزی در ایران خلاف این قاعده عمل کرده و رفتاری موافق چرخه‌های تجاری داشته است. بودجه‌ریزی سال ۱۳۹۶ در شرایطی صورت گرفت که سال قبل از آن رشد اقتصادی قابل توجه

۳.۱. کلیات قانون بودجه ۱۳۹۶

بودجه عمومی دولت در قانون بودجه سال ۱۳۹۶ معادل ۳,۹۸۸/۵ هزار میلیارد ریال تصویب شد که از رشد ۱۸/۹ درصدی نسبت به قانون بودجه سال ۱۳۹۵ حکایت داشت. بودجه شرکت‌های دولتی، بانک‌ها و مؤسسات انتفاعی وابسته به دولت نیز با رشد ۱۷/۲ درصدی نسبت به سال ۱۳۹۵ معادل ۸,۰۰۵/۰ هزار میلیارد ریال در نظر گرفته شد. به این ترتیب بودجه کل کشور در سال ۱۳۹۶ به

۱۱,۵۲۴/۶ هزار میلیارد ریال بالغ شد که از رشد ۱۷/۸ درصدی نسبت به سال ۱۳۹۵ حکایت دارد. این رقم با توجه به تورم ۹/۶ درصدی سال ۱۳۹۶ از بزرگ شدن نسبی اندازه دولت خبر می‌دهد. جدول ۸ زیربخش‌های اصلی قانون بودجه سال ۱۳۹۶ را در مقایسه با سال ۱۳۹۵ نشان می‌دهد.

جدول ۸- زیربخش‌های اصلی قوانین بودجه سال‌های ۱۳۹۵ و ۱۳۹۶

شرح	قانون بودجه ۱۳۹۵		قانون بودجه ۱۳۹۶	
	هزار میلیارد ریال	درصد رشد نسبت به ۱۳۹۴	هزار میلیارد ریال	درصد رشد نسبت به ۱۳۹۵
بودجه کل کشور	۹,۷۸۵/۵	۱۵/۶	۱۱,۵۲۴/۶	۱۷/۸
بودجه عمومی	۳,۳۵۴/۹	۲۲/۳	۳,۹۸۸/۵	۱۸/۹
منابع عمومی	۲,۹۴۳/۹	۲۴/۶	۳,۴۶۷/۵	۱۷/۸
درآمدهای اختصاصی	۴۱۱/۰	۷/۸	۵۲۱/۰	۲۶/۸
بودجه شرکت‌های دولتی، بانک‌ها و مؤسسات انتفاعی وابسته به دولت	۶,۸۲۸/۲	۱۳/۴	۸,۰۰۵/۰	۱۷/۲

مأخذ: قوانین بودجه کل کشور

۳.۲. بودجه عمومی

بودجه عمومی دولت از دو بخش منابع (یا مصارف) عمومی و درآمدهای اختصاصی (یا مصارف از محل درآمدهای اختصاصی) تشکیل می‌شود. در اجزای منابع عمومی دولت، درآمدهای مالیاتی و درآمدهای نفتی بیشترین سهم را دارد و در سمت مصارف، سهم هزینه‌های جاری دولت نسبت به هزینه‌های عمرانی بیشتر است. جدول ۹ جزئیات منابع و مصارف بودجه عمومی را در قانون بودجه سال ۱۳۹۶ نشان می‌دهد.

بودجه عمومی دولت از دو بخش منابع (یا مصارف) عمومی و درآمدهای اختصاصی (یا مصارف از محل درآمدهای اختصاصی) تشکیل می‌شود. در اجزای منابع عمومی دولت، درآمدهای مالیاتی و درآمدهای نفتی بیشترین سهم را دارد

جدول ۹- زیربخش‌های بودجه عمومی در لایحه و قانون بودجه سال ۱۳۹۶ (هزار میلیارد ریال)

منابع	لایحه	قانون	مصارف	لایحه	قانون
درآمدها (عمومی)	۱,۵۹۵/۹	۱,۷۴۱/۰	هزینه‌ها (جاری)	۱,۵۹۵/۹	۱,۷۴۱/۰
مالیاتی	۱,۱۲۷/۳	۱,۱۶۴/۶	جبران خدمات کارکنان	۹۵۰/۳	-
حاصل از مالکیت دولت	۲۲۰/۸	۲۷۵/۷	استفاده از کالاها و خدمات	۳۰۷/۵	-
حاصل از فروش کالاها و خدمات	۸۵/۹	۹۴/۷	هزینه اموال و دارایی	۲۴/۰	-
حاصل از جرایم و خسارات	۶۴/۳	۷۱/۵	پارانه	۲۰۶/۴	-
متفرقه	۹۷/۵	۱۳۳/۵	کمک‌های بلاعوض	۴۶/۲	-
			رفاه اجتماعی	۷۳۰/۹	-
			سایر هزینه‌ها	۹۸/۵	-
تراز عملیاتی	-۷۶۷/۹	-۷۹۷/۲			
واگذاری دارایی‌های سرمایه‌ای	۱,۱۶۱/۴	۱,۱۸۹/۵	تملك دارایی‌های سرمایه‌ای (هزینه‌های عمرانی)	۶۲۷/۱	۷۱۳/۷
حاصل از نفت و فرآورده‌های نفتی	۱,۱۱۰/۹	۱,۱۳۹/۰	ساختمان	۴۷۲/۷	-
حاصل از فروش و واگذاری اموال	۱۵/۵	۱۵/۵	ماشین‌آلات و تجهیزات	۹۷/۲	-
حاصل از واگذاری طرح‌های عمرانی	۳۵/۰	۳۵/۰	سایر دارایی‌های ثابت	۲/۸	-
			استفاده از موجودی انبار	۰/۰	-
			اقلام گرانبها	۰/۲	-
			زمین	۲/۶	-
			سایر دارایی‌های تولیدشده	۵۱/۷	-
خالص واگذاری دارایی‌های سرمایه‌ای	۴۴۲/۷	۵۳۷/۰			
واگذاری دارایی‌های مالی	۴۴۲/۷	۵۳۷/۰	تملك دارایی‌های مالی	۲۰۹/۲	۲۱۵/۷
فروش اوراق مالی اسلامی	۳۲۵/۰	۳۴۵/۰	اعتبارات موضوع واگذاری سهام	۸۹/۹	۹۶/۴
استفاده از تسهیلات خارجی	۳/۶	۳/۶	بازپرداخت اصل اوراق مالی اسلامی	۹۵/۸	۹۵/۸
دریافت اصل وام‌ها	۴/۰	۴/۰	بازپرداخت اصل تسهیلات بانکی	۰/۶	۰/۶
واگذاری شرکت‌های دولتی	۹۶/۵	۱۰۱/۵	تعهدات پرداخت‌نشده سال‌های قبل	۴/۵	۴/۵
برگشتی پرداخت‌های سال قبل	۳/۶	۳/۶	بازپرداخت اصل وام‌های خارجی	۱۸/۴	۱۸/۴
استفاده از صندوق توسعه ملی	۶/۶	۷۵/۹			
سایر واگذاری‌ها	۳/۵	۳/۵			
خالص واگذاری دارایی‌های مالی	۳۲۱/۴	۳۳۳/۶			
جمع منابع عمومی دولت	۳,۲۰۰/۰	۳,۴۶۷/۵	جمع مصارف عمومی دولت	۳,۲۰۰/۰	۳,۴۶۷/۵
درآمدهای اختصاصی	۵۱۱/۲	۵۲۱/۰	مصارف از محل درآمدهای اختصاصی	۵۱۱/۲	۵۲۱/۰
منابع بودجه عمومی	۳,۷۱۱/۲	۳,۹۸۸/۵	مصارف بودجه عمومی	۳,۷۱۱/۲	۳,۹۸۸/۵

مأخذ: لایحه و قانون بودجه سال ۱۳۹۶

قانون بودجه سال ۱۳۹۵ به ۲۴/۲ درصد رسید. به این ترتیب خالص واگذاری دارایی‌های سرمایه‌ای در قانون بودجه سال ۱۳۹۶ معادل ۴۷۵/۸ هزار میلیارد ریال در نظر گرفته شد تا بتواند بخشی از کسری تراز عملیاتی را جبران کند. البته این تنها استفاده نادرست از سرمایه ملی نفت نیست. در قانون بودجه سال ۱۳۹۶، سهم صندوق توسعه ملی از کل درآمدهای نفتی طبق قانون برنامه ششم توسعه ۳۰ درصد در نظر گرفته شد، اما مجلس به دولت اجازه استفاده از ۷۵/۹ هزار میلیارد ریال از منابع صندوق توسعه ملی را داد. دولت در لایحه پیشنهادی خود سهم صندوق توسعه ملی از کل درآمدهای نفتی را ۲۰ درصد در نظر گرفته و حق برداشت ۶/۶ هزار میلیارد ریال از منابع این صندوق را برای خود لحاظ کرده بود.

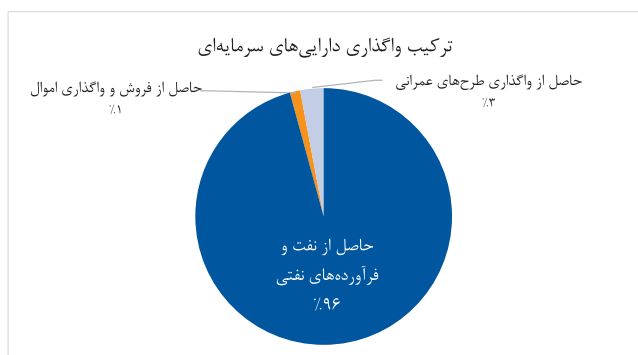
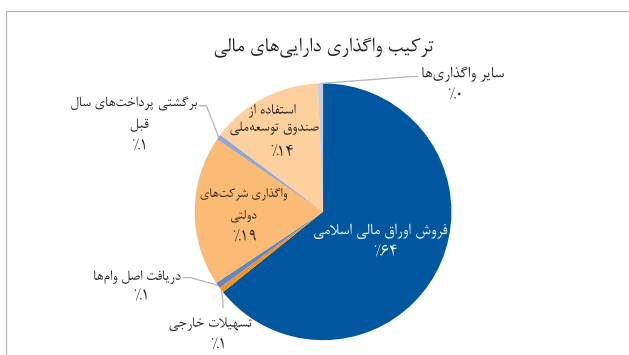
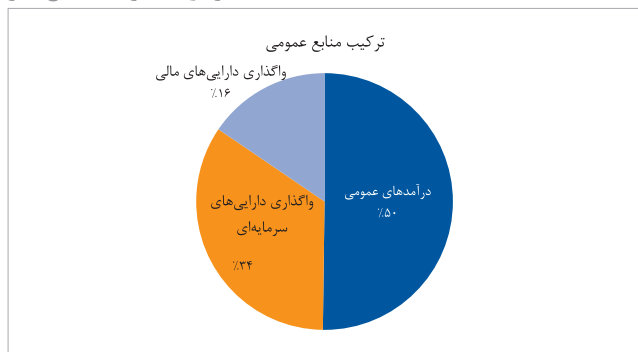
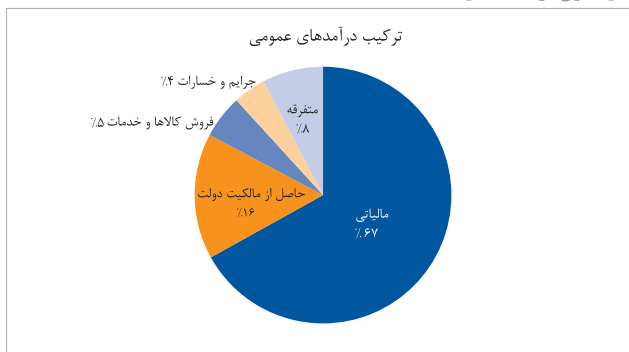
در قانون بودجه سال ۱۳۹۶، مطابق روال معمول تلاش شد بخش دیگری از کسری عملیاتی دولت از طریق دارایی‌ها و فعالیت‌های مالی تراز شود. در این زمینه، مهم‌ترین مواردی که برای ایجاد مازاد ۳۲۱/۴ هزار میلیارد ریالی خالص واگذاری دارایی‌های مالی در نظر گرفته شد شامل فروش اوراق مالی اسلامی (۳۴۵/۰ هزار میلیارد ریال) و واگذاری شرکت‌های دولتی (۱۰۱/۵ هزار میلیارد ریال) بود. انتشار اوراق مالی اسلامی در قانون بودجه سال ۱۳۹۶ معادل ۱۳/۸ درصد کمتر از رقم مشابه در قانون بودجه سال ۱۳۹۵ در نظر گرفته شد که عامل اصلی آن برآورد بیش از واقع میزان انتشار اوراق در قانون بودجه سال ۱۳۹۵ بوده است. درآمد پیش‌بینی‌شده از محل واگذاری شرکت‌های دولتی نیز ۳۶/۸ درصد نسبت به قانون بودجه سال ۱۳۹۵ کاهش یافت. کاهش میزان واگذاری شرکت‌های دولتی روندی است که در سال‌های اخیر به طور پیوسته در جریان بوده و عملاً به حفظ اندازه بزرگ دولت در اقتصاد کمک کرده است. باید توجه داشت تمرکز بیش از حد بر اوراق بدهی برای تأمین مالی کسری بودجه هم به افزایش نرخ بهره در اقتصاد منجر می‌شود و هم منابع مالی در اختیار بخش خصوصی را کاهش می‌دهد، در حالی که واگذاری شرکت‌های دولتی هیچ یک از این تبعات منفی را در پی ندارد. نمودار ۵ ترکیب منابع عمومی و جزئیات آن را در قانون بودجه سال ۱۳۹۶ نشان می‌دهد.

در لایحه پیشنهادی دولت، کسری تراز عملیاتی ۷۶۷/۹ هزار میلیارد ریال در نظر گرفته شده بود، اما مجلس آن را به ۷۹۷/۲ هزار میلیارد ریال افزایش داد. کسری تراز عملیاتی در نظر گرفته‌شده در قانون بودجه سال ۱۳۹۶ معادل ۴۱/۴ درصد بیشتر از رقم مشابه در قانون بودجه سال ۱۳۹۵ بوده است. حقوق کارکنان دولتی حدود ۴۰ درصد از کل هزینه‌های جاری را به خود اختصاص می‌دهد که نزدیک به ۸۲ درصد از کل درآمدهای مالیاتی است. جدای از سرفصل جبران خدمات کارکنان، بخش قابل توجهی از سرفصل رفاه اجتماعی نیز صرف پرداخت به نیروی انسانی به ویژه در قالب کمک به صندوق‌های بازنشستگی می‌شود.

در لایحه بودجه سال ۱۳۹۶ به طور ضمنی قیمت هر بشکه نفت معادل ۵۵ دلار، مجموع میزان صادرات نفت و میعانات گازی حدود ۲/۵ میلیون بشکه در روز و نرخ تسعیر دلار ۳۳,۰۰۰ ریال در نظر گرفته شده بود و به این ترتیب درآمدهای نفتی دولت به ۱,۱۱۰/۹ هزار میلیارد ریال می‌رسید، در حالی که مجلس این رقم را به ۱,۱۳۹/۰ هزار میلیارد ریال افزایش داد. به این ترتیب درآمد نفتی دولت در قانون بودجه سال ۱۳۹۶ معادل ۵۲/۹ درصد بیشتر از رقم مشابه در قانون بودجه سال ۱۳۹۵ در نظر گرفته شد. طبق گزارش بانک مرکزی، متوسط میزان صادرات نفت خام و خالص صادرات فرآورده‌های نفتی در نه ماهه نخست سال ۱۳۹۶ حدود ۲/۳ میلیون بشکه در روز بوده است که با در نظر گرفتن صادرات روزانه حدود ۴۰۰ هزار بشکه میعانات گازی، این رقم به حدود ۲/۷ میلیون بشکه در روز افزایش می‌یابد. قیمت نفت سنگین ایران نیز به طور متوسط در سال ۱۳۹۶ حدود ۵۵ دلار به ازای هر بشکه بوده است. همچنین در سال ۱۳۹۶، نرخ رسمی دلار به طور متوسط ۳۴,۲۷۵ ریال تعیین شده بود. بنابراین افزایش درآمدهای نفتی در قانون بودجه سال ۱۳۹۶ نسبت به لایحه پیشنهادی دولت دور از واقعیت نبوده است.

همچنین مجلس میزان پرداخت‌های عمرانی را در قانون بودجه نسبت به لایحه پیشنهادی دولت افزایش داد، به نحوی که رشد آن نسبت به رقم مشابه در

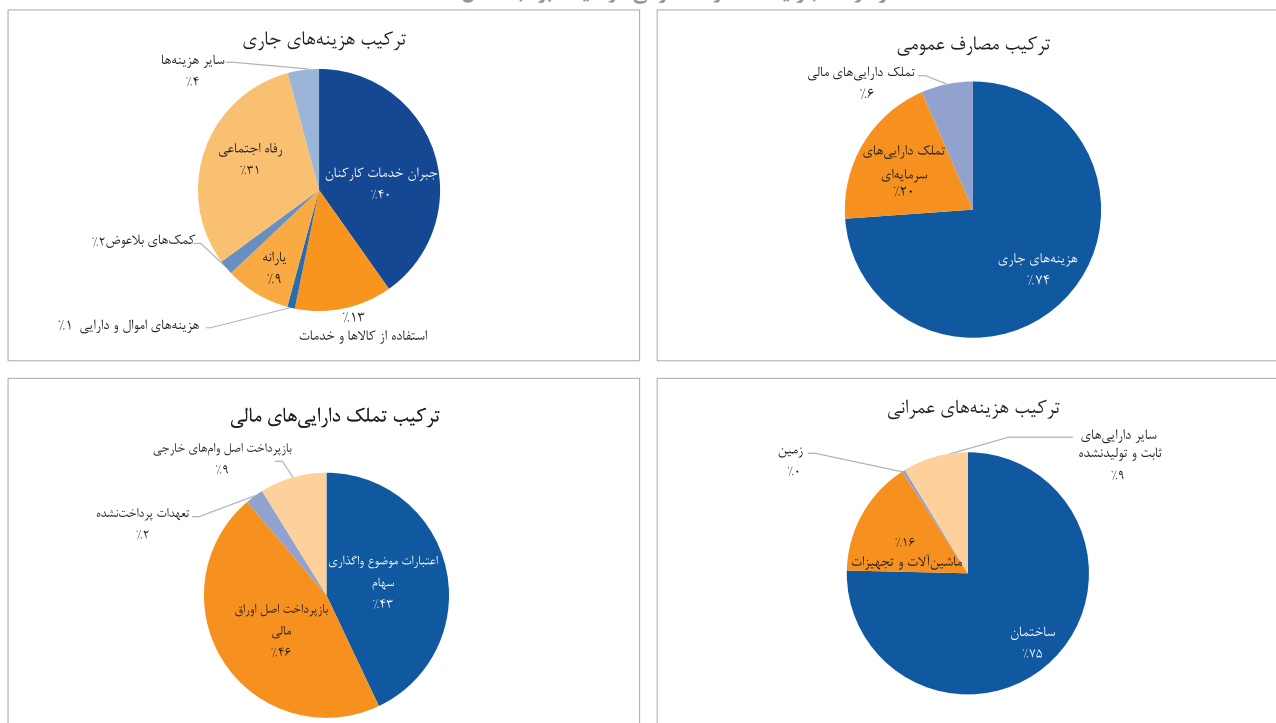
نمودار ۵- جزئیات منابع عمومی در قانون بودجه سال ۱۳۹۶

در نمودار ۶ بر اساس لایحه بودجه به جزئیات مصارف عمومی پرداخته شده است.

متأسفانه سازمان برنامه و بودجه کشور تغییرات مصوب مجلس را روی جداول کلان لایحه بودجه پیاده‌سازی نکرده و در اختیار عموم قرار نداده است. بنابراین به دلیل عدم دسترسی به جزئیات مصارف عمومی در قانون بودجه سال ۱۳۹۶،

نمودار ۶- جزئیات مصارف عمومی در لایحه بودجه سال ۱۳۹۶

مأخذ: لایحه بودجه سال ۱۳۹۶

قانون بودجه سال ۱۳۹۶ نسبت به قانون بودجه سال ۱۳۹۵ معادل ۱۲/۲ درصد در نظر گرفته شد، در حالی که رشد درآمدهای نفتی ۵۲/۹ درصد و رشد استفاده دولت از صندوق توسعه ملی ۱،۱۶۵/۰ درصد بود. همچنین پرداخت‌های جاری ۱۸/۷ درصد نسبت به قانون بودجه سال ۱۳۹۵ رشد داشته که بیشتر از نرخ تورم ۹/۶ درصدی محقق شده سال ۱۳۹۶ بوده است.

در قانون بودجه سال ۱۳۹۶ برای سومین سال پیاپی درآمدهای مالیاتی بیش از درآمدهای نفتی در نظر گرفته شد، در حالی که برخلاف دو سال گذشته، در سال ۱۳۹۶ چشم‌انداز درآمدهای نفتی افزایشی بود. افزایش سهم صندوق توسعه ملی از کل درآمدهای نفتی یکی از عواملی است که باعث کمتر بودن سهم درآمدهای نفتی از سهم درآمدهای مالیاتی شده است. البته در قانون بودجه سال ۱۳۹۶ به دولت اجازه استفاده از ۷۵/۹ هزار میلیارد از منابع صندوق توسعه ملی داده شده است که با اضافه کردن این رقم به درآمدهای نفتی، سهم نفت در این

۳.۳. عملکرد مالی دولت

دلیل رشد منفی اقتصادی در سال ۱۳۹۴، تا زمان تحویل اظهارنامه‌های مالیاتی عملکرد سال ۱۳۹۵ در پایان تیر ۱۳۹۶، درآمدهای ناشی از مالیات اشخاص حقوقی کاهش زیادی داشت و عمدتاً در نیمه دوم سال ۱۳۹۶ بود که این روند نزولی تا حدودی جبران شد. جدول ۱۰ اجزای درآمدهای مالیاتی دولت را در ۱۱ ماهه نخست سال ۱۳۹۶ با دوره مشابه سال قبل از آن مقایسه کرده است.

در ۱۱ ماهه نخست سال ۱۳۹۶، ۹۲۱/۸ هزار میلیارد ریال از طریق اخذ مالیات در اختیار دولت قرار گرفت که معادل ۸۶/۰ درصد از درآمد مالیاتی مصوب ۱۱ ماهه در قانون بودجه ۱۳۹۶ بوده است. به این ترتیب درآمدهای مالیاتی نسبت به مدت مشابه سال ۱۳۹۵ رشد اندک ۷/۶ درصدی داشته و تحقق آن نیز ۳/۶ واحد درصد کمتر بوده است. کاهش ۹/۱ درصدی مالیات اشخاص حقوقی در این مدت مهم‌ترین عامل رشد اندک کل درآمدهای مالیاتی بوده است. در واقع به

جدول ۱۰- اجزای درآمدهای مالیاتی، سهم آنها از کل درآمدهای مالیاتی و رشد آنها نسبت به مدت مشابه سال قبل (هزار میلیارد ریال - درصد)

درآمدهای مالیاتی	۱۱ ماهه نخست ۱۳۹۵			۱۱ ماهه نخست ۱۳۹۶		
	مقدار	سهم	رشد	مقدار	سهم	رشد
درآمدهای مالیاتی	۸۵۶/۴	۱۰۰/۰	۳۱/۱	۹۲۱/۸	۱۰۰/۰	۷/۶
مستقیم	۴۲۲/۵	۴۹/۳	۲۲/۷	۴۰۳/۰	۴۳/۷	-۴/۶
اشخاص حقوقی	۲۶۷/۹	۳۱/۳	۲۱/۹	۲۴۳/۶	۲۶/۴	-۹/۱
بر درآمد	۱۳۰/۹	۱۵/۳	۲۶/۳	۱۳۴/۵	۱۴/۶	۲/۷
بر ثروت	۲۳/۶	۲/۸	۱۳/۸	۲۵/۰	۲/۷	۵/۷
غیرمستقیم	۴۳۳/۹	۵۰/۷	۴۰/۳	۵۱۸/۷	۵۶/۳	۱۹/۵
بر واردات	۱۴۲/۸	۱۶/۷	۶۱/۰	۱۷۵/۹	۱۹/۱	۲۳/۲
بر کالاها و خدمات	۲۹۱/۱	۳۴/۰	۳۲/۰	۳۴۲/۸	۳۷/۲	۱۷/۸
بر ارزش افزوده	۱۸۶/۵	۲۱/۸	۳/۴	۲۲۴/۹	۲۴/۴	۲۰/۶

مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، گزیده آمارهای اقتصادی، شماره‌های مختلف

همچنان بیش‌برآورد درآمدهای نفتی در قوانین بودجه وجود دارد. همچنین در ۱۱ ماهه نخست سال ۱۳۹۶، معادل ۳۱۶/۳ هزار میلیارد ریال پرداخت عمرانی صورت گرفته که بسیار کمتر از رقم مصوب ۶۵۷/۰ هزار میلیارد ریالی برای این مدت بوده است، اگرچه نسبت به مدت مشابه سال ۱۳۹۵ از رشد قابل توجه ۷۰/۱ درصدی حکایت دارد. البته در اسفند ۱۳۹۵، پرداخت‌های عمرانی به پشتوانه انتشار گسترده اوراق بدهی دولتی به شدت افزایش یافت و از ۱۸۵/۹ هزار میلیارد ریال در ۱۱ ماهه نخست این سال به ۴۲۱/۰ هزار میلیارد ریال در مجموع کل سال رسید. از آنجایی که چنین روندی برای انتشار اوراق بدهی دولتی در اسفند ۱۳۹۶ مشاهده نشده است، احتمالاً رشد پرداخت‌های عمرانی در مجموع سال ۱۳۹۶ نسبت به سال قبل از آن بسیار اندک یا حتی منفی خواهد بود. خالص واگذاری دارایی‌های سرمایه‌ای دولت با در نظر گرفتن منابع حاصل از واگذاری اموال منقول و غیرمنقول در ۱۱ ماهه نخست سال ۱۳۹۵ حدود ۵۱۱ هزار میلیارد ریال بوده که بیشتر از رقم مصوب ۴۳۸ هزار میلیارد ریالی برای این مدت بوده است. جدول ۱۱ عملکرد مالی دولت در سال‌های ۱۳۹۵ و ۱۳۹۶ و کسری بودجه ایجادشده در این سال‌ها را نشان می‌دهد.

سایر درآمدهای جاری دولت در ۱۱ ماهه نخست این سال معادل ۳۳۴/۲ هزار میلیارد ریال بود که نسبت به رقم مصوب ۱۱ ماهه نخست سال، از عملکرد ۶۳/۰ درصدی حکایت دارد. رشد سایر درآمدهای جاری دولت در ۱۱ ماهه نخست سال ۱۳۹۶ نسبت به مدت مشابه سال قبل از آن تنها ۴/۱ درصد بوده است. در مقابل، ۲۰۶۴/۲ هزار میلیارد ریال از مصارف جاری در ۱۱ ماهه نخست محقق شده که نزدیک به رقم مصوب است و عملکردی ۸۸/۳ درصدی نسبت به قانون بودجه نشان می‌دهد. به این ترتیب، کسری تراز عملیاتی دولت در ۱۱ ماهه نخست سال ۱۳۹۶ با در نظر گرفتن تنخواه‌گردان‌های تسویه‌نشده معادل ۸۴۲/۴ هزار میلیارد ریال بوده که بیشتر از رقم مصوب ۷۳۳/۹ هزار میلیارد ریالی برای این مدت بوده است. این ارقام نشان می‌دهد دولت در تنظیم کردن منابع و مخارج جاری خود خارج از قانون بودجه عمل کرده است.

در زمینه واگذاری دارایی‌های سرمایه‌ای، منابع حاصل از فروش نفت و فرآورده‌های نفتی در ۱۱ ماهه نخست سال ۱۳۹۶ معادل ۸۲۴/۰ هزار میلیارد ریال و تنها ۷۸/۶ درصد از رقم مصوب بوده است که نشان می‌دهد با وجود رشد ۳۸/۰ درصدی درآمدهای تحقق‌یافته نفتی نسبت به مدت مشابه سال قبل از آن،

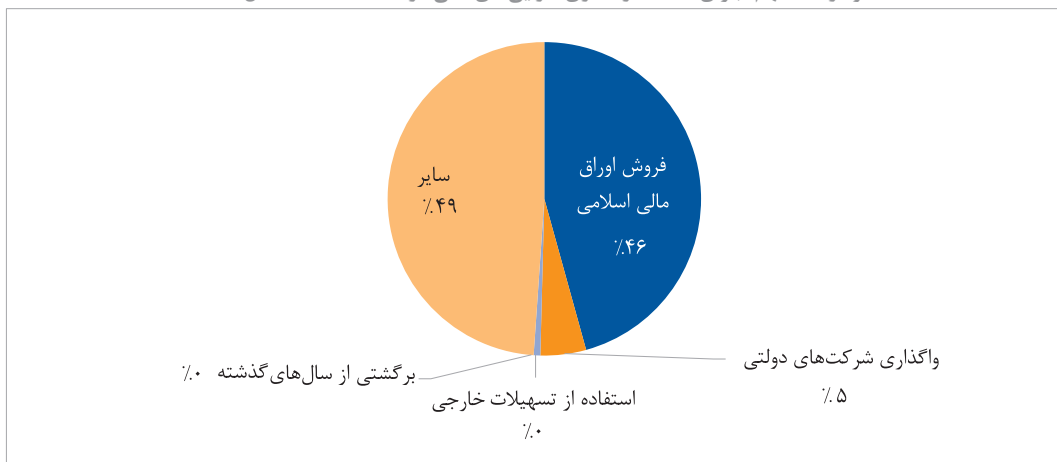
جدول ۱۱- عملکرد مالی دولت در سال‌های ۱۳۹۵ و ۱۳۹۶ (هزار میلیارد ریال)

شرح	درصد تحقق نسبت به بودجه مصوب در ۱۱ ماهه نخست ۱۳۹۶		
	۱۱ ماهه نخست ۱۳۹۵	درصد تغییر ۱۳۹۶ به ۱۳۹۵	۱۱ ماهه نخست ۱۳۹۶
درآمدها	۱,۷۷۸/۴		۲,۰۸۳/۴
درآمدهای مالیاتی	۸۵۶/۴	۱۷/۲	۹۲۱/۸
درآمدهای نفتی	۵۹۷/۱	۷/۶	۸۲۴/۰
سایر درآمدهای جاری	۳۲۱/۲	۳۸/۰	۳۳۴/۲
سایر درآمدهای سرمایه‌ای	۳/۷	۴/۱	۳/۴
هزینه‌ها	۲,۰۱۱/۳	-۷/۳	۲,۴۱۴/۷
پرداخت‌های جاری	۱,۷۸۵/۸	۲۰/۱	۲,۰۶۴/۲
پرداخت‌های عمرانی	۱۸۵/۹	۱۵/۶	۳۱۶/۳
تراز بودجه (مازاد/کسری بودجه)	-۲۳۲/۹	۲۰/۱	-۳۳۱/۳

مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، گزیده آمارهای اقتصادی، منتشرشده در تاریخ ۱۳۹۶/۰/۱/۲۱ یادداشت: اختلاف بین هزینه‌ها و مجموع پرداخت‌های جاری و عمرانی به دلیل تنخواه‌گردان‌های تسویه‌نشده است.

شرکت‌های دولتی در همین مدت تنها ۲۸/۳ هزار میلیارد ریال بوده که نسبت به مدت مشابه سال قبل از کاهش ۳۹/۳ درصدی حکایت دارد. زیرمجموعه «سایر» در واگذاری دارایی‌های مالی در نه ماهه نخست سال ۱۳۹۶ معادل ۲۹۴/۱ هزار میلیارد ریال بوده و رشدی ۴۷/۱ درصدی را نسبت به مدت مشابه سال قبل نشان می‌دهد. به جز استفاده از تنخواه‌گردان خزانه، بخش عمده‌ای از این رشد به مجوز استفاده ۷۵/۹ هزار میلیارد ریالی دولت از صندوق توسعه ملی مربوط می‌شود. نمودار ۷ سهم زیرمجموعه‌های مختلف واگذاری دارایی‌های مالی را در نه ماهه نخست سال ۱۳۹۶ نشان می‌دهد.

نمودار ۷- سهم اجزای مختلف واگذاری دارایی‌های مالی در نه ماهه نخست سال ۱۳۹۶

مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، نماگرهای اقتصادی، شماره ۹۰

۳.۴. خصوصی‌سازی

جدول ۱۲ عملکرد سازمان خصوصی‌سازی را به تفکیک انواع روش‌های واگذاری در بازه سال‌های ۹۶-۱۳۸۰ به قیمت‌های جاری نشان می‌دهد. متأسفانه در سال ۱۳۹۶ گزارش عملکرد سالانه واگذاری سهام و دارایی بنگاه‌های مشمول واگذاری به قیمت‌های ثابت منتشر نشده است، اما می‌توان برآورد کرد که به قیمت‌های ثابت سال ۱۳۹۰ تنها حدود ۰/۷ درصد از کل واگذاری‌ها در سال ۱۳۹۶ انجام پذیرفته که این امر از کند شدن روند خصوصی‌سازی حکایت دارد. در سال ۱۳۹۶ واگذاری بنگاه‌های دولتی به عموم متقاضیان به قیمت‌های جاری رشد منفی ۴۸/۷ درصدی داشته است. البته واگذاری بنگاه‌های دولتی به شیوه نامناسب انتقال مستقیم بابت رد دیون متوقف شده و در سال ۱۳۹۶ هیچ بنگاهی به این روش واگذار نشده است. طبق اعلام سازمان خصوصی‌سازی، از کل واگذاری‌ها در فاصله سال‌های ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۲، حدود ۱۸ درصد آن به بخش خصوصی واقعی بوده است. این سهم در فاصله سال ۱۳۹۳ تا مرداد ۱۳۹۶ به ۶۷/۵ درصد و از مرداد ۱۳۹۶ تا پایان این سال به ۱۰۰ درصد افزایش یافته است.

سازمان خصوصی‌سازی که از سال ۱۳۸۰ واگذاری‌های شرکت‌های دولتی را آغاز کرده بود، تا پایان سال ۱۳۹۶ نزدیک به ۵۴/۶ درصد از کل واگذاری‌ها را از طریق بورس، ۱۲/۶ درصد را از طریق فرابورس، ۳۲/۶ درصد را از طریق مزایده و ۰/۲ درصد را از طریق مذاکره به انجام رساند. همچنین ۲۱/۸ درصد از کل واگذاری‌ها بابت رد دیون دولت و تسویه بدهی دولت به طلبکارانش اختصاص یافت و به این ترتیب این حجم از واگذاری‌ها از طریق سازوکار بازار صورت نگرفت. سهم عدالت نیز در این مدت ۱۸/۴ درصد از کل واگذاری‌ها را به خود اختصاص داد. در سال ۱۳۹۶، برای اولین بار مبالغی با عنوان سود سهام عدالت به حساب مشمولان این طرح واریز شد. طبق گزارش سازمان خصوصی‌سازی، سود پرتفوی سهام عدالت در سال مالی ۱۳۹۵ حدود ۴۲ هزار میلیارد ریال بوده که بخشی از آن به صورت افزایش سرمایه در شرکت‌های موجود در پرتفو تخصیص یافته و ۳۸ هزار میلیارد ریال آن به صورت سود قابل توزیع میان مشمولان شناسایی شده است. همچنین دولت لایحه‌ای را تقدیم مجلس شورای اسلامی کرده است که طبق آن مالکیت این سهام در قالب تشکیل صندوق‌های سرمایه‌گذاری قابل معامله^۴ به مشمولان واگذار شود.

جدول ۱۲- عملکرد سازمان خصوصی‌سازی در انواع روش‌های واگذاری سهام بنگاه‌های دولتی (هزار میلیارد ریال)

۱۳۹۶	۱۳۹۵	۱۳۹۴	۱۳۸۰-۹۳	
۱۵/۶	۳۰/۳	۳۰/۱	۷۹۱/۸	فروش سهام یا دارایی به عموم
۰/۰	۱۹/۰	۷/۳	۲۸۹/۲	انتقال مستقیم بابت رد دیون
۰/۰	۰/۰	۰/۰	۲۶۶/۴	انتقال مستقیم بابت سهام عدالت
۱۵/۶	۴۹/۴	۳۷/۳	۱,۳۴۷/۴	مجموع ارزش فروش
۱/۱	۳/۴	۲/۶	۹۲/۹	درصد از کل واگذاری‌ها

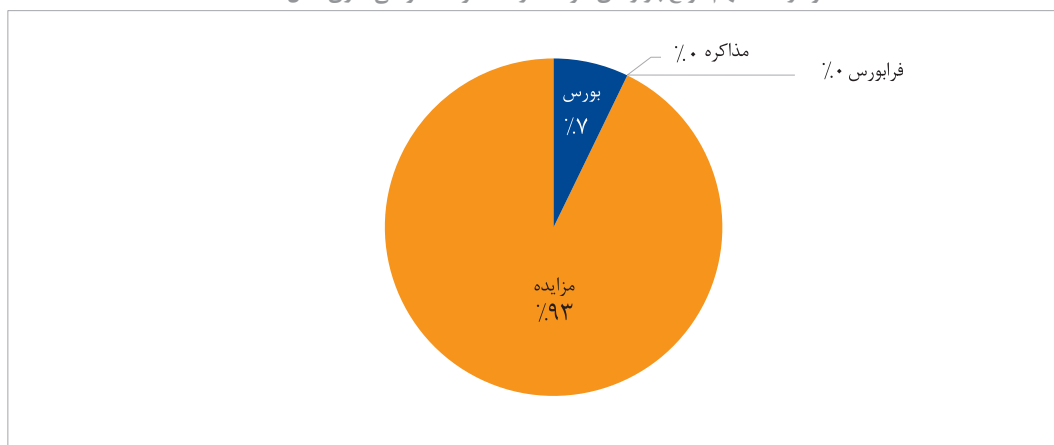
مأخذ: سازمان خصوصی‌سازی، آمار عملکرد سالانه ارزش واگذاری سهام و دارایی بنگاه‌های مشمول واگذاری

سهام شرکت بیمه آسیا به ارزش ۱/۰ هزار میلیارد ریال اشاره کرد.

در سال ۱۳۹۴، بخش عمده واگذاری‌ها از طریق بورس و فرابورس انجام شده بود و سهم مزایده از کل واگذاری‌ها فقط ۳۶/۰ درصد بود. در سال ۱۳۹۵، نزدیک به ۸۸/۰ درصد از واگذاری‌ها از طریق مزایده صورت گرفت و نقش بورس و فرابورس بسیار کم‌رنگ بود. این روند در سال ۱۳۹۶ نیز تکرار شد و دولت ۹۳/۰ درصد از واگذاری‌ها را از طریق مزایده انجام داد و سهم بورس تنها ۷/۰ درصد بود. در این سال هیچ‌گونه واگذاری از طریق فرابورس انجام نگرفت. نمودار ۸ عملکرد سازمان خصوصی‌سازی را به تفکیک بازار عرضه در سال ۱۳۹۶ نشان می‌دهد.

در سال ۱۳۹۶، قیمت‌گذاری ۱۳۳ بنگاه دولتی با ارزش تقریبی ۱۸۰ هزار میلیارد ریال از سوی سازمان خصوصی‌سازی انجام پذیرفت که از این میزان سهام ۱۱۰ بنگاه با ارزش ۱۴۵/۵ هزار میلیارد ریال عرضه شد، اگرچه در عمل فقط ۵۵ بنگاه واگذار شد. ارزش این واگذاری‌ها حدود ۱۵/۶ هزار میلیارد ریال بود که نسبت به سال قبل از کاهش ۶۸/۴ درصدی حکایت دارد. از مهم‌ترین این واگذاری‌ها می‌توان به عرضه عمده بلوکی سهام دو شرکت تولید نیروی برق سبز منجیل و تولید نیروی برق شاهرود هر یک به ارزش تقریبی ۴/۹ هزار میلیارد ریال، شرکت بین‌المللی مهندسی ایرپتک به ارزش ۱/۱ هزار میلیارد ریال و عرضه عمده بلوکی

نمودار ۸- سهم انواع بازارهای عرضه در عملکرد خصوصی‌سازی سال ۱۳۹۶

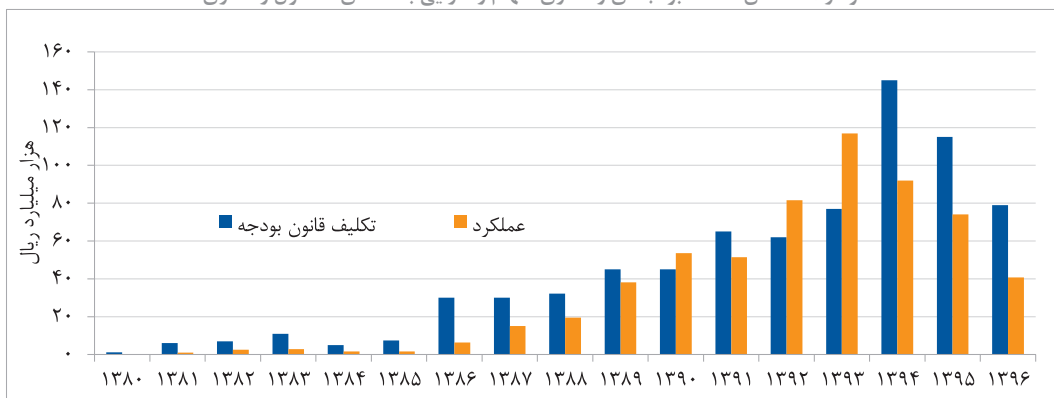

مأخذ: سازمان خصوصی‌سازی، آمار تفکیکی واگذاری

دارد. میزان واریز سازمان خصوصی‌سازی به حساب درآمد عمومی دولت در سال ۱۳۹۶ تنها ۴۰/۷ هزار میلیارد ریال گزارش شده که معادل ۵۱/۶ درصد از تکلیف قانون بودجه این سال و ۴۵/۱ درصد کمتر از عملکرد سال ۱۳۹۵ بوده است. نمودار ۹ درآمدهای واریز شده به حساب درآمد عمومی دولت را از سوی سازمان خصوصی‌سازی در قیاس با قوانین بودجه مصوب نشان می‌دهد.

طبق گزارش سازمان خصوصی‌سازی، در سال ۱۳۹۶ مجموعاً ۶۹/۳ هزار میلیارد ریال بابت واگذاری شرکت‌های دولتی یا به خزانه واریز شد یا بابت بدهی دولت به اشخاص تهاتر گردید که ۵۶/۹ درصد کمتر از سال ۱۳۹۵ بود. میزان تهاتر منابع حاصل از واگذاری در ازای بدهی دولت به اشخاص در سال ۱۳۹۶ معادل ۲۰/۷ هزار میلیارد ریال بود که نسبت به سال قبل از کاهش ۷۳/۰ درصدی حکایت

نمودار ۹- تحقق اهداف بودجه‌ای واگذاری سهام و دارایی بنگاه‌های مشمول واگذاری

مأخذ: سازمان خصوصی‌سازی، آمار تحقق اهداف بودجه‌ای واگذاری سهام و بنگاه‌ها توسط سازمان خصوصی‌سازی

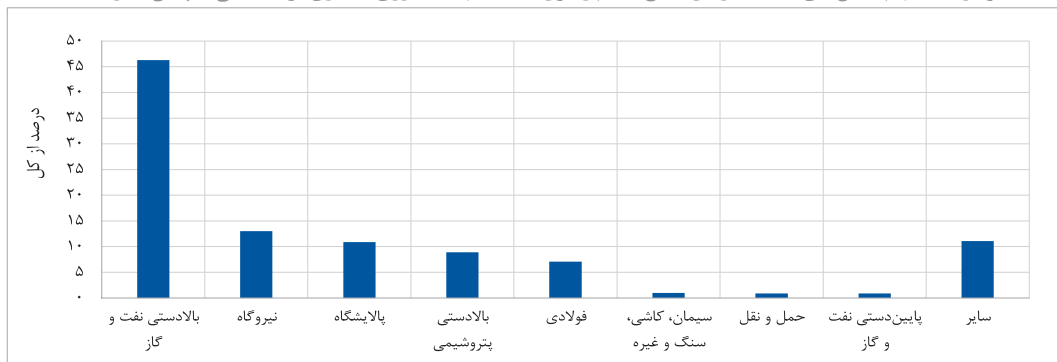
۳.۵. صندوق توسعه ملی

پذیرش شده توسط صندوق (اعلام وصول شده) معادل ۳۶/۳ میلیارد دلار بوده و از این مقدار مبلغ ۳۴/۵ میلیارد دلار به مرحله تخصیص ارز (صدور مسدودی به بانک مرکزی) رسیده است. از مجموع تسهیلات ارزی مسدود شده معادل ۱۹/۹ میلیارد دلار به بخش خصوصی، ۱۴/۵ میلیارد دلار به طرح‌های بنگاه‌های وابسته به نهادهای عمومی غیردولتی و ۰/۱ میلیارد دلار به طرح‌های بخش تعاون اختصاص یافته است. البته از کل این مبالغ مسدود شده برای پرداخت تسهیلات تنها ۱۳/۴ میلیارد دلار به مرحله پرداخت رسیده است. علاوه بر این مبلغ، ۱۱/۰ میلیارد دلار نیز برای اعطای تسهیلات به طرح‌های ملی مربوط به حوزه‌های آب، خاک و کشاورزی اختصاص یافته است. صندوق توسعه ملی برخلاف اساسنامه خود و طبق قوانین بودجه سالانه، تسهیلات ریالی نیز پرداخت کرده است. از محل قراردادهای عاملیت ریالی مبلغ ۱۱۸/۸ هزار میلیارد ریال به طرح‌ها و پروژه‌های معرفی شده از طرف بانک‌های عامل اختصاص یافته که تا پایان آذر ۱۳۹۶ مبلغ ۷۰/۷ هزار میلیارد ریال آن بازپرداخت شده و ۴۸/۲ هزار میلیارد ریال دیگر نزد بانک‌ها به عنوان تسهیلات جاری باقی مانده است. نمودار ۱۰ سهم بخش‌های مختلف اقتصادی از کل مبالغ اعلام وصول شده تسهیلات ارزی صندوق توسعه ملی تا پایان آذر ۱۳۹۶ را نشان می‌دهد.

صندوق توسعه ملی با هدف تبدیل بخشی از عواید ناشی از فروش نفت و گاز و میعانات گازی و فرآورده‌های نفتی به ثروت‌های ماندگار، مولد و سرمایه‌های زاینده اقتصادی و همچنین حفظ سهم نسل‌های آینده از منابع نفت و گاز و فرآورده‌های نفتی از طریق اعطای تسهیلات ارزی به طرح‌های دارای بازده بخش‌های خصوصی و تعاونی و بنگاه‌های بخش عمومی غیردولتی تشکیل شده است. در اساسنامه صندوق توسعه ملی، مصارف این صندوق به صورت شفاف شرح داده شده و در هیچ کدام از آنها اجازه استفاده از این منابع برای مصارف دولتی داده نشده است. با وجود این، در بودجه سال ۱۳۹۶ نیز همچون گذشته دولت به دریافت منابع از محل این صندوق اقدام کرد. سهم صندوق توسعه ملی در قانون بودجه سال ۱۳۹۶ معادل ۳۰ درصد از کل درآمدهای نفتی در نظر گرفته شد که منطبق با تکلیف قانون برنامه ششم توسعه بود، اما از محل منابع صندوق توسعه ملی در قانون بودجه سال ۱۳۹۶ حدود ۷۵/۹ هزار میلیارد ریال مصارف بودجه‌ای در نظر گرفته شد که مغایر اساسنامه صندوق توسعه ملی مبنی بر استقلال صندوق از تکالیف بودجه‌ای محسوب می‌شود.

طبق گزارش تجمیعی عملکرد تسهیلات ارزی و ریالی از محل منابع صندوق توسعه ملی از ابتدای تأسیس تا پایان آذر ۱۳۹۶، مبلغ کل تسهیلات ارزی

نمودار ۱۰- سهم بخش‌های مختلف از کل مبالغ اعلام وصول شده تسهیلات ارزی صندوق توسعه ملی تا پایان آذر ۱۳۹۶

مأخذ: صندوق توسعه ملی، گزارش تجمیعی عملکرد تسهیلات ارزی و ریالی از محل منابع صندوق توسعه ملی، دی ۱۳۹۶

رتبه صندوق توسعه ملی ایران ۹ خواهد بود که بهبود سه پله‌ای را نسبت به رتبه‌بندی سال گذشته نشان می‌دهد. این صندوق از نظر شفافیت از ۱۰ امتیاز ممکن تنها ۵ امتیاز کسب کرده، در حالی که ۳۳ صندوق ثروت ملی در جهان امتیاز بیشتری از صندوق توسعه ملی ایران در زمینه شفافیت به دست آورده‌اند.

طبق آخرین رتبه‌بندی مؤسسه صندوق ثروت ملی^۵ در سال ۲۰۱۸، صندوق توسعه ملی ایران با دارایی ۹۱ میلیارد دلار در میان ۸۰ صندوق ثروت ملی جهان رتبه ۱۸ را دارد که نسبت به رتبه‌بندی سال گذشته این نهاد از بهبود چهار پله‌ای حکایت دارد. چنانچه فقط صندوق‌های مربوط به نفت و گاز در نظر گرفته شود،

۳.۶. طرح هدفمندی یارانه‌ها

حاصل از افزایش قیمت‌های حامل‌های انرژی بسیار کمتر از مصارف این طرح تحقق می‌یافت. در سال ۱۳۹۵، حدود ۴۲۰ هزار میلیارد ریال صرف پرداخت یارانه نقدی به خانوارها شد و مبلغ در نظر گرفته شده برای مجموع پرداخت یارانه نقدی در قانون بودجه سال ۱۳۹۶ از حذف حدود ۱۶ میلیون نفر از دریافت این یارانه حکایت داشت. البته در عمل دولت همچون گذشته نتوانست نسبت به حذف این افراد اقدام کند.

در قانون بودجه سال ۱۳۹۶، منابع طرح هدفمندی یارانه‌ها همچون دو سال قبل از آن معادل ۴۸۰ هزار میلیارد ریال از محل افزایش قیمت حامل‌های انرژی در نظر گرفته شد و در سمت مصارف ۳۳۵ هزار میلیارد ریال برای پرداخت یارانه نقدی و غیرنقدی به خانوارها، ۴۰ هزار میلیارد ریال برای افزایش حداقل مستمری اقشار تحت پوشش نهادهای حمایتی، ۴۸ هزار میلیارد ریال برای کمک به بخش سلامت، یک هزار میلیارد ریال برای تولید واکسن فلج اطفال و تولید فرآورده‌های بیولوژیک انسان، یک هزار میلیارد ریال برای توسعه مراکز فوریت‌های اجتماعی، ۱۰ هزار میلیارد ریال برای کمک به تولید و اشتغال، ۳۰ هزار میلیارد ریال برای تأمین مواد اولیه قیر رایگان جهت تسهیل اجرای طرح‌های عمرانی و ۱۵ هزار میلیارد ریال برای توسعه شبکه خطوط انتقال نفت و موارد مشابه اختصاص یافت. در سال‌های گذشته، تراز هدفمندی یارانه‌ها با کسری مواجه بود و منابع

در هشت ماهه نخست سال ۱۳۹۶، کل منابع حاصل از اجرای قانون هدفمند کردن یارانه‌ها ۳۱۴/۷ هزار میلیارد ریال و مصارف آن ۳۱۸/۸ هزار میلیارد ریال بوده است. بالغ بر ۹۵/۹ درصد از مصارف این طرح در این مدت صرف پرداخت یارانه نقدی و غیرنقدی به خانوارها شده است. سهم بخش بهداشت و سلامت در

نقدی دریافت کردند که نشان می‌دهد نسبت به پایان سال ۱۳۹۵، نزدیک به ۹۰۰ هزار نفر به طور خالص به جمعیت دریافت‌کنندگان یارانه نقدی افزوده شده است.

این مدت ۸/۷ هزار میلیارد ریال و سهم حمایت از تولید ۴/۵ هزار میلیارد ریال بوده است. در هفت ماهه نخست سال ۱۳۹۶، معادل ۴۶/۰ درصد از پرداخت‌های طرح هدفمندی یارانه‌ها از محل بودجه عمومی بوده و ارتباطی به افزایش قیمت حامل‌های انرژی نداشته است. در آبان ۱۳۹۶، حدود ۷۶/۳ میلیون نفر یارانه

۳.۶.۱. عملکرد هدفمندی یارانه‌ها از سال ۱۳۸۹ تا سال ۱۳۹۵

جدول ۱۳ مشاهده می‌شود، شرکت‌های چهارگانه متولی فروش محصولات مورد نظر قانون هدفمند کردن یارانه‌ها در عمل مبالغی بیش از سهم قانونی سازمان هدفمندسازی یارانه‌ها در اختیار این سازمان قرار داده‌اند.

طبق قانون هدفمند کردن یارانه‌ها، مقرر شده بود منابع حاصل از افزایش قیمت پنج فرآورده اصلی نفتی و سوخت هوایی، فروش داخلی گاز طبیعی و فروش داخلی آب و برق پس از کسر مواردی چون مالیات، عوارض و افزایش بهای تمام‌شده در اختیار سازمان هدفمندسازی یارانه‌ها قرار گیرد. همان‌طور که در

جدول ۱۳- سهم قانونی سازمان هدفمندسازی یارانه‌ها و عملکرد دریافت منابع حاصل از اصلاح قیمت حامل‌های انرژی در فاصله سال‌های ۹۵-۱۳۸۹ (هزار میلیارد ریال)

نام شرکت	مبلغ محاسبه‌شده بر اساس قانون هدفمند کردن یارانه‌ها	مبلغ پرداختی به سازمان هدفمندسازی یارانه‌ها	بدهی/طلب
شرکت ملی پالایش و پخش فرآورده‌های نفتی ایران	۸۵۴/۰	۱,۳۳۶/۲	-۴۸۲/۲
شرکت ملی گاز ایران	۵۱۴/۴	۴۴۱/۰	۷۳/۴
شرکت توانیر	۱۵۶/۲	۱۵۹/۵	-۳/۲
شرکت‌های آب و فاضلاب	۱۲/۹	۱۳/۱	-۰/۱
شرکت بازرگانی دولتی	۶/۶	۶/۶	۰/۰
جمع کل	۱,۵۴۴/۱	۱,۹۵۶/۲	-۴۱۲/۲

مأخذ: گزارش کمیسیون برنامه و بودجه و محاسبات مجلس در خصوص عملکرد قانون هدفمندی یارانه‌ها، منتشرشده در تاریخ ۱۳۹۶/۱۱/۰۱

گرفته است. جدول ۱۴ منابع اختصاص‌یافته به سازمان هدفمندسازی یارانه‌ها را در فاصله سال‌های ۱۳۸۹ تا ۱۳۹۵ نشان می‌دهد.

علاوه بر اینکه سازمان هدفمندسازی یارانه‌ها مبالغی بیش از تکلیف قانونی شرکت‌های مذکور دریافت کرده، منابع دیگری از محل بودجه عمومی، تنخواه‌گردان بانک مرکزی و صندوق توسعه ملی نیز در اختیار این سازمان قرار

جدول ۱۴- منابع سازمان هدفمندسازی یارانه‌ها (هزار میلیارد ریال)

سال	منابع حاصل از اصلاح قیمت‌ها	منابع مندرج در قانون بودجه	تنخواه بانک مرکزی*	دریافتی بابت عیدانه**	جمع کل منابع
۱۳۸۹	۳۵/۱	۰/۰	۸۰/۰	۰/۰	۱۱۵/۱
۱۳۹۰	۲۹۵/۷	۱۱۰/۲	۰/۰	۰/۰	۴۰۶/۰
۱۳۹۱	۳۰۲/۸	۱۰۴/۹	۰/۰	۶۶/۰	۴۷۳/۷
۱۳۹۲	۳۱۷/۱	۱۳۷/۵	۰/۰	۰/۰	۴۵۴/۶
۱۳۹۳	۳۵۵/۸	۱۱۳/۰	۰/۰	۰/۰	۴۶۸/۸
۱۳۹۴	۳۳۴/۵	۱۰۱/۵	۰/۰	۰/۰	۴۳۶/۰
۱۳۹۵	۳۱۵/۳	۱۱۱/۷	۰/۰	۰/۰	۴۲۷/۰
جمع	۱,۹۵۶/۲	۶۷۸/۹	۸۰/۰	۶۶/۰	۲,۷۸۱/۱
سهم از کل (درصد)	۷۰/۳	۲۴/۴	۲/۹	۲/۴	۱۰۰/۰

مأخذ: گزارش کمیسیون برنامه و بودجه و محاسبات مجلس در خصوص عملکرد قانون هدفمندی یارانه‌ها، منتشرشده در تاریخ ۱۳۹۶/۱۱/۰۱

* بخشی از این تنخواه تا زمان تهیه این گزارش تسویه شده است.

** این هدیه جبرانی (عیدانه) از محل صندوق توسعه ملی تأمین اعتبار شده است.

این منابع صرف توزیع یارانه نقدی و غیرنقدی بین خانوارها شود. جدول ۱۵ مصارف سازمان هدفمندسازی یارانه‌ها را در فاصله سال‌های ۱۳۸۹ تا ۱۳۹۵ نشان می‌دهد.

مشاهده می‌شود که علاوه بر دریافت منابع مازاد از محل اصلاح قیمت حامل‌های انرژی، سازمان هدفمندسازی یارانه‌ها ۲۹/۷ درصد از منابع خود را از محل‌های دیگر تأمین کرده است. بیش از ۹۳ درصد این منابع صرف پرداخت یارانه نقدی و غیرنقدی شده است، در حالی که طبق قانون مقرر شده بود فقط ۵۰ درصد

جدول ۱۵- مصارف سازمان هدفمندی یارانه‌ها (هزار میلیارد ریال)

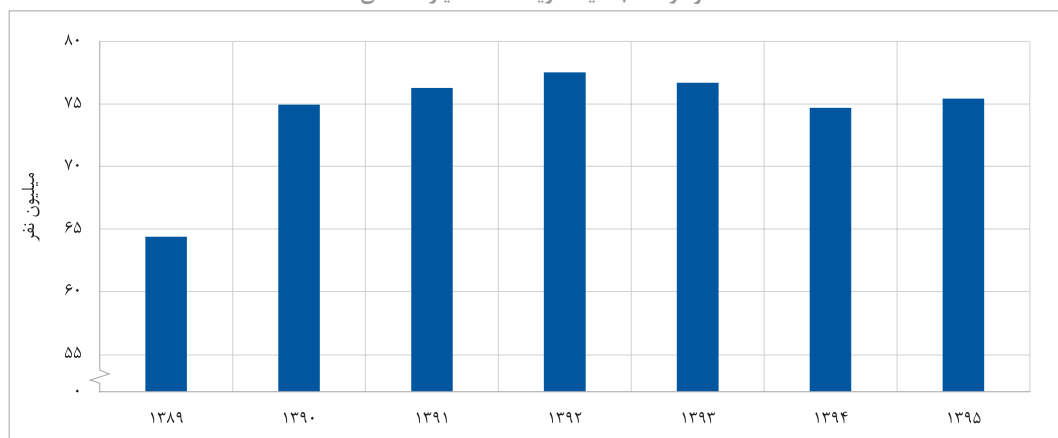
سال	یارانه نقدی و غیرنقدی	تأمین اجتماعی	سهم تولید	عدالت در بهداشت و سلامت	پرداخت عیدانه	تسویه تنخواه بانک مرکزی	جمع کل مصارف
۱۳۸۹	۱۱۴/۰	۱/۰	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۱۱۵/۰
۱۳۹۰	۳۹۲/۶	۱/۰	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۱۸/۰	۴۱۱/۶
۱۳۹۱	۴۱۳/۲	۰/۰	۰/۸	۰/۰	۶۵/۵	۵/۰	۴۸۴/۴
۱۳۹۲	۴۲۰/۱	۰/۰	۰/۲	۲۵/۵	۰/۰	۰/۰	۴۴۵/۸
۱۳۹۳	۴۲۱/۴	۶/۴	۵/۶	۲۸/۴	۰/۰	۰/۰	۴۶۱/۸
۱۳۹۴	۴۱۸/۲	۰/۰	۵/۸	۸/۷	۰/۰	۰/۰	۴۳۲/۷
۱۳۹۵	۴۱۵/۰	۰/۰	۶/۴	۵/۰	۰/۰	۰/۰	۴۲۶/۵
جمع	۲,۵۹۴/۵	۸/۴	۱۸/۷	۶۷/۶	۶۵/۵	۲۳/۰	۲,۷۷۷/۶
سهم از کل (درصد)	۹۳/۴	۰/۳	۰/۷	۲/۴	۲/۴	۰/۸	۱۰۰/۰

مأخذ: گزارش کمیسیون برنامه و بودجه و محاسبات مجلس در خصوص عملکرد قانون هدفمندی یارانه‌ها، منتشرشده در تاریخ ۱۳۹۶/۱۱/۰۱

نمودار ۱۱ جمعیت دریافت‌کننده یارانه نقدی را در فاصله سال‌های ۱۳۸۹ تا ۱۳۹۵ نشان می‌دهد.

فقط در سال ابتدایی اجرای طرح هدفمندی یارانه‌ها به دلیل تکمیل نشدن فرآیند ثبت‌نام، تعداد دریافت‌کنندگان یارانه نقدی حدود ۶۴ میلیون نفر بوده است و در سال‌های بعدی این رقم از حدود ۷۵ میلیون نفر کمتر نشده است.

نمودار ۱۱- جمعیت دریافت‌کننده یارانه نقدی

مأخذ: گزارش کمیسیون برنامه و بودجه و محاسبات مجلس در خصوص عملکرد قانون هدفمندی یارانه‌ها، منتشرشده در تاریخ ۱۳۹۶/۱۱/۰۱

۴. تراز پرداخت‌های خارجی

به دست می‌آید. حساب جاری نیز شامل چهار زیربخش حساب کالا، حساب خدمات، حساب درآمد و حساب انتقالات جاری است. جدول ۱۶ جزئیات تراز پرداخت‌ها در سال‌های ۹۵-۱۳۹۲ و نه ماهه نخست سال‌های ۱۳۹۵ و ۱۳۹۶ را نشان می‌دهد.

تحولات مربوط به تراز پرداخت‌های کشور در سال ۱۳۹۶ تحت تأثیر عوامل مختلفی از جمله تغییرات میزان صادرات نفتی، رشد میزان واردات غیرنفتی و تغییرات قابل توجه حساب سرمایه به وقوع پیوست. تراز پرداخت‌ها از دو جزء حساب جاری و حساب سرمایه تشکیل می‌شود و از مجموع این دو جزء و جزء سوم با عنوان اشتباهات و از قلم افتادگی، تغییر در ذخایر بین‌المللی کشور

جدول ۱۶- جزئیات تراز پرداخت‌های خارجی کشور (میلیون دلار)

سال	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴	۱۳۹۵	نه ماهه نخست ۱۳۹۵	نه ماهه نخست ۱۳۹۶	درصد تغییر نه ماهه ۱۳۹۶ به نه ماهه ۱۳۹۵
حساب جاری	۲۵,۱۰۵	۱۳,۵۷۱	۱,۲۳۷	۱۶,۳۸۸	۱۱,۹۱۵	۱۰,۹۱۴	-۸/۴
حساب کالا	۲۹,۳۳۶	۱۸,۰۶۰	۵,۳۵۴	۲۰,۸۴۳	۱۶,۰۳۶	۱۶,۳۶۹	۲/۱
صادرات کالا (فوب)	۹۲,۹۱۰	۸۸,۹۷۶	۶۲,۹۹۵	۸۳,۹۷۸	۶۰,۲۹۲	۶۹,۰۷۸	۱۴/۶
صادرات نفتی	۶۴,۵۴۰	۵۵,۴۰۶	۳۱,۸۴۸	۵۵,۷۵۲	۳۹,۸۷۷	۴۶,۳۷۰	۱۶/۳
صادرات غیرنفتی	۲۸,۳۶۹	۳۳,۵۶۹	۳۱,۱۴۷	۲۸,۲۲۶	۲۰,۴۱۵	۲۲,۷۰۸	۱۱/۲
واردات کالا (فوب)	۶۳,۵۸۴	۷۰,۹۱۵	۵۷,۶۴۱	۶۳,۱۳۵	۴۴,۲۵۶	۵۲,۷۱۰	۱۹/۱
گاز و فرآورده‌های نفتی	۳,۲۶۳	۲,۵۹۷	۱,۶۳۹	۱,۳۸۸	۱,۱۷۲	۱,۴۴۱	۲۳/۰
سایر کالاها	۶۰,۳۲۱	۶۸,۳۱۸	۵۶,۰۰۳	۶۱,۷۴۷	۴۳,۰۸۵	۵۱,۲۶۹	۱۹/۰
حساب خدمات	-۶,۸۲۰	-۶,۸۷۷	-۴,۷۸۵	-۵,۹۴۱	-۵,۲۲۲	-۶,۵۶۷	۲۵/۸
حساب درآمد	۲۰,۳۴	۱,۸۴۵	۲۴۱	۹۲۸	۶۸۵	۷۷۱	۱۲/۶
حساب انتقالات جاری	۵۶۵	۵۴۳	۴۲۷	۵۵۸	۴۱۶	۳۴۱	-۱۸/۰
خالص حساب سرمایه	-۹,۳۲۱	۵۵۹	۲,۳۴۶	-۱۸,۲۸۸	-۱۴,۱۳۴	-۱۱,۷۹۳	-۱۶/۶
اشتیاقات و از قلم افتادگی	-۲,۵۹۵	-۵,۵۶۹	-۱,۳۵۰	-۵,۷۶۶	-۵,۶۵۷	-۷,۷۵۲	۳۷/۰
موازنه کل	۱۳,۱۸۹	۸,۵۶۱	۲,۲۳۳	-۷,۶۶۶	-۷,۸۷۵	-۸,۶۳۱	۹/۶

مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، گزیده آمارهای اقتصادی، شماره‌های مختلف

نشان می‌دهد صادرات میعانات گازی، فرآورده‌های نفتی و مایعات گازی شامل گاز طبیعی هم از نظر وزنی و هم از نظر ارزشی در نه ماهه نخست سال ۱۳۹۶ نسبت به مدت مشابه سال قبل کاهش یافته است. بنابراین می‌توان نتیجه گرفت ارزش صادرات نفت خام در این دوره افزایش یافته است که بخشی از آن به افزایش ۱۹/۷ درصدی میانگین نه ماهه قیمت نفت خام ایران و بخش دیگر به افزایش ۶/۲ درصدی میانگین حجم صادرات نفت خام بازمی‌گردد. جدول ۱۷ آمار مربوط به اجزای صادرات نفتی را در نه ماهه نخست سال‌های ۱۳۹۵ و ۱۳۹۶ نشان می‌دهد.

حساب کالا (تفاوت صادرات و واردات کالا) که بخش عمده حساب جاری کشور را تشکیل می‌دهد، در نه ماهه نخست سال ۱۳۹۶ نسبت به مدت مشابه سال قبل از آن ۲/۱ درصد افزایش یافت. با اینکه ارزش صادرات کالا در این مدت ۱۴/۶ درصد افزایش یافت و به ۶۹/۱ میلیارد دلار رسید، رشد ۱۹/۱ درصدی ارزش واردات کالا در این مدت و رسیدن آن به ۵۲/۷ میلیارد دلار مانع از افزایش قابل توجه حساب کالا شد. گزارش‌های بانک مرکزی از تراز پرداخت‌های کشور، صادرات و واردات را به تفکیک اقلام نفتی و غیرنفتی مشخص می‌کند. بررسی این اجزا نشان می‌دهد ارزش صادرات نفتی^۶ در نه ماهه نخست سال ۱۳۹۶ نسبت به مدت مشابه سال ۱۳۹۵، ۱۶/۳ درصد رشد کرده است. آمار گمرک

جدول ۱۷- آمار صادرات نفتی^۶

ارزش	نه ماهه نخست ۱۳۹۶		نه ماهه نخست ۱۳۹۵		درصد تغییر
	وزن (میلیون دلار)	ارزش (هزار تن)	وزن (میلیون دلار)	ارزش (هزار تن)	
میعانات گازی	۱۳,۳۷۴	۵,۲۴۵	۱۲,۹۹۶	۵,۰۹۸	-۲/۸
فرآورده‌های نفتی	۵,۴۶۵	۲,۱۲۰	۳,۲۳۶	۱,۳۶۱	-۳۵/۸
مایعات گازی شامل گاز طبیعی	۱۵,۰۹۵	۴,۴۶۴	۸,۰۰۲	۲,۷۵۹	-۳۸/۲
نفت خام و صادرات نفتی غیرگمرکی	-	۲۸,۰۴۸	-	۳۷,۱۵۲	۳۲/۵

مأخذ: بانک مرکزی ایران، گزیده آمارهای اقتصادی، شماره‌های مختلف؛ گمرک ایران، آمار صادرات و واردات؛ محاسبات تحقیق

* داده‌های سه سطر نخست این جدول از گزارش‌های گمرک استخراج شده و داده‌های سطر چهارم از اختلاف آمار صادرات نفتی در گزارش بانک مرکزی و مجموع سه سطر نخست به دست آمده است. از آنجا که آمار از صادرات نفتی غیرگمرکی در دسترس نیست، تفکیک ارزش صادرات نفت خام و ارزش صادرات نفتی غیرگمرکی در این جدول امکان‌پذیر نیست.

واردات غیرنفتی کشور در دوره مذکور نسبت به مدت مشابه سال قبل از آن به ترتیب با ۱۱/۲ و ۱۹/۰ درصد رشد به ۲۲/۷ میلیارد دلار و ۵۱/۳ میلیارد دلار رسید. بدین ترتیب کسری تراز بازرگانی غیرنفتی با ۲۶/۰ درصد افزایش به ۲۸/۶ میلیارد دلار بالغ شد.

حساب خدمات دومین جزء حساب جاری از نظر سهم است که کسری آن در نه ماهه نخست سال ۱۳۹۶ نسبت به مدت مشابه سال ۱۳۹۵ با ۲۵/۸ درصد افزایش به ۶/۶ میلیارد دلار رسید. حساب درآمد^۷ و انتقالات جاری^۸ نیز که به مراتب سهم کمتری در حساب جاری دارد به ترتیب با ۱۲/۶ درصد افزایش و

ارزش واردات نفتی^۹ در این دوره با رشدی ۲۲/۹ درصدی به ۱/۴ میلیارد دلار بالغ شد. بدین ترتیب تراز بازرگانی نفتی (اختلاف صادرات و واردات نفتی) در این دوره با رشدی ۱۶/۱ درصدی نسبت به مدت مشابه سال قبل به ۴۵/۰ میلیارد دلار رسید. باید توجه داشت که ارزش واردات نفتی در آمار گمرک اختلاف زیادی با آمار بانک مرکزی دارد که نشان می‌دهد بخش بزرگی از واردات نفتی ایران از مسیر غیرگمرکی انجام می‌شود. بررسی آمارها حاکی از آن است که بیش از ۹۹ درصد واردات نفتی گمرکی ایران به صورت فرآورده‌های نفتی است و مایعات گازی سهم بسیار جزئی در آن دارد. از سوی دیگر، ارزش صادرات و

۶. شامل صادرات گمرکی و غیرگمرکی نفت خام، فرآورده‌های نفتی، گاز طبیعی، میعانات و مایعات گازی

۷. شامل واردات گمرکی و غیرگمرکی فرآورده‌های نفتی، گاز طبیعی، میعانات و مایعات گازی

۸. عمدتاً شامل دریافت و پرداخت‌های مربوط به جبران خدمات کارگران و درآمدها و هزینه‌های سرمایه‌گذاری

۹. شامل انتقالات دولتی، پرداخت مالیات‌های جاری مربوط به درآمد و ثروت و سایر انتقالات مانند وجهه ارسال کارگران غیرمقیم به کشور مادر، ارسال هدایا برای اشخاص غیرمقیم و کارمزد مطالبات مربوط به بیمه‌های غیرعمر

برخی نهادهای خارجی برآوردی از جذب سرمایه در قالب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی منتشر می‌کنند. یکی از انتشارات روزنامه فایننشال تایمز با نام fDi Markets از سال ۲۰۰۳ به بعد آمار سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در کشورهای مختلف را گزارش می‌کند. بر اساس این گزارش، ایران در سال ۲۰۱۶ با جذب ۱۲/۲ میلیارد دلار سرمایه در قالب ۵۹ پروژه در جایگاه دوم منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا در زمینه جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی بود، اما در سال ۲۰۱۷ در جمع ۱۰ کشور اول منطقه از این نظر قرار نگرفت. این در حالی است که حدود ۱/۷ میلیارد دلار سرمایه‌گذاری مستقیم از سوی ایران در قالب ۱۵ پروژه در خارج از کشور صورت گرفت که در نتیجه آن، ایران جایگاه هفتم کشورهای منطقه را در این زمینه به خود اختصاص داد. بر اساس این گزارش، مصر با جذب ۳۶/۶ میلیارد دلار و امارات متحده عربی با سرمایه‌گذاری ۲۳/۱ میلیارد دلار در خارج در صدر فهرست کشورهای منطقه قرار گرفتند.

با در نظر گرفتن ۷/۷ میلیارد دلار اشتباهات و از قلم افتادگی در گزارش تراز پرداخت‌ها، ذخایر خارجی کشور در نه ماهه نخست سال ۱۳۹۶ با ۸/۶ میلیارد دلار کاهش نسبت به پایان سال ۱۳۹۵ به حدود ۱۱۲/۱ میلیارد دلار رسید. بدین ترتیب کاهش ذخایر خارجی کشور که از سال ۱۳۹۵ آغاز شده بود، در سال ۱۳۹۶ با سرعتی بیشتر ادامه یافت.

هم‌اکنون از نظر وزنی و هم‌اکنون از نظر ارزشی کم شده، اما رشد وزنی و ارزشی صادرات سایر کالاها این کاهش را جبران کرد تا در نهایت مجموع ارزش صادرات با افزایش روبه‌رو شود.

۱۸/۰ درصد کاهش روبه‌رو شد. در مجموع، عمدتاً به دلیل افزایش کسری حساب خدمات بیش از افزایش حساب کالا در دوره مذکور، حساب جاری با ۸/۴ درصد کاهش به ۱۰/۹ میلیارد دلار بالغ شد.

دومین جزء تراز پرداخت‌های کشور حساب مالی و سرمایه است که به تازگی توسط بانک مرکزی با عنوان «حساب سرمایه» گزارش می‌شود. بررسی آمار سال‌های قبل نشان می‌دهد بخش عمده حساب مالی و سرمایه به حساب مالی تعلق دارد و حساب سرمایه نقش بسیار کمتری در آن ایفا می‌کند. کلیه انتقالات سرمایه‌های نظیر بخشش بدهی‌های خارجی، کمک‌های سرمایه‌گذاری، انتقالات سرمایه‌های مهاجران، معاملات دارایی‌های نامشهود (نظیر علائم تجاری، حق ثبت و حق چاپ) و خرید و فروش زمین برای سفارتخانه‌ها و سایر نمایندگی‌های خارجی در حساب سرمایه ثبت می‌شود. از سوی دیگر، حساب مالی شامل کلیه معاملاتی است که به تغییر مالکیت در دارایی‌ها و بدهی‌های خارجی یک اقتصاد منجر می‌شود. سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، سرمایه‌گذاری در سید مالی و سایر سرمایه‌گذاری‌ها، سرفصل‌های اصلی این حساب را تشکیل می‌دهد. از آنجا که تا زمان تهیه این گزارش تنها آمار کلی تراز پرداخت‌ها منتشر شده است و آمارهای جزئی‌تر آن معمولاً با تأخیر سه‌ساله منتشر می‌شود، امکان بررسی دقیق‌تر اجزای حساب مالی و سرمایه در سال ۱۳۹۶ وجود ندارد.

۴.۱. صادرات کالا

مطابق آمار گمرک که در جدول ۱۸ نشان داده شده است، صادرات گمرکی کشور در سال ۱۳۹۶ نسبت به سال قبل از آن از نظر ارزشی ۶/۶ درصد و از نظر وزنی ۱/۹ درصد افزایش یافت. در این سال صادرات پتروشیمی و میعانات گازی

جدول ۱۸- آمار صادرات گمرکی کشور*

درصد تغییر ۱۳۹۶ نسبت به ۱۳۹۵	۱۳۹۶						۱۳۹۵							
	سهم از کل		ارزش (میلیون دلار)	وزن (هزار تن)	سهم از کل		ارزش (میلیون دلار)	وزن (هزار تن)						
	ارزش (درصد)	وزن (درصد)			ارزش (درصد)	وزن (درصد)								
	وزن	ارزش	وزن	ارزش	وزن	ارزش	وزن	پتروشیمی	۴۲،۱۵۱	۱۶،۵۱۹	۳۲/۵	۳۷/۵	۴۰،۰۶۸	۱۵،۱۴۹
	وزن	ارزش	وزن	ارزش	وزن	ارزش	وزن	میعانات گازی	۱۸،۶۶۱	۷،۳۱۹	۱۴/۴	۱۶/۶	۱۷،۲۱۷	۷،۰۷۹
	وزن	ارزش	وزن	ارزش	وزن	ارزش	وزن	سایر کالاها	۶۹،۰۸۰	۲۰،۲۰۴	۵۳/۲	۴۵/۹	۷۵،۰۱۵	۲۴،۷۰۳
	وزن	ارزش	وزن	ارزش	وزن	ارزش	وزن	جمع کل	۱۲۹،۸۹۲	۴۴،۰۴۲	۱۰۰/۰	۱۰۰/۰	۱۳۲،۳۰۰	۴۶،۹۳۱

مأخذ: گمرک ایران، آمار مقدماتی تجارت خارجی ایران در سال ۱۳۹۶
* بدون احتساب نفت و تجارت چمدانی

دلار و سهم ارزشی ۲/۵ درصد بود. همچنین عمده صادرات کشور از نظر ارزشی به ترتیب به کشورهای چین، امارات متحده عربی، عراق، کره جنوبی و ترکیه صورت گرفت که این پنج کشور در مجموع حدود ۶۵/۳ درصد ارزش صادرات ایران را در سال ۱۳۹۶ به خود اختصاص دادند.

اقدام عمده صادرات در سال ۱۳۹۶ به ترتیب شامل میعانات گازی به ارزش ۷/۱ میلیارد دلار و سهم ارزشی ۱۵/۱ درصد، گاز طبیعی مایع‌شده به ارزش ۲/۵ میلیارد دلار و سهم ارزشی ۵/۳ درصد، پروپان مایع‌شده به ارزش ۱/۵ میلیارد دلار و سهم ارزشی ۳/۱ درصد، روغن‌های سبک و فرآورده‌ها به جز بنزین به ارزش ۱/۳ میلیارد دلار و سهم ارزشی ۲/۸ درصد و متانول به ارزش ۱/۸ میلیارد

۴.۲. واردات کالا

ارزشی ۲/۲ درصد، لوبیای سویا به ارزش ۹۴۳ میلیون دلار و سهم ارزشی ۱/۷ درصد و وسایل نقلیه موتوری^{۱۱} به ارزش ۸۰۹ میلیون دلار و سهم ارزشی ۱/۵ درصد بود. همچنین، عمده واردات کشور از نظر ارزشی به ترتیب از کشورهای چین، امارات متحده عربی، کره جنوبی، ترکیه و آلمان انجام شد که این پنج کشور در مجموع حدود ۶۱/۳ درصد ارزش واردات کشور را به خود اختصاص دادند.

واردات گمرکی کشور در سال ۱۳۹۶ از نظر وزنی و ارزشی به ترتیب ۱۶/۰ و ۲۴/۳ درصد نسبت به سال قبل از آن افزایش یافت. جدول ۱۹ آمار واردات گمرکی کشور را در سال‌های ۹۶-۱۳۹۲ نشان می‌دهد. اقلام عمده وارداتی در سال ۱۳۹۶ به ترتیب شامل قطعات منفصله جهت تولید اتومبیل سواری^{۱۰} به ارزش ۱/۸ میلیارد دلار و سهم ارزشی ۳/۳ درصد، ذرت دامی به ارزش ۱/۶ میلیارد دلار و سهم ارزشی ۳/۰ درصد، برنج به ارزش ۱/۲ میلیارد دلار و سهم

۱۰. خودروهای بنزینی با ۱۴ تا ۳۰ درصد ساخت داخل

۱۱. با حجم سیلندر ۱۵۰۰ سی‌سی تا ۲۰۰۰ سی‌سی به جز آمبولانس و هیبریدی

جدول ۱۹- آمار واردات گمرکی کشور در سال‌های ۹۶-۱۳۹۲

وزن (هزار تن)	ارزش (میلیون دلار)	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۶	درصد تغییر نسبت به سال قبل
		۱۳۹۶	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۵	۱۳۹۶	
۳۳،۶۸۴	۴۹،۷۰۹	۴۳،۰۱۶	۳۵،۱۵۲	۳۳،۳۹۹	۳۸،۷۳۶	۱۶/۰	-۵/۰
۴۹،۷۰۹	۴۱،۵۳۹	۵۳،۵۶۹	۴۱،۵۳۹	۴۳،۶۸۴	۵۴،۳۰۲	۲۴/۳	۵/۲

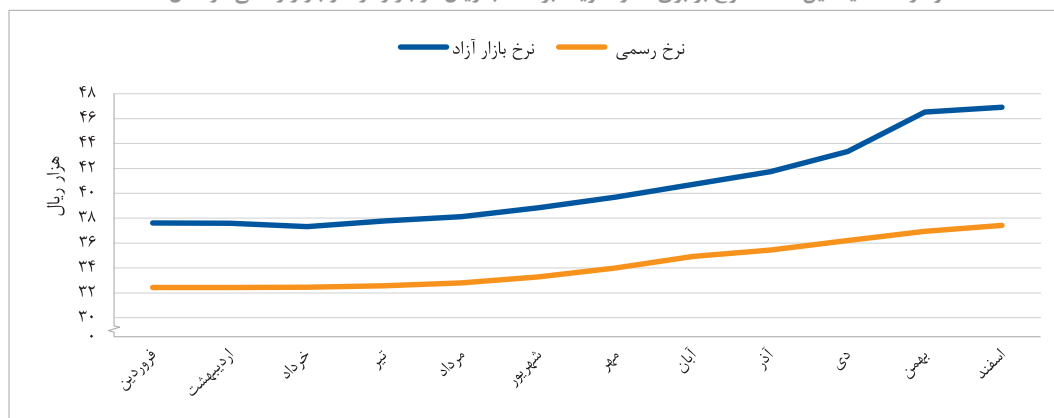
مأخذ: گمرک ایران، آمار مقدماتی تجارت خارجی ایران در دوازده ماهه ۱۳۹۶

۵. بازار ارز

در سومین هفته پاییز از ۴۰ هزار ریال گذشت و در هفته آخر بهمن به مرز ۵۰ هزار ریال نزدیک شد. بازار ارز ایران در سال ۱۳۹۶، به ویژه در نیمه دوم سال، دستخوش تحولات متعددی بود که در ادامه به تفصیل به آنها اشاره می‌شود. نمودار ۱۲ میانگین ماهانه نرخ‌های برابری دلار آمریکا بر حسب ریال را در سال ۱۳۹۶ در بازار آزاد و بازار رسمی نشان می‌دهد.

روند کاهشی قیمت دلار آمریکا در بازار ارز ایران که از دی ۱۳۹۵ شروع شده بود، در ابتدای سال ۱۳۹۶ نیز ادامه یافت. پس از اعلام نتایج انتخابات ریاست جمهوری در پایان اردیبهشت ۱۳۹۶ نیز نرخ برابری دلار آمریکا در مقابل ریال به روند کاهشی ملایم خود ادامه داد و تا اوایل تابستان پیرامون ۳۷،۶۰۰ ریال با دامنه کمی در نوسان بود. از ابتدای تابستان این نرخ وارد روندی افزایشی شد و

نمودار ۱۲- میانگین ماهانه نرخ برابری دلار آمریکا بر حسب ریال در بازار آزاد و بازار رسمی در سال ۱۳۹۶

مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران؛ شبکه اطلاع رسانی طلا، سکه و ارز تهران

روند کاهشی قیمت دلار آمریکا در بازار آزاد که از اواسط دی ۱۳۹۵ آغاز شده بود، در بهار ۱۳۹۶ هم ادامه یافت و تا پایان این فصل پیرامون ۳۷ هزار و ۶۰۰ ریال در نوسان بود. با شروع فصل تابستان قیمت دلار آمریکا در بازار آزاد تغییر جهت داد و وارد روندی افزایشی شد. این روند در مرداد ۱۳۹۶ تشدید شد که از جمله علل آن می‌توان به افزایش تقاضای ارز برای مقاصد گردشگری و نیز زیارت عتبات اشاره کرد. این روند افزایشی در شهریور شدت دوچندان گرفت که علت آن را می‌توان به کاهش دستوری نرخ‌های سود سپرده‌های بانکی از سوی بانک مرکزی نسبت داد. بانک مرکزی طی اطلاعیه‌ای در ۳۱ مرداد ۱۳۹۶ بانک‌ها را ملزم کرد از تاریخ ۱۱ شهریور با نرخ سود حداکثر ۱۵ درصد نسبت به افتتاح سپرده‌های بلندمدت، و با نرخ ۱۰ درصد نسبت به افتتاح سپرده‌های کوتاه‌مدت، اقدام کنند. در فاصله یازده‌روزه بین ابلاغ تا اجرای کاهش دستوری نرخ سود سپرده‌های بانکی، بخشی از سپرده‌های بلندمدت نظام بانکی با ارزش‌های خارجی در سبد دارایی افراد جایگزین شد و قیمت دلار آمریکا در بازار آزاد در هفته پایانی تابستان از ۳۹ هزار ریال عبور کرد.

شدید قیمت دلار جلوگیری کرد. آرامش نسبی در بازار ارز دیری نپایید و قیمت دلار آمریکا از آبان دوباره روندی افزایشی از سر گرفت و تا اواسط آذر به ۴۲ هزار ریال رسید. در پی این افزایش، بانک مرکزی به طور فزاینده‌ای اقدام به تزریق ارز در بازار کرد و نرخ را پایین آورد. این اقدام که گاهی از آن به عنوان ائتلاف منابع ارزی تلقی می‌شود، چندان اثرگذار نبود و قیمت دلار آمریکا دوباره در کمتر از ۱۰ روز به کانال ۴۲ هزار ریال بازگشت. نکته قابل توجه در روزهای پرنوسان فصل پاییز فروش دلار نقدی با نرخ‌های متفاوت توسط صرافی‌ها بود. به بیان دقیق‌تر صرافی‌هایی که دلار را از بانک مرکزی دریافت می‌کردند ملزم بودند با نرخ دستوری (مداخله‌ای) ابلاغ‌شده توسط بانک مرکزی که کمتر از نرخ بازار بود معامله کنند، اما سایر صرافی‌ها معاملات خود را با نرخ بازار انجام می‌دادند. البته معاملات بسیار اندکی با نرخ مداخله‌ای تعیین‌شده توسط بانک مرکزی انجام می‌گرفت و این اقدام بانک مرکزی عمدتاً به توزیع رانته‌های قابل توجه منجر شد.

برخلاف اظهار نظر مقامات رسمی کشور که روند افزایشی نرخ ارز را موقتی و ناشی از تقاضای فصلی ارز در پاییز برای تسویه حساب‌های بین‌المللی شرکت‌های تجاری همانند سال‌های پیش از آن قلمداد می‌کردند، این روند افزایشی نه تنها متوقف نشد بلکه در زمستان با شدت بیشتری ادامه یافت. برای مهار قیمت دلار آمریکا در بازار آزاد، بانک مرکزی علاوه بر تزریق ارز به بازار با همکاری نیروی

با شروع فصل پاییز و در آستانه اعلام نظر رئیس‌جمهور ایالات متحده آمریکا درباره میزان پایبندی ایران به برجام، قیمت دلار آمریکا از ۴۰ هزار ریال گذشت، اما حمایت ضمنی سران اتحادیه اروپا از برجام و دخالت بانک مرکزی از نوسان

پس از اجرای بسته پیشنهادی بانک مرکزی، بسیاری از صرافی‌ها فعالیت خود را متوقف کردند یا در این نرخ معاملات ارزی انجام ندادند.

در هفته دوم اسفند صرافی‌ها معاملات ارزی را از سر گرفتند، اما بازار ارز به بازاری سه‌نرخ شامل نرخ‌های «رسمی»، «مداخله‌ای» و «کف بازار» تبدیل شد. در این زمان، نرخ کف بازار حدود ۳ هزار ریال از نرخ مداخله‌ای ابلاغ شده به صرافی‌های منتخب بیشتر بود و در عمل به منبع رانت برای افرادی تبدیل شد که قادر بودند روزانه تا سقف اعلام شده یک هزار دلار آمریکا با نرخ مداخله‌ای دریافت کنند و آن را با نرخ کف بازار بفروشند. پس از گذشت چند روز، در ۲۱ اسفند بانک مرکزی نرخ مداخله‌ای را به نرخ بازار نزدیک کرد. قیمت دلار آمریکا در آخرین روزهای سال ۱۳۹۶ پیرامون ۴۸ هزار و ۳۰۰ ریال در نوسان بود. جدول ۲۰ آمار نرخ متوسط برابری اسمی دلار آمریکا در بازار آزاد را در سال‌های ۹۶-۱۳۹۲ نشان می‌دهد.

جدول ۲۰- نرخ اسمی دلار آمریکا در بازار آزاد (ریال)

تغییر ۱۳۹۶ به ۱۳۹۵ (درصد)	۱۳۹۶	۱۳۹۵	۱۳۹۴	۱۳۹۳	۱۳۹۲
میانگین	۴۰,۵۵۲	۳۶,۴۸۷	۳۴,۴۸۴	۳۲,۷۸۵	۳۱,۸۳۸
حداکثر	۴۸,۷۷۰	۴۱,۴۵۰	۳۷,۳۰۰	۳۵,۷۰۰	۳۶,۸۲۷
حداقل	۸۲	۳۷,۲۲۰	۳۴,۴۰۰	۳۰,۳۵۴	۲۸,۹۵۰
انحراف معیار	۳,۳۵۱	۱,۶۶۲	۱,۳۳۵	۱,۳۵۱	۲,۳۴۶

مأخذ: شبکه اطلاع رسانی طلا، سکه و ارز تهران؛ محاسبات تحقیق

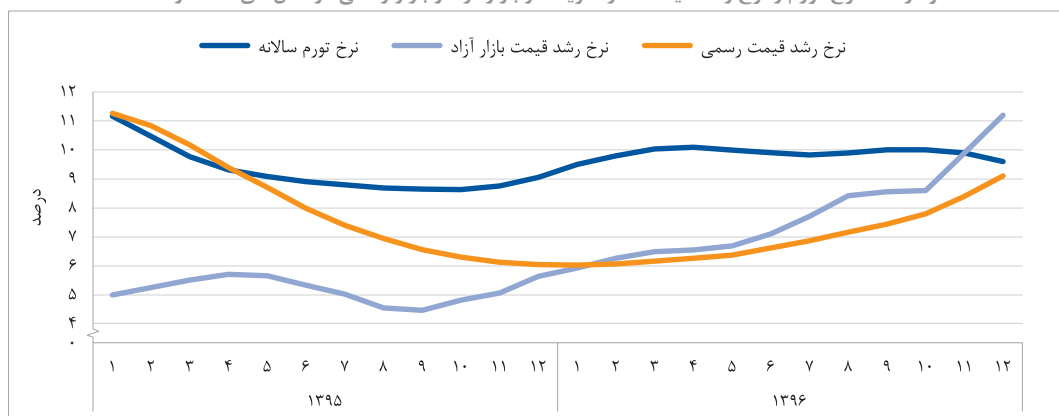
نسبت به سال قبل از آن ۱۱/۱ درصد رشد داشته که بالاترین نرخ رشد قیمت متوسط سالانه دلار آمریکا در بازار آزاد از ابتدای استقرار دولت یازدهم در سال ۱۳۹۲ بوده است. همچنین مقایسه نرخ‌های تورم سالانه با نرخ‌های رشد سالانه قیمت دلار آمریکا در همین مدت نشان می‌دهد سال ۱۳۹۶ نخستین سالی است که در آن قیمت دلار آمریکا به طور متوسط بیش از تفاضل نرخ‌های تورم داخلی و جهانی افزایش یافته است. همچنین نسبت به سال ۱۳۹۵، بازار ارز ایران در سال ۱۳۹۶ نوسانات به مراتب بیشتری، به ویژه در نیمه دوم سال، تجربه کرده است. نمودار ۱۳ نرخ تورم و نرخ‌های رشد قیمت دلار آمریکا در بازار آزاد و بازار رسمی را در سال‌های ۱۳۹۵ و ۱۳۹۶ نمایش می‌دهد.

انتظامی نسبت به بستن برخی صرافی‌های غیرمجاز، مسدود کردن حساب‌های تعدادی از واسطه‌گران بازار و در نهایت بازداشت واسطه‌گران غیرمجاز ارز اقدام کرد. در پی این اقدام، بازار ارز تنها چند روز آرام گرفت و قیمت دلار آمریکا به کمتر از ۴۶ هزار ریال بازگشت، اما دوباره در زمان کوتاهی جهش کرد و در اواسط بهمن تا ۵۰ هزار ریال پیش رفت. در پاسخ به این جهش قیمتی این بار بانک مرکزی با ارائه بسته پیشنهادی خود وارد عمل شد. بر اساس بسته سه‌گانه بانک مرکزی، همه بانک‌ها مجاز شدند از ۲۸ بهمن به مدت دو هفته نسبت به فروش اوراق گواهی سپرده ریالی با نرخ سود ۲۰ درصد، فروش اوراق سپرده ریالی مبتنی بر ارز یا پیش‌فروش شش‌ماهه و یک‌ساله سکه طلا اقدام کنند. از بین این گزینه‌ها، بیشترین استقبال از فروش گواهی سپرده ۲۰ درصدی صورت گرفت. در تکمیل سیاست‌های کنترل نرخ ارز، بانک مرکزی در اوایل اسفند ثبت سفارش واردات با دلار آمریکا را نیز ممنوع اعلام کرد و قیمت دلار آمریکا در بازار آزاد را در ۱۰ روز اول اسفند به حدود ۴۵ هزار ریال رساند. در این بین در طول دو هفته

بهای «رسمی» دلار آمریکا نیز که تا اوایل تابستان ۱۳۹۶ با نرخ رشد بسیار ناچیزی توسط بانک مرکزی افزایش می‌یافت از ابتدای آن فصل با شتاب بیشتری زیاد شد و از محدوده ۳۲ هزار ریال در اول سال به حدود ۳۸ هزار ریال در پایان سال رسید. البته با توجه به اینکه نرخ رشد قیمت رسمی دلار آمریکا به مراتب کمتر از نرخ رشد قیمت بازار آزاد آن بود، شکاف بین دو نرخ در هشت ماه اول سال که پیرامون ۱۶ درصد در نوسان بود به بیش از ۲۵ درصد در پایان سال افزایش یافت.

محاسبات نشان می‌دهد متوسط قیمت دلار آمریکا در بازار آزاد در سال ۱۳۹۶

نمودار ۱۳- نرخ تورم و نرخ رشد قیمت دلار آمریکا در بازار آزاد و بازار رسمی در سال‌های ۱۳۹۵ و ۱۳۹۶

مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران؛ شبکه اطلاع رسانی طلا، سکه و ارز تهران؛ محاسبات تحقیق

۶. سیاست‌های پولی و اعتباری

سپرده‌های نزد بانک مرکزی بهره‌بردار بر همین اساس دو نوع ابزار سیاست پولی قابل تفکیک است که ابزارهای مستقیم (عدم اتکا بر شرایط بازار) و غیرمستقیم (مبتنی بر شرایط بازار) نامیده می‌شود. یکی از ابزارهای مستقیم کنترل نرخ‌های

در اجرای سیاست پولی، بانک مرکزی می‌تواند به طور مستقیم از قدرت تنظیم‌کنندگی خود استفاده کند یا به طور غیرمستقیم از اثرگذاری بر وضعیت بازار پول به عنوان انتشاردهنده پول پر قدرت (اسکناس و مسکوک در جریان و

اعتباری برای بانکها ۱۸ درصد و در صورت تودیع وثیقه ۱۶ درصد خواهد بود.

بنا به گفته سیاست‌گذار پولی، این سیاست گامی به جلو محسوب می‌شود، زیرا در بسیاری از اقتصادهای پیشرفته دریافت تسهیلات بانکها از بانک مرکزی بر اساس وثیقه‌گذاری صورت می‌گیرد که این موضوع برای نخستین بار در اقتصاد ایران به وقوع پیوسته است. اوراق بدهی دولتی می‌تواند به عنوان یک وثیقه از سوی بانکها در اختیار بانک مرکزی قرار گیرد و به این شکل نرخ بهره را در بازار بین‌بانکی تا حدی کنترل کند. از سوی دیگر با این اقدام، میزان اضافه برداشت‌های بانکها از بانک مرکزی نیز نظام‌مند خواهد شد. طبق اعلام بانک مرکزی، برای کاهش نرخ سود در بازار بین‌بانکی گام‌هایی برداشته شده و هدف این بوده است که بانک مرکزی وضعیت ذی‌نفعان نظام بانکی را به درستی در نظر بگیرد. در این زمینه تلاش شده است نرخ‌های سود حقیقی برای سپرده‌گذاران مثبت باشد، تورم را جبران کند و از این راه قدرت خرید سپرده‌های مردم حفظ شود. انتقال معاملات ثانویه سخاب^{۱۲} به بازار سرمایه برای جلوگیری از تداوم فعالیت بازار غیرمتمشکل و غیرشفاف اوراق بدهی و اصلاح رابطه صندوق‌های سرمایه‌گذاری با بانکها از اقدام‌های مهم بانک مرکزی برای کاهش هزینه تأمین مالی بانکها از مسیر کاهش نرخ سود سپرده‌ها و در نهایت کاهش فشار بر تولید بوده است.

تقویت انضباط، هماهنگی و هم‌افزایی میان سیاست‌های پولی و مالی، توجه به روش‌های نوین بانکداری و درآمدزایی از طریق ارائه خدمات بانکی، تقویت نظارت بانکی از ابعاد مختلف جهت اطمینان از اجرای کامل بخش‌نامه نرخ سود، استفاده مؤثر از ابزارهای تشویقی و تنبیهی جهت التزام بانکها به رعایت نرخ سود و التزام شرکت‌های خودروساز به رعایت توافقی‌های انجام‌شده در خصوص نرخ سود پیش‌فروش خودرو از مهم‌ترین الزامات موفقیت این بخش‌نامه در سامان‌بخشی به نرخ سود سپرده‌ها بوده است. البته باید توجه داشت که در وضعیت فعلی، هرگونه کاهش نامتناسب نرخ سود بانکی به یک تورم فزاینده منجر شود. با کاهش نرخ سود بانکی، سپرده‌های بانکی از سپرده بلندمدت به سمت سپرده‌های کوتاه‌مدت و حتی سپرده‌های دیداری که اجزای سیال نقدینگی است تغییر خواهد کرد و در نتیجه تورم افزایش می‌یابد.

به دلیل آنکه کاهش نرخ سود حقیقی بانکی با اصلاح ترازنامه شبکه بانکی همراه نبود، اندکی کاهش در نرخ سود بانکی به افزایش تقاضای سفته‌بازی در بازار ارز و طلا منجر شد و حتی به بازار مسکن نیز سرایت کرد. بر همین اساس و برای کنترل نوسانات بازار ارز و طلا، بانک مرکزی در تاریخ ۲۵ بهمن ۱۳۹۶ به نظام بانکی مجوز داد به مدت دو هفته گواهی سپرده ریالی یک‌ساله با نرخ سود ۲۰ درصد منتشر کند. این درحالی است که نرخ سود سپرده یک‌ساله بانکها در این تاریخ ۱۵ درصد بوده است. در نتیجه، سیاست کاهش نرخ سود بانکی در عمل متوقف شد و نرخ سود برای کاهش التهابات بازار دوباره بالا رفت.

بانکی بود. در سمت بدهی‌ها نیز نقدینگی با ۲,۷۸۵/۵ هزار میلیارد ریال افزایش مهم‌ترین نقش را در افزایش بدهی‌های نظام بانکی داشت. جدول ۲۱ اقلام عمده دارایی‌ها و بدهی‌های نظام بانکی را نشان می‌دهد.

سود بانکی است. در کشور ما با اجرای قانون عملیات بانکی بدون ربا و معرفی عقود با بازده ثابت و مشارکتی، ضوابط تعیین سود یا نرخ بازده مورد انتظار ناشی از تسهیلات اعطایی بانکها و حداقل و حداکثر سود یا بازده مورد انتظار بر عهده شورای پول و اعتبار است. همچنین بانک مرکزی می‌تواند در تعیین حداقل نرخ سود (بازده) احتمالی برای انتخاب طرح‌های سرمایه‌گذاری دخالت کند.

با وجود نرخ تورم پایین و باثبات در پایان سال ۱۳۹۵ و انتظارات مبنی بر تداوم آن، نرخ‌های سود بانکی به رغم دستور بانک مرکزی به طور متناسب کاهش نیافت. دلیل اصلی این امر را بیش از هر چیز باید در تنگنای اعتباری بانکها جست‌وجو کرد که به چسبندگی نرخ‌های سود منجر شده است. وجود حجم بزرگی از مطالبات غیر جاری در سبد دارایی بانکها، بالا بودن مطالبات از بخش دولتی و نبود چشم‌اندازی مشخص برای بازپرداخت آنها موجب بروز پدیده تنگنای اعتباری در نظام بانکی و تخریب ترازنامه آنها شده و عوارض خود را در نرخ‌های بالای سود سپرده‌های بانکی و سود تسهیلات بانکی نشان داده است. یکی از مهم‌ترین سیاست‌های پولی اعمال‌شده توسط بانک مرکزی در سال ۱۳۹۶، صدور بخش‌نامه‌ای برای سامان‌دهی و افزایش شفافیت در خصوص نرخ سود در بازار پول بود. بانک مرکزی در پایان مرداد ۱۳۹۶ طی بخش‌نامه‌ای به نظام بانکی، تدابیر هشت‌گانه‌ای را با تأکید بر استمرار حمایت از تولید و افزایش اشتغال، تنظیم بازار پولی کشور و اجتناب از رقابت‌های ناموجه بین بانکها و مؤسسات اعتباری در جذب سپرده‌ها ابلاغ کرد و بانکها و مؤسسات اعتباری موظف شدند از روز ۱۱ شهریور ۱۳۹۶ مفاد آن را اجرایی کنند.

بر اساس این بخش‌نامه، نرخ سود برای سپرده‌های مدت‌دار یک‌ساله حداکثر ۱۵ درصد و برای سپرده‌های کوتاه‌مدت حداکثر ۱۰ درصد تعیین شد که به صورت علی‌الحساب بوده و تسویه و پرداخت قطعی آنها پس از اتمام دوره مالی بانکها و مؤسسات اعتباری و انجام محاسبات سود قطعی امکان‌پذیر است. همچنین اعلام شد ارائه هرگونه طرح و محصول جدید برای جذب سپرده از سوی بانکها نیازمند اخذ تأیید بانک مرکزی است. صندوق‌های سرمایه‌گذاری با درآمد ثابت نیز مشمول نرخ سود علی‌الحساب مقرر در این بخش‌نامه شدند. سیاست‌گذار پولی در این بخش‌نامه، سه عامل «فعالیت‌های مؤسسات غیرمجاز»، «اعطای نرخ سود ناهماهنگ از سوی خودروسازان» و «اضافه برداشت بانکها از بانک مرکزی» را از مهم‌ترین عوامل برهم‌زننده تعادل در نرخ سود بانکی دانست. با تعیین وضعیت مؤسسات غیرمجاز، جذب منابع بانکها و مؤسسات اعتباری رسمی توسط غیرمجازها تهدید نخواهد شد و این موضوع می‌تواند یکی از عوامل کاهش نرخ سود باشد. نرخ مشارکت برای خودروسازان حداکثر ۳ واحد درصد بالاتر از سقف نرخ سود (۱۸ درصد) در نظر گرفته می‌شود و نرخ سود انصراف نیز ۱۵ درصد محاسبه خواهد شد. همچنین اضافه برداشت بانکها به شکل خطوط اعتباری اعطایی از سوی بانک مرکزی تغییر خواهد کرد. به این منظور، نرخ سود خطوط

۶.۱. عملکرد نظام بانکی^{۱۳}

در بهمن ۱۳۹۶، تراز دارایی‌ها و بدهی‌های نظام بانکی بدون احتساب اقلام زیرخط با ۲۱/۰ درصد رشد نسبت به بهمن ۱۳۹۵ به ۳۱,۰۷۳/۳ هزار میلیارد ریال رسید. دارایی‌های خارجی و بدهی بخش دولتی با ۱,۴۸۴/۸ هزار میلیارد ریال و ۴۸۸/۳ هزار میلیارد ریال افزایش از عوامل مهم افزایش دارایی‌های نظام

۱۲. تأثیر نرخ‌های مورد معامله اوراق اسناد خزانه اسلامی بر بازار سرمایه و نرخ سهام شرکتها، نیاز مبرم پیمانکاران به نقدینگی و عدم تسلط کافی فروشندگان به بورس و بازار سرمایه موجب شد اسناد در خارج از بورس و داخل شبکه بانکی با عنوان اسناد خزانه اسلامی بانکی (سخاب) منتشر و معامله شود.

۱۳. شامل بانک مرکزی، بانک‌های تجاری و تخصصی دولتی، بانک‌های غیردولتی و مؤسسات اعتباری غیربانکی

جدول ۲۱- اقلام عمده دارایی‌ها و بدهی‌های نظام بانکی °

درصد تغییر		مانده در پایان بهمن (هزار میلیارد ریال)			
۱۳۹۶	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۵	۱۳۹۴	
۲۱/۰	۱۶/۶	۳۱۰,۷۳/۳	۲۵,۷۱۴/۰	۲۲,۰۵۴/۸	دارایی‌ها
۲۶/۰	۳/۶	۷,۱۹۲/۲	۵,۷۰۷/۴	۵,۵۰۸/۶	دارایی‌های خارجی
۱۷/۱	۰/۱	۳,۹۶۳/۲	۳,۳۸۴/۵	۳,۳۷۹/۷	بانک مرکزی
۴۶/۳	۱۲/۰	۱,۲۸۰/۳	۸۷۵/۰	۷۸۱/۵	بانک‌های دولتی
۳۴/۶	۷/۵	۱,۹۴۸/۷	۱,۴۴۷/۹	۱,۳۴۷/۴	بانک‌های غیردولتی و مؤسسات اعتباری غیربانکی
۲۳/۲	۲۲/۶	۲,۵۸۸/۷	۲,۱۰۰/۴	۱,۷۱۳/۱	بدهی بخش دولتی
۱۶/۶	۲۵/۸	۱۰,۴۶۱/۰	۸,۹۷۲/۳	۷,۱۳۳/۸	بدهی بخش غیردولتی**
۲۱/۲	۱۶/۰	۱۰,۸۳۱/۴	۸,۹۳۳/۹	۷,۶۹۹/۳	سایر دارایی‌ها
۲۱/۰	۱۶/۶	۳۱۰,۷۳/۳	۲۵,۷۱۴/۰	۲۲,۰۵۴/۸	بدهی‌ها
۲۳/۰	۲۴/۱	۱۴,۸۹۶/۴	۱۲,۱۱۰/۹	۹,۷۵۹/۴	نقدینگی
۴/۵	۲/۰	۶۷۹/۵	۶۵۰/۵	۶۳۸/۰	وام‌ها و سپرده‌های بخش دولتی
۳۴/۳	۲/۸	۴,۴۵۹/۲	۳,۳۱۹/۸	۳,۲۳۰/۷	بدهی‌های ارزی
۲۸/۴	-۶/۶	۱,۹۳۰/۰	۱,۵۰۳/۶	۱,۶۱۰/۲	بانک مرکزی
۴۷/۴	۲۸/۰	۹۶۰/۰	۶۵۱/۵	۵۰۹/۲	بانک‌های دولتی
۳۴/۷	۴/۸	۱,۵۶۹/۲	۱,۱۶۴/۷	۱,۱۱۱/۳	بانک‌های غیردولتی و مؤسسات اعتباری غیربانکی
۱۵/۶	۱۵/۳	۱۰,۱۷۲/۱	۸,۸۰۴/۰	۷,۶۳۴/۷	سایر بدهی‌ها***

مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، گزیده آمارهای اقتصادی، بخش پولی و بانکی، منتشر شده در تاریخ ۱۳۹۷/۰۱/۲۱
* شامل اقلام زیرخط نیست.

** شامل سود و درآمدهای سال‌های آتی

*** شامل حساب سرمایه نظام بانکی و پیش‌پرداخت اعتبارات اسنادی بخش دولتی

(معادل ۳۹/۳ هزار میلیارد ریال) افزایش یافت که تقریباً کل این افزایش ناشی از رشد ۱۱/۶ درصدی بدهی دولت به بانک مرکزی بود. همچنین سپرده‌های بخش دولتی نزد بانک مرکزی به مقدار ۳/۶ درصد (معادل ۱۴/۷ هزار میلیارد ریال) کاهش یافت که این امر نتیجه کاهش ۱۰/۴ هزار میلیارد ریالی سپرده‌های دولت و کاهش ۴/۳ هزار میلیارد ریالی سپرده‌های شرکت‌ها و مؤسسات دولتی نزد بانک مرکزی بود. در بهمن ۱۳۹۶، بدهی بخش دولتی به بانک‌ها و مؤسسات اعتباری غیربانکی ۳۰/۰ درصد (۴۴۹ هزار میلیارد ریال) نسبت به بهمن ۱۳۹۵ افزایش داشت که عامل اصلی آن افزایش ۳۰/۸ درصدی بدهی دولت به بانک‌ها و مؤسسات اعتباری غیربانکی و رسیدن آن به رقم ۱,۹۱۹/۵ هزار میلیارد ریال بود. از سوی دیگر در این ماه، سپرده‌های بخش دولتی نزد بانک‌ها و مؤسسات اعتباری غیربانکی معادل ۱۸/۳ درصد افزایش یافت و به ۲۸۱/۸ هزار میلیارد ریال رسید. در جدول ۲۲، تغییر در خالص مانده بدهی بخش دولتی به نظام بانکی آمده است.

نظام بانکی و بخش خارجی: در بهمن ۱۳۹۶، خالص دارایی‌های خارجی نظام بانکی با ۱۴/۵ درصد رشد نسبت به بهمن ۱۳۹۵ به ۲,۷۲۳/۰ هزار میلیارد ریال رسید. این رشد حاصل افزایش خالص دارایی‌های خارجی بانک مرکزی به مقدار ۲,۰۳۳/۲ هزار میلیارد ریال و افزایش خالص دارایی‌های خارجی بانک‌ها و مؤسسات اعتباری غیربانکی به میزان ۶۹۹/۸ هزار میلیارد ریال بود. خالص دارایی‌های خارجی بانک مرکزی با وجود افزایش درآمدهای دولت از محل فروش نفت خام، تا پایان آذر ۱۳۹۶ نسبت به اسفند ۱۳۹۵ کاهش داشته و روند افزایشی آن از دی ۱۳۹۶ شروع شده است. بخشی از این افزایش ناشی از افزایش قیمت دلار بوده که به افزایش ریالی خالص دارایی‌های خارجی بانک مرکزی منجر شده است.

نظام بانکی و بخش دولتی: در بهمن ۱۳۹۶، خالص بدهی بخش دولتی به نظام بانکی با ۳۱/۷ درصد افزایش نسبت به بهمن ۱۳۹۵ به ۱,۹۰۹/۲ هزار میلیارد ریال رسید. در این دوره، بدهی بخش دولتی به بانک مرکزی ۶/۶ درصد

جدول ۲۲- تغییر در خالص مانده بدهی بخش دولتی به نظام بانکی نسبت به زمان مشابه سال قبل (هزار میلیارد ریال)

پایان بهمن		
۱۳۹۶	۱۳۹۵	
۴۵۸/۳	۳۹۵/۶	دولت
۱/۰	-۲۰/۸	شرکت‌ها و مؤسسات دولتی
۴۵۹/۳	۳۷۴/۸	مجموع بدهی بخش دولتی
۵۴/۰	-۱۱/۹	به بانک مرکزی
۱۰۶/۴	۱۲۲/۳	به بانک‌های تجاری دولتی
۳۰/۱	۱۰۶/۷	به بانک‌های تخصصی دولتی
۲۶۸/۸	۱۵۷/۷	به بانک‌های غیردولتی و مؤسسات اعتباری غیربانکی

مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، گزیده آمارهای اقتصادی، بخش پولی و بانکی، منتشر شده در تاریخ ۱۳۹۷/۰۱/۲۱

۹,۳۴۳/۳ هزار میلیارد ریال رسید که نسبت به رشد ۲۵/۶ درصدی در دوره مشابه سال قبل، ۱۰/۱ واحد درصد کاهش نشان می‌دهد. سهم مانده تسهیلات اعطایی نظام بانکی به بخش غیردولتی معادل ۹۰/۱ درصد از کل مانده تسهیلات

نظام بانکی و بخش غیردولتی: در بهمن ۱۳۹۶، مانده تسهیلات اعطایی ۱۴ نظام بانکی به بخش غیردولتی (بدون احتساب سود و درآمد سال‌های آتی) با ۱۵/۵ درصد افزایش (۱,۲۵۳/۴ هزار میلیارد ریال) نسبت به بهمن ۱۳۹۵ به

به ۶۰۰۶/۴ هزار میلیارد ریال رسید. بر این اساس، سهم بانک‌های تجاری دولتی از مانده تسهیلات اعطایی بانک‌ها به بخش غیردولتی از ۱۵/۴ درصد در پایان بهمن ۱۳۹۵ به ۱۶/۰ درصد در پایان بهمن ۱۳۹۶ افزایش یافت، سهم بانک‌های تخصصی با ۰/۶ واحد درصد کاهش در این دوره از ۲۰/۳ درصد به ۱۹/۷ درصد نزول کرد و سهم بانک‌های غیردولتی و مؤسسات اعتباری غیربانکی بدون تغییر ماند. جدول ۲۳ وضعیت تسهیلات اعطایی نظام بانکی به بخش غیردولتی را بدون سود و درآمد سال‌های آتی نشان می‌دهد.

جدول ۲۳- وضعیت مانده تسهیلات اعطایی نظام بانکی به بخش غیردولتی

سهم (درصد)	مانده در پایان بهمن (هزار میلیارد ریال)		درصد تغییر	
	۱۳۹۶	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۵
بانک‌های تجاری دولتی	۱۰۰۲/۳	۱,۰۴۶/۹	۱,۴۹۳/۶	۲۴/۴
بانک‌های تخصصی	۱,۴۲۳/۷	۱,۶۴۰/۲	۱,۸۴۳/۳	۱۵/۲
بانک‌های غیردولتی و مؤسسات اعتباری غیربانکی	۴,۰۱۳/۶	۵,۲۰۲/۸	۶,۰۰۶/۴	۲۹/۶
نظام بانکی	۶,۴۳۹/۶	۸,۰۸۹/۹	۹,۳۴۳/۳	۲۵/۶

مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، گزیده آمارهای اقتصادی، بخش پولی و بانکی، منتشر شده در تاریخ ۱۳۹۷/۰۱/۲۱

عقود نسبت به سال قبل کم شد. جدول ۲۴ ترکیب مانده تسهیلات اعطایی نظام بانکی به بخش غیردولتی را به تفکیک عقود نشان می‌دهد. در آذر ۱۳۹۶، نسبت مطالبات سررسید گذشته، معوق و مشکوک‌الوصول به کل تسهیلات ریالی اعطایی نظام بانکی به بخش‌های دولتی و غیردولتی ۱۱/۳ درصد بود که در مقایسه با رقم مشابه آن در پایان آذر ۱۳۹۵، کاهش معادل ۰/۲ واحد درصد نشان می‌دهد.

اعطایی آنها به بخش‌های دولتی و غیردولتی بوده که در مقایسه با رقم مشابه سال قبل تغییری نداشته است. مانده تسهیلات اعطایی بانک‌های تجاری دولتی به بخش غیردولتی (بدون احتساب سود و درآمد سال‌های آتی) با ۱۹/۸ درصد رشد نسبت به پایان بهمن ۱۳۹۵ به ۱,۴۹۳/۶ هزار میلیارد ریال در پایان بهمن ۱۳۹۶ رسید. همچنین، مانده تسهیلات اعطایی بانک‌های تخصصی به بخش غیردولتی با ۱۲/۴ درصد رشد به ۱,۸۴۳/۳ هزار میلیارد ریال و مانده تسهیلات اعطایی بانک‌های غیردولتی و مؤسسات اعتباری غیربانکی با رشد ۱۵/۴ درصدی

بررسی ترکیب مانده تسهیلات اعطایی نظام بانکی به بخش غیردولتی در قالب عقود اسلامی در بهمن ۱۳۹۶ نشان می‌دهد عقود مشارکت مدنی و فروش اقساطی به ترتیب با ۳۷/۱ درصد و ۲۶/۰ درصد سهم از کل تسهیلات، بخش عمده‌ای از تسهیلات اعطایی به بخش غیردولتی را به خود اختصاص دادند. در بهمن ۱۳۹۶، سهم عقد اجاره به شرط تملیک نسبت به سال قبل تغییری نداشت، سهم عقود قرض الحسنه، سلف، جعاله، فروش اقساطی و مرابحه افزایش داشت و سهم سایر

جدول ۲۴- ترکیب مانده تسهیلات اعطایی نظام بانکی به بخش غیردولتی به تفکیک عقود در پایان بهمن (درصد)

نظام بانکی	بانک‌های تجاری		بانک‌های تخصصی		بانک‌های غیردولتی و مؤسسات اعتباری غیربانکی	
	۱۳۹۶	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۵
قرض الحسنه	۷/۴	۷/۵	۲/۳	۲/۵	۶/۳	۵/۵
مضاربه	۳/۷	۳/۴	۰/۴	۰/۴	۱/۳	۲/۰
سلف	۱/۱	۱/۱	۰/۷	۰/۷	۰/۳	۰/۰
مشارکت مدنی	۳۴/۳	۲۳/۵	۲۰/۵	۱۸/۱	۴۷/۶	۵۲/۱
جعاله	۸/۱	۱۰/۶	۴/۲	۴/۲	۲/۴	۲/۳
فروش اقساطی	۲۱/۶	۳۰/۶	۵۹/۳	۵۷/۲	۱۳/۵	۱۱/۹
مرابحه	۷/۲	۷/۸	۲/۳	۴/۷	۹/۱	۵/۸
استصناع	۰/۰	۰/۱	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۰/۰
اجاره به شرط تملیک	۰/۹	۰/۸	۰/۲	۰/۳	۰/۲	۰/۲
مشارکت حقوقی	۲/۹	۲/۵	۱/۲	۱/۱	۴/۱	۴/۴
سرمایه‌گذاری مستقیم	۱/۸	۱/۵	۰/۳	۰/۳	۰/۸	۱/۰
سایر*	۱۱/۰	۱۰/۶	۸/۵	۱۰/۵	۱۴/۵	۱۴/۸

مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، گزیده آمارهای اقتصادی، بخش پولی و بانکی، منتشر شده در تاریخ ۱۳۹۷/۰۱/۲۱
* شامل آمار خرید دین، اموال معاملات و استصناع و همچنین مطالبات سررسید گذشته، معوق و مشکوک‌الوصول

دلیل پایین بودن نسبت ذخایر اضافی به کل سپرده‌ها، کاهش نرخ سپرده قانونی در سطح الزامات قانونی موجود و نیز پیشرفت‌های حاصل شده در زمینه توسعه کمی و کیفی بانکداری الکترونیک در سال‌های اخیر محدود شده و رشد نقدینگی بیشتر به تحولات پایه پولی متکی شده است. در جدول ۲۵، نقدینگی بر حسب عوامل تعیین‌کننده آن نشان داده شده است.

نقدینگی: در اسفند ۱۳۹۶، نقدینگی با رشدی معادل ۲۲/۱ درصد نسبت به اسفند ۱۳۹۵ به ۱۵,۲۹۹/۸ هزار میلیارد ریال رسید که در مقایسه با رشد نقدینگی در ۱۲ ماه مشابه قبل از آن، معادل ۱/۱ واحد درصد کاهش نشان می‌دهد. ضریب فزاینده نقدینگی نیز در این سال با ۲/۵ درصد افزایش نسبت به پایان سال ۱۳۹۵ به ۷/۱ رسید. بررسی مؤلفه‌های اثرگذار بر ضریب فزاینده نقدینگی نشان می‌دهد ظرفیت رشد نقدینگی از محل رشد ضریب فزاینده به

جدول ۲۵- نقدینگی بر حسب عوامل تعیین‌کننده آن

درصد تغییر	مانده در پایان سال (هزار میلیارد ریال)				
	۱۳۹۶	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۵	۱۳۹۴
پایه پولی (هزار میلیارد ریال)	۱۹/۱	۱۷/۳	۲,۱۴۱/۶	۱,۷۹۸/۳	۱,۵۳۳/۶
ضریب فزاینده نقدینگی	۲/۵	۵/۰	۷/۱	۷/۰	۶/۶
نقدینگی (هزار میلیارد ریال)	۲۲/۱	۲۲/۲	۱۵,۲۹۹/۸	۱۲,۵۳۳/۹	۱۰,۱۷۲/۸

مأخذ: سخنرانی رییس کل بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران در بیست و هشتمین همایش سالانه سیاست‌های پولی و ارزی، ۲۹ خرداد ۱۳۹۷

و ۴/۱ واحد درصد، مهم‌ترین عوامل رشد نقدینگی بودند. خالص مطالبات نظام بانکی از بخش دولتی سهمی معادل ۳/۸ واحد درصد در رشد نقدینگی در ۱۲ ماه منتهی به بهمن ۱۳۹۶ داشت. خالص دارایی‌های خارجی نظام بانکی نیز با ۱۴/۵ درصد افزایش، سهمی معادل ۲/۸ واحد درصد در رشد نقدینگی داشت. جدول ۲۶ سهم عوامل مؤثر در رشد نقدینگی را نشان می‌دهد.

بررسی عوامل اثرگذار در رشد نقدینگی بر حسب عوامل مؤثر بر عرضه آن در پایان بهمن ۱۳۹۶ نشان می‌دهد خالص دارایی‌های داخلی نظام بانکی با ۲۵/۱ درصد رشد، سهمی معادل ۲۰/۲ واحد درصد در رشد نقدینگی داشته است. در میان خالص دارایی‌های داخلی، بدهی بخش غیردولتی به بانک‌ها و مؤسسات اعتباری غیربانکی (بدون سود و درآمد سال‌های آتی) و خالص سایر اقلام به ترتیب با ۱۶/۶ درصد و ۷۰/۴ درصد رشد و سهمی معادل ۱۲/۳ واحد درصد

جدول ۲۶- سهم عوامل اثرگذار در رشد نقدینگی بر حسب عوامل مؤثر بر عرضه آن (واحد درصد)

پایان بهمن		
۱۳۹۶	۱۳۹۵	
۲/۸	۱/۱	خالص دارایی‌های خارجی نظام بانکی
۲۰/۲	۲۳/۰	خالص دارایی‌های داخلی نظام بانکی
۳/۸	۳/۹	خالص بدهی بخش دولتی به نظام بانکی
۱۲/۳	۱۸/۸	بدهی بخش غیردولتی به نظام بانکی
۴/۱	۰/۳	خالص سایر اقلام
۲۳/۰	۲۴/۱	نقدینگی

مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، گزیده آمارهای اقتصادی، بخش پولی و بانکی، منتشر شده در تاریخ ۱۳۹۷/۰۱/۲۱

بانکداری الکترونیکی و کارت‌های پرداخت (متصل به سپرده‌های کوتاه‌مدت) بوده است. نرخ سود حقیقی بالای ۱۵٪ و تأثیر آن بر کاهش سرعت گردش پول (که خود را در تغییر ترکیب نقدینگی نشان داده) به قفل شدن منابع در نظام بانکی منجر شده است. در جدول ۲۷، ترکیب نقدینگی بر حسب پول و شبه پول آمده است.

از سوی دیگر، ترکیب نقدینگی نشان می‌دهد سهم شبه پول از نقدینگی با ۰/۲ واحد درصد افزایش نسبت به بهمن ۱۳۹۵ به ۸۷/۶ درصد در پایان بهمن ۱۳۹۶ رسید. علاوه بر جذابیت نرخ‌های سود سپرده‌های غیردیداری در مقابل پول، بخشی از افزایش سهم شبه پول در نقدینگی به دلیل رشد فزاینده استفاده از

جدول ۲۷- ترکیب نقدینگی بر حسب پول و شبه پول

سهم نسبت به نقدینگی (درصد)	درصد تغییر		مانده در پایان بهمن (هزار میلیارد ریال)				
	۱۳۹۶	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۵	۱۳۹۴		
۱۲/۴	۱۲/۶	۲۱/۷	۲۲/۳	۱,۸۵۳/۱	۱,۵۲۲/۶	۱,۲۳۴/۹	پول
۲/۴	۲/۶	۱۳/۶	۶/۹	۳۶۵/۳	۳۲۱/۷	۳۰۰/۸	اسکناس و مسکوک در دست اشخاص
۱۰/۰	۱۰/۰	۲۳/۹	۲۸/۶	۱,۴۸۷/۸	۱,۲۰۰/۹	۹۳۴/۱	سپرده دیداری بخش غیردولتی
۸۷/۶	۸۷/۴	۲۳/۲	۲۴/۲	۱۳,۰۴۳/۳	۱۰,۵۸۸/۳	۸,۵۲۴/۵	شبه پول
۵/۰	۴/۵	۳۷/۲	۳۸/۹	۷۵۳/۵	۵۴۹/۱	۳۹۵/۳	سپرده‌های قرض الحسنه پس‌انداز
۸/۱	۸/۴	۲۲/۴	۲۳/۶	۱۲,۰۷۸/۶	۹,۸۶۵/۱	۷,۹۸۴/۵	سپرده‌های سرمایه‌گذاری مدت‌دار
۱۳/۹	۱۴/۱	۲۱/۳	۲۰/۳	۲۱۱/۲	۱۷۴/۱	۱۴۴/۷	سپرده‌های متفرقه
۱۰۰/۰	۱۰۰/۰	۲۳/۰	۲۴/۱	۱۴,۸۹۶/۴	۱۲,۱۱۰/۹	۹,۷۵۹/۴	نقدینگی

مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، گزیده آمارهای اقتصادی، بخش پولی و بانکی، منتشر شده در تاریخ ۱۳۹۷/۰۱/۲۱

پایه پولی در پایان بهمن ۱۳۹۶ نسبت به پایان بهمن ۱۳۹۵ به مقدار ۱۷/۶ درصد افزایش یافت که در مقایسه با رشد سال قبل به میزان ۰/۵ واحد درصد کاهش نشان می‌دهد. در دوره مورد بررسی، خالص دارایی‌های خارجی بانک مرکزی با ۸/۱ درصد رشد و سهمی معادل ۸/۸ واحد درصد مهم‌ترین عامل فزاینده رشد پایه پولی بود. خالص سایر اقلام نیز با ۵/۶ درصد رشد نسبت به پایان بهمن ۱۳۹۵ و سهمی معادل ۵/۰ واحد درصد عامل دیگر رشد پایه پولی در سال مذکور بود. این در حالی بود که مطالبات بانک مرکزی از بانک‌ها در ۱۲ ماه منتهی به بهمن ۱۳۹۶ نسبت به مدت مشابه در سال قبل، به مقدار بسیار کمی افزایش یافت و سهم اندکی (۰/۷ واحد درصد) در رشد پایه پولی داشت. جدول ۲۸ سهم عوامل مؤثر در رشد پایه پولی را نشان می‌دهد.

در بهمن ۱۳۹۶، حجم پول با ۲۱/۷ درصد افزایش نسبت به بهمن ۱۳۹۵ به ۱,۸۵۳/۱ هزار میلیارد ریال رسید که در مقایسه با رشد سال قبل به میزان ۱/۶ واحد درصد کاهش نشان می‌دهد. کاهش رشد سپرده‌های دیداری از ۲۸/۶ درصد در ۱۲ ماه منتهی به بهمن ۱۳۹۵ به ۲۳/۹ درصد در ۱۲ ماه منتهی به بهمن ۱۳۹۶ مهم‌ترین عامل افت رشد حجم پول در این سال بود. سهم سپرده‌های دیداری در پول از ۷۸/۹ درصد در بهمن ۱۳۹۵ به ۸۰/۳ درصد در بهمن ۱۳۹۶ افزایش یافت. در دوره مورد بررسی، شبه پول با رشدی معادل ۲۳/۲ درصد به ۱۳,۰۴۳/۳ هزار میلیارد ریال رسید. در بین اجزای شبه پول، سهم سپرده‌های قرض الحسنه پس‌انداز در مقایسه با ۱۲ ماه منتهی به بهمن ۱۳۹۵ افزایش و سهم سپرده‌های سرمایه‌گذاری مدت‌دار و سپرده‌های متفرقه کاهش یافت.

جدول ۲۸- سهم عوامل مؤثر در رشد پایه پولی (واحد درصد)

پایان بهمن		
۱۳۹۶	۱۳۹۵	
۸/۸	۷/۶	خالص دارایی‌های خارجی بانک مرکزی
۳/۱	-۰/۸	خالص مطالبات بانک مرکزی از بخش دولتی
۰/۷	۲۰/۵	مطالبات بانک مرکزی از بانکها
۵/۰	-۹/۲	خالص سایر اقلام
۱۷/۶	۱۸/۱	پایه پولی (درصد)

مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، گزیده آمارهای اقتصادی، بخش پولی و بانکی، منتشر شده در تاریخ ۱۳۹۷/۰۱/۲۱

شده است. بر اساس این گزارش، تعداد شعب خارج از کشور نظام بانکی ۴۷ شعبه و تعداد باجه‌های بانکی کشور در پایان اسفند ۱۳۹۶ برابر با ۲,۲۳۹ باجه است. همچنین از مجموع کل شعب نظام بانکی کشور، ۲۱۵ شعبه در مناطق آزاد تجاری قرار دارد. بررسی تعداد شعب داخل کشور بانکها و مؤسسات اعتباری به تفکیک استانی در پایان اسفند ۱۳۹۶ نشان می‌دهد استان‌های تهران، اصفهان و خراسان رضوی به ترتیب با ۱,۴۴۶، ۴,۰۶۰ و ۱,۳۳۴ شعبه بیشترین شعب بانکی را دارند.

تعداد کل شعب داخل کشور نظام بانکی: طبق گزارش «اطلاعات تعداد شعب بانکها و مؤسسات اعتباری» که به صورت فصلی توسط اداره اطلاعات بانکی بانک مرکزی تهیه می‌شود، تعداد کل شعب داخل کشور نظام بانکی در پایان اسفند ۱۳۹۶ به ۲۰,۷۲۳ شعبه رسید که در مقایسه با آذر ۱۳۹۶، به میزان ۰/۳ درصد کاهش یافت. بر این اساس، سهم تعداد شعب بانکهای دولتی ۴۲/۳ درصد، بانکهای خصوصی شده ۳۱/۴ درصد و بانکهای خصوصی و مؤسسات اعتباری ۲۶/۳ درصد بوده است. همچنین تعداد کل شعب ریالی-ارزی نظام بانکی ۳,۷۶۰، تعداد شعب شهری ۱۹,۸۶۰ و شعب روستایی ۸۶۳ شعبه اعلام

۶.۲. سیاست‌های اعتباری

تأمین سرمایه در گردش بخش صنعت و معدن در سال ۱۳۹۶ معادل ۱,۴۵۶/۸ هزار میلیارد ریال بوده است که از تخصیص ۳۸/۴ درصد از کل تسهیلات اعطایی جهت تأمین سرمایه در گردش کلیه بخش‌های اقتصادی به بخش مذکور حکایت دارد. از مبلغ ۱,۷۴۲/۲ هزار میلیارد ریال تسهیلات پرداختی در بخش صنعت و معدن معادل ۸۳/۶ درصد آن در تأمین سرمایه در گردش پرداخت شده است که توجه و اولویت‌دهی به تأمین منابع برای این هدف توسط بانکها را در سال ۱۳۹۶ نشان می‌دهد. تسهیلات پرداختی به تفکیک بخش‌های اقتصادی و هدف از دریافت آنها در سال ۱۳۹۶ در جدول ۲۹ آمده است.

در حوزه سیاست‌های اعتباری، از زمان آغاز به کار دولت یازدهم رویکرد غالب نظام بانکی بر تأمین سرمایه در گردش واحدهای تولیدی با هدف بهره‌برداری از ظرفیت‌های خالی اقتصاد و نیز حمایت از بنگاه‌های کوچک و متوسط متمرکز بوده است. در سال ۱۳۹۶، کل تسهیلات پرداختی نظام بانکی برابر ۶,۱۳۹/۱ هزار میلیارد ریال بوده که نسبت به رقم مشابه سال قبل ۱۲/۰ درصد رشد داشته است. سهم تسهیلات پرداختی در قالب سرمایه در گردش در کلیه بخش‌های اقتصادی در سال ۱۳۹۶ مبلغ ۳,۷۸۸/۸ هزار میلیارد ریال است که در مقایسه با سال ۱۳۹۵ بالغ بر ۷/۹ درصد افزایش داشته است. سهم تسهیلات پرداختی بابت

جدول ۲۹- تسهیلات پرداختی به تفکیک بخش‌های اقتصادی و هدف از دریافت در سال ۱۳۹۶ (هزار میلیارد ریال - درصد)^{۱۶}

کلیه بخش‌ها	کشاورزی		صنعت و معدن		مسکن و ساختمان		بازرگانی		خدمات		متفرقه		کل بخش‌ها	
	مبلغ از کل	سهم	مبلغ از کل	سهم	مبلغ از کل	سهم	مبلغ از کل	سهم	مبلغ از کل	سهم	مبلغ از کل	سهم	مبلغ از کل	سهم
ایجاد	۱۶/۴	۸۱/۱	۱۲۸/۹	۷/۴	۸۶/۶	۱۶/۷	۵۱/۶	۶/۱	۲۶۰/۰	۱۰/۳	۱/۳	۱۹/۴	۶۰۹/۵	۹/۹
تأمین سرمایه در گردش	۶۸/۷	۳۳۸/۹	۱,۴۵۶/۸	۸۳/۶	۱۰۲/۸	۱۹/۹	۵۸۴/۷	۶۸/۷	۱,۳۰۲/۲	۵۱/۵	۳/۴	۵۱/۸	۳,۷۸۸/۸	۶۱/۷
تعمیر	۰/۲	۱/۰	۱۰/۵	۰/۶	۶۳/۸	۱۲/۳	۴/۵	۰/۵	۱۱۰/۸	۴/۴	۰/۰	۰/۱	۱۹۰/۵	۳/۱
توسعه	۶/۰	۲۹/۸	۶۹/۲	۴/۰	۱۶/۹	۳/۳	۲۷/۰	۳/۲	۱۵۷/۶	۶/۲	۰/۵	۷/۷	۳۰۱/۰	۴/۹
خرید کالای شخصی	۲/۸	۱۴/۰	۲۱/۵	۱/۲	۱۱/۸	۲/۳	۵۱/۳	۶/۰	۳۲۸/۶	۱۳/۰	۰/۳	۳/۹	۴۲۷/۳	۷/۰
خرید مسکن	۰/۳	۱/۵	۵/۸	۰/۳	۲۱۸/۲	۴۲/۲	۳۱/۶	۳/۷	۳۳/۱	۱/۳	۰/۱	۱/۹	۲۹۰/۴	۴/۷
سایر	۵/۴	۲۶/۷	۴۹/۶	۲/۸	۱۷/۴	۳/۴	۱۰۰/۹	۱۱/۹	۳۳۶/۰	۱۳/۳	۱/۰	۱۵/۱	۵۳۱/۶	۸/۷
جمع	۱۰۰/۰	۴۹۳/۰	۱,۷۴۲/۳	۱۰۰/۰	۵۱۷/۵	۱۰۰/۰	۸۵۱/۶	۱۰۰/۰	۲,۵۲۸/۳	۱۰۰/۰	۶/۶	۱۰۰/۰	۶,۱۳۹/۱	۱۰۰/۰

مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، اداره بانکی، دایره تهیه و تنظیم آمار و گزارش‌های تحلیلی خاص

اقتصادی کشور ادامه یافت و بر اساس دستورالعمل ابلاغ شده در خرداد ۱۳۹۶، مقرر شد در مجموع حدود ۳۰۰ هزار میلیارد ریال تسهیلات برای تأمین سرمایه در گردش مورد نیاز ۱۰ هزار بنگاه اقتصادی، تأمین منابع مالی مورد نیاز ۶ هزار طرح نیمه‌تمام با پیشرفت فیزیکی حداقل ۶۰ درصد و تأمین مالی مورد نیاز برای بازسازی و نوسازی ۵ هزار واحد اقتصادی از محل منابع نظام بانکی اختصاص یابد.^{۱۷} به علاوه، برای کمک به تسریع و ارتقای کیفیت رشد اقتصادی، مطابق آیین‌نامه اجرایی بندهای (الف) و (ب) تبصره ۱۸ قانون بودجه سال ۱۳۹۶

برای حمایت از واحدهای تولیدی کوچک و متوسط، بانک مرکزی در ابتدای سال ۱۳۹۵ دستورالعمل تأمین مالی بنگاه‌های کوچک و متوسط را تنظیم و آن را به نظام بانکی ابلاغ کرد که این موضوع وضعیت مناسب‌تری برای تأمین مالی واحدهای یادشده به وجود آورد، به طوری که در سال ۱۳۹۵ مبلغ ۱۶۸/۱ هزار میلیارد ریال تسهیلات در اختیار ۲۴/۲ هزار بنگاه تولیدی قرار گرفت. اجرای سیاست حمایت نظام بانکی از تأمین مالی بنگاه‌های کوچک و متوسط در سال ۱۳۹۶ با هدف استمرار رونق تولید، حفظ و ایجاد اشتغال جدید و افزایش رشد

۱۶. آمار از سامانه تسهیلات و تعهدات بر اساس اطلاعات ارسالی بانکها استخراج شده و برگرفته از طبقه‌بندی ISIC است.
۱۷. شامل ۲۰۰ هزار میلیارد ریال برای سرمایه در گردش و تأمین مالی طرح‌های نیمه‌تمام و ۱۰۰ هزار میلیارد ریال برای بازسازی و نوسازی واحدهای اقتصادی که دارای توجیه فنی، مالی و اقتصادی لازم است.

بهبود فضای کسب و کار و رفع موانع پیش روی تولید در کشور اهمیت زیادی دارد. اگر رفع مشکلات ساختاری تولید فقط به ابزارهای تأمین مالی و تزریق نقدینگی به واحدهای تولیدی محدود شود و راهکار جامعی برای حل معضلات دیگر مورد توجه قرار نگیرد، تزریق نقدینگی فقط راهکاری کوتاهمدت در به تعویق انداختن مشکلات بنگاهها خواهد بود و به دلیل تداوم مشکلات ساختاری، دوباره چالش کمبود نقدینگی در واحدهای تولیدی با حجمی وسیع تر بازمی‌گردد.

کل کشور مقرر شد مبلغ ۲۰۰ هزار میلیارد ریال تسهیلات بانکی برای ایجاد فرصت‌های شغلی جدید و پایدار برای بهره‌برداری از مزیت‌های نسبی و رقابتی با اولویت مناطق روستایی، عشایری و محروم به طرح‌ها و پروژه‌های کوچک، متوسط و صنایع دستی پرداخت شود.

در کنار گشایش‌های انجام‌شده در حوزه تأمین مالی فعالیت‌های تولیدی، موضوع

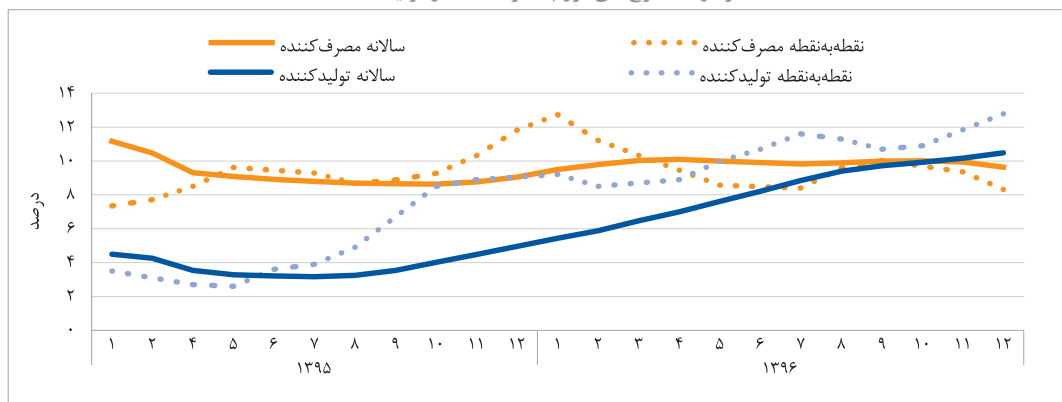
۷. روند قیمت‌ها و تورم

به ۹/۶ درصد رسید و برای دومین سال متوالی نرخ تورم سالانه تکریمی را برای اقتصاد ایران رقم زد.

نرخ تورم نقطه‌به‌نقطه تولیدکننده که در طول سال ۱۳۹۵ تکریمی بود، از مرداد ۱۳۹۶ دوباره دورقمی شد و سال ۱۳۹۶ را با نرخ ۱۲/۸ درصد به پایان رساند که بالاترین نرخ نقطه‌به‌نقطه در طول سال‌های ۱۳۹۵ و ۱۳۹۶ بوده است. مقایسه آمار نرخ تورم نشان می‌دهد نرخ تورم نقطه‌به‌نقطه تولیدکننده از مرداد ۱۳۹۶ از نرخ تورم نقطه‌به‌نقطه مصرف‌کننده به طور پیوسته بیشتر بوده است. نرخ تورم سالانه تولیدکننده از شروع سال ۱۳۹۶ به طور مداوم افزایش یافت، در بهمن پس از دو سال دوباره دورقمی شد و در اسفند به ۱۰/۵ درصد رسید. این نرخ از ابتدای زمستان ۱۳۹۶ از نرخ تورم سالانه مصرف‌کننده بالاتر بوده است. نمودار ۱۴ روند نرخ‌های تورم مصرف‌کننده و تولیدکننده را در سال‌های ۱۳۹۵ و ۱۳۹۶ به تصویر می‌کشد.

با توجه به اینکه با گذشت زمان سطح درآمدی خانوارها، سلیقه مصرفی آنها و نیز قیمت نسبی کالاها و خدمات تغییر می‌کند و همچنین کالاها و خدمات جدیدی به سبد مصرفی خانوارها وارد می‌شود، برای تخمین دقیق‌تر نرخ تورم مصرف‌کننده بازبینی سبد مصرفی خانوارها و اوزان داده‌شده به اجزای آن به طور ادواری ضروری است. به عبارت دیگر، سال پایه در محاسبه نرخ تورم باید به‌روز شود. بر همین اساس، بانک مرکزی ایران در مرداد ۱۳۹۶ نسبت به تغییر سال پایه برای محاسبه نرخ تورم مصرف‌کننده از ۱۳۹۰ به ۱۳۹۵ اقدام کرد. بر اساس سال پایه ۱۳۹۵، نرخ تورم نقطه‌به‌نقطه مصرف‌کننده در فروردین ۱۳۹۶ به ۱۲/۷ درصد افزایش یافت که بالاترین نرخ تورم نقطه‌به‌نقطه در دو سال گذشته بود. پس از آن، این نرخ در همه ماه‌های سال به جز دو ماه آخر پاییز روندی کاهشی داشت و در نهایت در اسفند رقم ۸/۳ درصد را ثبت کرد که کمترین نرخ تورم نقطه‌به‌نقطه مصرف‌کننده در سال ۱۳۹۶ بود. نرخ تورم سالانه منتهی به پایان هر ماه نیز که در طول سال بین ۹/۵ درصد تا ۱۰/۱ درصد در نوسان بود، در اسفند

نمودار ۱۴- نرخ‌های تورم مصرف‌کننده و تولیدکننده

مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، گزارش‌های شاخص بهای کالاها و خدمات مصرفی و شاخص قیمت تولیدکننده

اسفند رقم ۹/۲ درصد را ثبت نمود.

بررسی نرخ تورم مصرف‌کننده به تفکیک گروه‌های سید کالاها و خدمات مصرفی نشان می‌دهد در بین ۱۲ گروه اصلی، نرخ تورم سالانه نسبت به سال ۱۳۹۵ در شش گروه افزایش و در شش گروه کاهش یافته است. بیشترین افزایش نرخ تورم مربوط به گروه خوراکی‌ها و آشامیدنی‌ها و بیشترین کاهش آن متعلق به گروه دخانیات بوده است. با توجه به اینکه گروه خوراکی‌ها و آشامیدنی‌ها از نظر ضریب اهمیت در سید کالاها و خدمات مصرفی در رتبه دوم قرار دارد، افزایش نرخ تورم سالانه از ۹/۱ درصد در سال ۱۳۹۵ به ۹/۶ درصد در سال ۱۳۹۶ را می‌توان تا حد زیادی به روند افزایشی نرخ تورم این گروه نسبت داد. جدول ۳۰ نرخ‌های تورم مصرف‌کننده در گروه‌های اصلی سید کالاها و خدمات مصرفی را در سال‌های ۱۳۹۵ و ۱۳۹۶ نشان می‌دهد.

بررسی نرخ تورم مصرف‌کننده به تفکیک کالاهای قابل تجارت و غیرقابل تجارت نشان می‌دهد نرخ تورم نقطه‌به‌نقطه کالاهای قابل تجارت از ابتدای سال ۱۳۹۶ تا اواسط تابستان روندی کاهشی در پیش گرفته است. بخشی از این روند کاهشی را می‌توان به تقویت ارزش ریال در برابر سایر ارزهای خارجی در چند ماه ابتدایی سال نسبت داد. از اواسط تابستان نرخ تورم نقطه‌به‌نقطه کالاهای قابل تجارت افزایش یافت و در پاییز از ۱۰ درصد نیز عبور کرد. این روند افزایشی تا حدی به تضعیف ارزش ریال در برابر ارزهای خارجی در تابستان و پاییز، حذف برخی اقلام وارداتی مشمول ارز مبادله‌ای و نیز افزایش قیمت جهانی برخی گروه‌های کالایی در فصل پاییز مرتبط است. این نرخ از پایان پاییز رو به کاهش گذاشت و در اسفند به ۷/۱ درصد رسید. نرخ تورم نقطه‌به‌نقطه کالاهای غیرقابل تجارت نیز که از ابتدای سال تا مرداد در حال کاهش بود از آن ماه به بعد افزایش یافت و در

جدول ۳۰- نرخ تورم سالانه در سبد مصرفی کالاها و خدمات (درصد)

نرخ تورم سالانه		وزن در سبد مصرفی	کل
۱۳۹۶	۱۳۹۵		
۹/۶	۹/۱	۱۰۰/۰۰	گروه‌های اصلی:
۸/۱	۹/۵	۳۷/۰۵	مسکن، آب، برق، گاز و سایر سوخت‌ها
۱۳/۹	۸/۲	۲۵/۵۱	خوراکی‌ها و آشامیدنی‌ها
۶/۵	۷/۱	۸/۹۰	حمل و نقل
۱۰/۱	۱۶/۷	۷/۸۳	بهداشت و درمان
۵/۴	۶/۶	۴/۶۲	پوشاک و کفش
۸/۱	۵/۲	۴/۳۳	اثاث، لوازم و خدمات مورد استفاده
۱۰/۲	۹/۷	۳/۱۷	کالاها و خدمات متفرقه
۵/۹	۳/۵	۲/۳۰	ارتباطات
۱۰/۲	۸/۶	۲/۰۷	تفریح و امور فرهنگی
۱۱/۳	۱۶/۰	۲/۰۳	تحصیل
۱۱/۳	۹/۵	۱/۸۲	رستوران و هتل
۳/۰	۱۰/۰	۰/۳۷	دخانیات
			گروه‌های اختصاصی:
۱۰/۲	۷/۰	۴۸/۴۵	کالا
۹/۲	۱۱/۸	۵۱/۵۵	خدمات

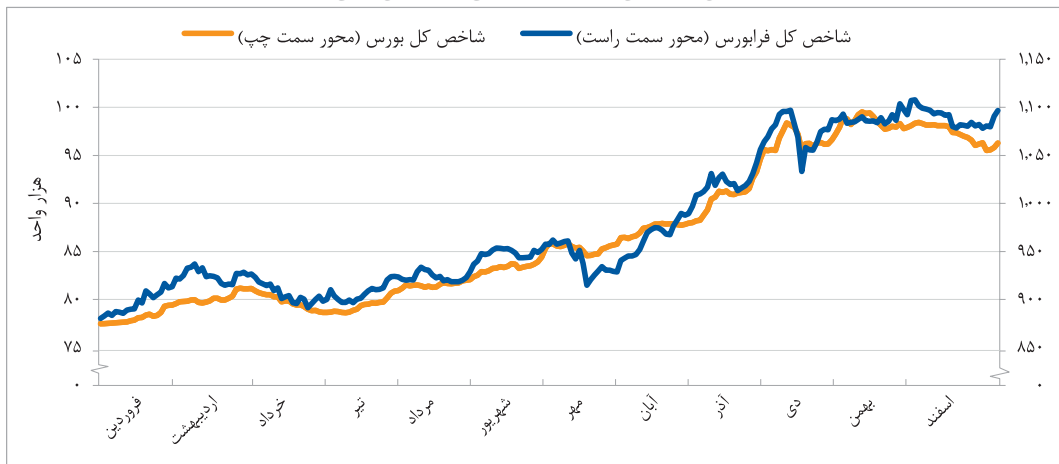
مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، شاخص‌های قیمت، گزارش‌های شاخص بهای کالاها و خدمات مصرفی، شماره‌های مختلف

۸. بازار سرمایه

در آخرین روز معاملاتی سال ۱۳۹۶، ارزش بازار سهام و ارزش بازار اوراق بدهی در بورس به ترتیب ۳,۸۲۴/۲ هزار میلیارد ریال و ۱۰۷/۳ هزار میلیارد ریال و در فرابورس به ترتیب ۹۸۷/۸ هزار میلیارد ریال و ۴۸۰ هزار میلیارد ریال بوده است. به این ترتیب در پایان سال ۱۳۹۶، ارزش بازار بورس حدود ۲/۷ برابر فرابورس بوده در حالی که ارزش معاملات صورت گرفته در این دو بازار تقریباً یکسان و در بورس تنها ۱/۰۸ برابر آن در فرابورس بوده است. چنانکه در نمودار ۱۵ مشاهده می‌شود، در طول سال ۱۳۹۶ روند تغییرات شاخص کل نیز در این دو بازار تقریباً مشابه بوده، هرچند نوسانات شاخص در فرابورس مطابق معمول بیشتر بوده است.

بورس اوراق بهادار تهران و فرابورس ایران دو بخش اصلی بازار سرمایه کشور است که معاملات اوراق مالکیتی، اوراق بدهی، اوراق مشتقه و صندوق‌های قابل معامله در آنها صورت می‌گیرد. ساختار و جایگاه قانونی بورس و فرابورس در ایران تفاوت چندانی با هم ندارد، ولی شرایط پذیرش شرکت‌ها و معامله در فرابورس ساده‌تر در نظر گرفته شده است تا ورود شرکت‌ها و بهره‌برداری آنها از ابزارهای بازار سرمایه تسهیل شود. در عمل، بخش عمده اوراق مالکیتی در بورس و بخش عمده اوراق بدهی در فرابورس مورد معامله قرار گرفته و اوراق مشتقه و صندوق‌های قابل معامله نیز در هر دو بازار سهم ناچیزی دارد.

نمودار ۱۵- شاخص کل بورس اوراق بهادار تهران و فرابورس ایران در سال ۱۳۹۶

مأخذ: پایگاه داده ره‌آورد نوین

۸.۱. بورس اوراق بهادار تهران

از نامتقارن بودن این رشد در بین شرکت‌های مختلف حکایت دارد. شاخص کل هموزن تنها ۹/۸ درصد و شاخص قیمت هموزن ۳/۹ درصد رشد داشته که نسبت به رشد شاخص‌های معادل غیر هموزن بسیار کمتر است. این امر نشان می‌دهد در طول سال ۱۳۹۶، عمدتاً رشد قیمت و بازده نقدی شرکت‌های بزرگ (مثل پتروشیمی‌ها) بالاتر از شرکت‌های کوچک‌تر بوده است. در جدول ۳۱ شاخص‌های مهم بورس در سال‌های ۱۳۹۵ و ۱۳۹۶ مقایسه شده است.

جدول ۳۱- مقایسه شاخص‌های بورس اوراق بهادار تهران در آخرین روز کاری سال‌های ۱۳۹۵ و ۱۳۹۶

کل	قیمت	کل هموزن	قیمت هموزن	شناور آزاد	مالی	صنعت
۹۶,۲۹۰	۳۰,۵۳۴	۱۷,۲۷۱	۱۲,۸۵۵	۱۰۳,۱۳۷	۱۱۹,۱۷۶	۸۶,۰۸۲
۷۷,۲۳۰	۲۶,۸۲۶	۱۵,۷۲۳	۱۲,۳۷۷	۸۴,۷۲۵	۱۳۱,۸۶۶	۶۶,۱۰۰
۲۴/۷	۱۳/۸	۹/۸	۳/۹	۲۱/۷	-۹/۶	۳۰/۲
۰/۳۶	۰/۳۷	۰/۴۴	۰/۴۵	۰/۴۰	۰/۵۸	۰/۳۹

مأخذ: شرکت بورس اوراق بهادار تهران، مدیریت تحقیق و توسعه، گزارش تحلیل بازار، سه ماهه چهارم ۱۳۹۶

در این مدت را تشکیل داده است. عمده اوراق مشارکت منتشر شده در بورس تهران به شهرداری شهرهای مختلف و بخش قابل توجهی از صکوک نیز به اوراق اجاره و مباحثه شرکت‌های خودروسازی اختصاص دارد. در این سال ارزش کل معاملات اوراق بدهی در بورس تهران نسبت به سال ۱۳۹۵، ۱۰/۴ درصد کاهش یافت. معاملات ابزار مشتقه نیز اگرچه از لحاظ ارزش نسبت به سال ۱۳۹۵ تقریباً ۱۰ برابر شده است، همچنان سهم بسیار ناچیز حدود ۰/۱ درصدی از ارزش کل معاملات دارد. جدول ۳۲ جزئیات معاملات صورت گرفته در بورس تهران در سال ۱۳۹۶ را نمایش می‌دهد.

ارزش کل معاملات بورس اوراق بهادار تهران در طول سال ۱۳۹۶ حدود ۶۴۳/۱ هزار میلیارد ریال بوده که تفاوت چندانی با سال قبل از آن نداشته است. نزدیک به ۸۳/۸ درصد از این معاملات، معادل ۵۳۹/۱ هزار میلیارد ریال، به اوراق مالکیتی در بازار سهام اختصاص داشته که در آن ۴۱ درصد از ارزش خریده‌ها و ۴۴ درصد از ارزش فروش‌ها توسط سرمایه‌گذاران حقیقی و مابقی توسط سرمایه‌گذاران حقوقی صورت گرفته است. در نتیجه، در سال ۱۳۹۶ به طور خالص ۲۱ هزار میلیارد ریال اوراق مالکیتی از اشخاص حقیقی به اشخاص حقوقی منتقل شده است. مقدار ۸۳/۴ هزار میلیارد ریال از معاملات نیز مربوط به اوراق مشارکت و سایر صکوک بوده که ۱۳/۰ درصد از ارزش کل معاملات

جدول ۳۲- حجم و ارزش معاملات در بورس اوراق بهادار تهران

تغییرات نسبت به سال ۱۳۹۵	سال ۱۳۹۶	
	حجم	سهم از ارزش
ارزش	ارزش	ارزش
درصد	میلیون سهم/ورقه	میلیارد ریال
کل بازار	۲۶۳,۸۹۹	۶۴۳,۱۳۱
بازار سهام	۲۵۰,۶۰۷	۵۳۹,۰۷۵
معاملات نرمال	۲۰۷,۸۰۸	۴۵۴,۸۲۲
معاملات عمده	۴۲,۷۹۹	۸۴,۲۵۳
بازار بدهی	۸۳	۸۳,۴۳۳
گواهی سپرده	۰	۰
صکوک	۲۵	۲۵,۲۶۴
مشارکت	۵۸	۵۸,۱۶۹
بازار مشتقه	۱۰,۳۶۸	۵۹۸
اوراق آتی سهام	۰	۰
اوراق فروش تبعی	۱۰,۳۶۷	۵۳۵
اوراق اختیار	۰/۸۲	۶۳
صندوق‌های قابل معامله	۲,۸۴۱	۲۰,۰۱۵
تغییرات نسبت به سال ۱۳۹۵	حجم	سهم از ارزش
درصد	درصد	درصد
۰/۷	۲/۷	۱۰۰/۰
۰/۲	-۰/۸	۸۳/۸
-۷/۲	-۱۰/۸	۷۰/۷
۷۶/۸	۱۱۷/۹	۱۳/۱
-۱۰/۴	-۱۰/۴	۱۳/۰
-۱۰۰/۰	-۱۰۰/۰	۰/۰
۲۳/۹	۲۵/۱	۳/۹
-۱۹/۰	-۱۹/۲	۹/۰
۸۹۶/۹	۲۰۷/۶	۰/۱
-۱۰۰/۰	-۱۰۰/۰	۰/۰
۲,۷۶۴/۵	۲۰۷/۵	۰/۱
۵۴/۹	۳,۰۳۸/۵	۰/۰
۱۷۰/۰	۱۹۱/۷	۳/۱

مأخذ: شرکت بورس اوراق بهادار تهران، مدیریت تحقیق و توسعه، گزارش تحلیل بازار، سه ماهه چهارم ۱۳۹۶

بوده است. ۲۰/۴ هزار میلیارد ریال نیز اوراق بدهی در بورس تهران منتشر شده که ۳۶/۴ درصد کمتر از سال ۱۳۹۵ است. جدول ۳۳ آمار مربوط به روش‌های مختلف تأمین مالی از طریق بورس اوراق بهادار تهران را نشان می‌دهد.

در سال ۱۳۹۶ حدود ۱۴۹/۴ هزار میلیارد ریال تأمین مالی از طریق بورس تهران انجام شده که ۳۷/۳ درصد کمتر از سال قبل از آن است. در این سال ۱۹/۸ هزار میلیارد ریال عرضه اولیه و ۱۰۹/۳ هزار میلیارد ریال افزایش سرمایه صورت گرفته که ۹۲/۰ هزار میلیارد ریال آن از طریق مطالبات و آورده نقدی سهام‌داران

جدول ۳۳- جزئیات تأمین مالی از طریق بورس اوراق بهادار تهران (هزار میلیارد ریال)

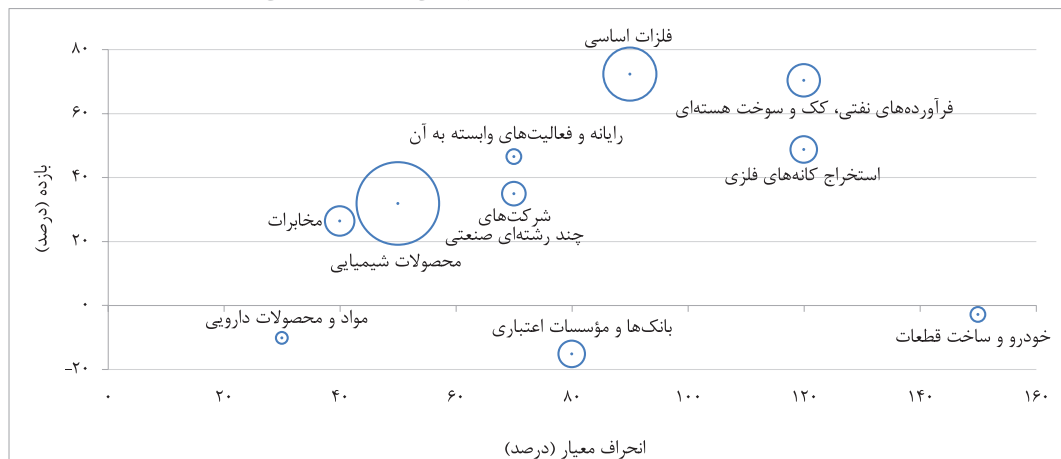
درصد تغییر ۱۳۹۶ به ۱۳۹۵	۱۳۹۶		۱۳۹۵		
	سهام از کل (درصد)	ارزش	سهام از کل (درصد)	ارزش	
-۳۷/۳	۱۰۰	۱۴۹/۴	۱۰۰	۲۳۸/۴	جمع کل
-۳۷/۵	۸۶	۱۲۹/۱	۸۷	۲۰۶/۴	تأمین مالی از طریق سهام
-۴۹/۴	۱۳	۱۹/۸	۱۶	۳۹/۲	عرضه اولیه در بورس
-۳۴/۷	۷۳	۱۰۹/۳	۷۰	۱۶۷/۲	افزایش سرمایه
-۷/۱	۶۲	۹۲/۰	۴۲	۹۹/۰	مطالبات و آورده نقدی
-۷۴/۷	۱۲	۱۷/۳	۲۹	۶۸/۲	سود انباشته و اندوخته‌ها و صرف سهام
-۳۶/۴	۱۴	۲۰/۴	۱۳	۳۲/۰	تأمین مالی از طریق اوراق بدهی

مأخذ: شرکت بورس اوراق بهادار تهران، مدیریت تحقیق و توسعه، گزارش تحلیل بازار، سه ماهه چهارم ۱۳۹۶

به شمار می‌رفت و با ۳۱۵/۶ هزار میلیارد ریال ۹/۸ درصد از ارزش بازار را تشکیل می‌داد، در سال ۱۳۹۶ با افت ارزش همراه بود و با ۲۶۳/۹ هزار میلیارد ریال، سهمی ۶/۹ درصدی از بازار داشت. نمودار ۱۶ بازده ۱۰ صنعت مهم بورس تهران را همراه با انحراف معیار بازده به عنوان شاخصی از ریسک آن‌ها نشان می‌دهد. این صنایع در مجموع ۸۳/۶ درصد از ارزش بازار را تشکیل داده‌اند. چنانکه مشاهده می‌شود، بیشترین زیان در بین ۱۰ صنعت مهم متعلق به گروه بانکها و مؤسسات اعتباری بوده است.

در پایان سال ۱۳۹۶ ارزش بازار سهام در بورس اوراق بهادار تهران به ۳,۸۲۴/۲ هزار میلیارد ریال رسید که ۱۸/۸ درصد بیشتر از سال قبل از آن است. در تقسیم‌بندی صنایع موجود در بورس تهران، بیشترین سهم از ارزش بازار به گروه محصولات شیمیایی و پس از آن گروه فلزات اساسی اختصاص دارد که به ترتیب ۲۲/۰ و ۱۴/۲ درصد از ارزش بازار سهام در این سال را تشکیل داده‌اند. این دو گروه در چند سال اخیر همواره بزرگ‌ترین صنایع حاضر در بورس تهران بوده‌اند. گروه بانکها و مؤسسات اعتباری که در سال ۱۳۹۵ سومین صنعت بزرگ بورس

نمودار ۱۶- بازده در مقابل ریسک (انحراف معیار بازده) ۱۰ صنعت مهم بورس اوراق بهادار تهران در دوره یک ساله ۱۳۹۶*

مأخذ: شرکت بورس اوراق بهادار تهران، مدیریت تحقیق و توسعه، گزارش تحلیل بازار، سه ماهه چهارم ۱۳۹۶
* اندازه نمودارهای هر صنعت متناسب با سهم آن‌ها از «ارزش بازار» است.

۸.۲. فرابورس ایران

درصد و مقدار آن به ۱,۴۷۰/۴ هزار میلیارد ریال می‌رسد. در سال ۱۳۹۶، ۵۹۵/۵ هزار میلیارد ریال معامله در فرابورس ایران صورت گرفت که ۲۹/۱ درصد بیشتر از سال قبل است. جدول ۳۴ عملکرد فرابورس ایران در سال ۱۳۹۶ را به طور خلاصه نمایش می‌دهد.

شاخص کل فرابورس ایران در سال ۱۳۹۶ با رشد ۲۵/۴ درصدی همراه بود و به ۱,۰۹۷ رسید. در این سال ارزش بازار سهام فرابورس ۱۹/۷ درصد رشد داشت و در آخرین روز سال به ۹۸۷/۸ هزار میلیارد ریال رسید. با احتساب اوراق بدهی، اوراق مشتقه و صندوق‌های سرمایه‌گذاری، رشد سالانه ارزش کل بازار به ۴۰/۴

جدول ۳۴- خلاصه عملکرد فرابورس ایران در سال ۱۳۹۶

سال	شاخص کل	ارزش کل بازار (هزار میلیارد ریال)	ارزش بازار سهام (هزار میلیارد ریال)	ارزش کل معاملات (هزار میلیارد ریال)
پایان سال ۱۳۹۶	۱,۰۹۷	۱,۴۷۰/۴	۹۸۷/۸	۵۹۵/۵
پایان سال ۱۳۹۵	۸۷۵	۱,۰۴۷/۲	۸۲۵/۴	۴۶۱/۳
درصد تغییرات	۲۵/۴	۴۰/۴	۱۹/۷	۲۹/۱

مأخذ: فرابورس ایران، اداره آمار و تحلیل اطلاعات، گزارش سالانه بازار فرابورس ایران، سال ۱۳۹۶

بخش مهمی از فرابورس ایران را بازار ابزارهای نوین مالی تشکیل می‌دهد. در بر

گرفتن ۳۲/۸ درصد از ارزش جاری و ۶۸/۹ درصد از معاملات صورت گرفته در

معاملات در بازار ابزارهای نوین را به خود اختصاص داده است، اوراق اجاره با ۸۰/۴ هزار میلیارد ریال در رتبه دوم قرار دارد. بیشترین رشد ارزش معاملات نیز متعلق به صندوق‌های سرمایه‌گذاری جسورانه بوده که ۱۳۸/۵ درصد رشد داشته است، اما همچنان سهم بسیار ناچیزی از ارزش معاملات و ارزش بازار دارد. جدول ۳۵ ارزش و تعداد نمادهای بازار ابزارهای نوین مالی را به تفکیک نمایش می‌دهد. اوراق منفعت که آمار معاملات آن در جدول دیده می‌شود، در سال ۱۳۹۶ برای اولین بار به صکوک بازار سرمایه کشور اضافه شده است.

طول سال ۱۳۹۶ از نقش مهم این بازار در فرابورس حکایت دارد. ارزش معاملات در این بخش بازار در سال‌های ۱۳۹۵ و ۱۳۹۶ به ترتیب ۲۷/۰ و ۴۵/۴ درصد رشد داشته است. این بخش مهم و در حال گسترش شامل اوراق تأمین مالی، گواهی سپرده، صندوق‌های سرمایه‌گذاری و اوراق گواهی حق تقدم تسهیلات مسکن می‌شود. اسناد خزانه اسلامی که در چند سال اخیر به یکی از منابع مهم تأمین مالی دولت تبدیل شده است نیز در این بخش دسته‌بندی می‌شود. ارزش معاملات این اسناد در سال ۱۳۹۶ به ۱۲۴/۸ هزار میلیارد ریال رسیده که ۴۸/۱ درصد بیشتر از مدت مشابه سال قبل است. بعد از اسناد خزانه که بیشترین ارزش

جدول ۳۵- مقایسه ارزش معاملات و تعداد نمادهای عادی معامله شده در بازار ابزارهای نوین مالی فرابورس

تغییر در ارزش معاملات (درصد)	۱۳۹۶		۱۳۹۵		نوع معامله	تعداد نمادهای معامله شده
	تعداد نمادهای عادی معامله شده	ارزش معاملات (میلیارد ریال)	تعداد نمادهای عادی معامله شده	ارزش معاملات (میلیارد ریال)		
۴۸/۱	۱۶	۱۲۴,۷۷۲	۵	۸۴,۲۲۸	اسناد خزانه اسلامی	
۲/۱	۲۱	۸۰,۳۵۴	۲۴	۷۸,۶۷۳	اجاره	
-۹۸/۶	۱	۷۶	۱	۵,۴۵۳	رهنی	
-۳/۶	۲۲	۴۷,۵۱۸	۱۷	۴۹,۳۰۳	مشارکت	صکوک
۱۳۱/۹	۱۲	۶۳,۵۳۰	۹	۲۷,۴۰۱	مرابحه	
-۳۴/۶	۰	۷,۲۳۴	۲	۱۱,۰۶۶	گواهی سپرده	
-	۰	۵۰,۰۰۰	۰	۰	منفعت	
۵۲/۰	۱۴	۲۳,۸۴۶	۱۴	۱۵,۶۹۲	سرمایه‌گذاری قابل معامله	صندوق
۱۳۸/۵	۳	۳۱	۲	۱۳	سرمایه‌گذاری جسورانه	
۲۴/۴	۲۳	۱۲,۸۰۱	۲۹	۱۰,۲۸۸	گواهی تسهیلات مسکن	مشتمله
۴۵/۴	۱۱۲	۴۱۰,۱۶۲	۱۰۳	۲۸۲,۱۱۷		مجموع

مأخذ: فرابورس ایران، اداره آمار و تحلیل اطلاعات، گزارش سالانه بازار فرابورس ایران، سال ۱۳۹۶

حداقل آن معمولاً توسط ضامن تضمین می‌شود و حداکثر آن می‌تواند با شرط ضمن عقد محدود شود. معاملات ثانویه این اوراق نیز قبل از سررسید امکان‌پذیر است. در نیمه دوم اسفند ۱۳۹۶، ۵۰ هزار میلیارد ریال اوراق منفعت دولتی با سررسید ۳/۵ ساله توسط وزارت امور اقتصادی و دارایی و با ضمانت خزانه‌داری کل کشور منتشر شده است.

اوراق منفعت نوع جدیدی از اوراق تأمین مالی است که بنا به تعریف بر پایه منافع آتی بهره‌بردار از یک دارایی منتشر می‌شود. برای انتشار این اوراق نیازی به تملک دارایی مورد نظر نیست و دارا بودن حق بهره‌برداری از آن دارایی حداقل تا زمان سررسید اوراق کفایت می‌کند. علاوه بر این، لازم است حداقل طی دو سال منتهی به انتشار اوراق، بهره‌بردار از دارایی مورد نظر جریان نقدی مثبت به ثبت رسانده باشد. سود این اوراق، همانند اوراق مشارکت، سود انتظاری بوده که

۹. محیط کسب و کار

چهارم توسعه، مواد ۷۸-۶۹ در برنامه پنجم توسعه و همچنین ارائه و تصویب قانون بهبود مستمر محیط کسب و کار در سال ۱۳۹۰ دامنه اقدامات خود را گسترده‌تر کردند. تشکیل شورای گفت‌وگوی دولت و بخش خصوصی بر اساس برنامه پنجم توسعه و ابلاغ سیاست‌های کلی اشتغال در تیر ۱۳۹۰ و سیاست‌های کلی حمایت از تولید ملی در بهمن ۱۳۹۱ نیز در همین راستا انجام شد. همچنین دفتر پایش و بهبود محیط کسب و کار به عنوان زیرمجموعه‌ای از معاونت اقتصادی وزارت امور اقتصادی و دارایی پس از شروع به کار دولت یازدهم در سال ۱۳۹۲ با هدف تسهیل، تسریع و رفع موانع بهبود شاخص‌های مختلف محیط کسب و کار ایجاد شد.

چند نهاد معتبر بین‌المللی به صورت سالانه به بررسی محیط کسب و کار بنگاه‌ها در کشورهای مختلف پرداخته و نتایج آن را در قالب چند شاخص گزارش می‌کنند. با در نظر گرفتن این شاخص‌ها می‌توان تصویر بهتری از وضعیت فعلی محیط کسب و کار در کشور و الزامات و اولویت‌های بهبود اجزای آن در آینده به دست آورد. در ادامه برخی از مهم‌ترین و معروف‌ترین شاخص‌ها در این زمینه معرفی می‌شود.

مجموعه عوامل اثرگذار بر عملکرد یک بنگاه که خارج از کنترل مدیران آن باشد، محیط کسب و کار آن بنگاه را تشکیل می‌دهند. از آنجا که بخش عمده‌ای از اقتصاد کشور هنوز تحت مالکیت و کنترل بخش دولتی غیرکارآمد است، بهبود مستمر محیط کسب و کار بنگاه‌های خصوصی پیش‌زمینه رشد اقتصادی پایدار و اشتغال‌زا در سال‌های آتی است. دولت به عنوان شکل‌دهنده نهادها و قواعدی که بنگاه‌ها برای فعالیت به طور مستمر با آنها در تعامل هستند، نقش قابل توجهی در مساعدتر یا نامساعدتر کردن محیط کسب و کار بنگاه‌ها ایفا می‌کند. دولت می‌تواند از طریق کاهش مداخلات غیرضروری در امور بنگاه‌ها، به رسمیت شناختن آزادی‌ها و حقوق مالکیت صاحبان کسب و کار و همچنین خودداری از توزیع انواع رانت بین فعالان اقتصادی، به جلب اعتماد سرمایه‌گذاران داخلی و خارجی و کارآفرینان حرفه‌ای مبادرت ورزد.

دولت‌های مختلف با تشکیل کارگروه‌هایی برای رفع مشکلات بخش صنعت در دهه‌های ۱۳۷۰ و ۱۳۸۰ و همچنین اجرای قانون رفع برخی از موانع تولید و سرمایه‌گذاری صنعتی در سال ۱۳۸۷، اقداماتی را برای بهبود تدریجی محیط کسب و کار بنگاه‌ها در کشور آغاز کردند. همچنین دولت‌های قبلی با گنجانیدن موادی قانونی در زمینه بهبود محیط کسب و کار از جمله ماده ۴۱ در برنامه

۹.۱. رتبه‌بندی سهولت کسب‌وکار از سوی بانک جهانی

ضعف نظام مالی کشورها، قوانین بازارهای مالی، محدودیت‌های زیست‌محیطی و رعایت حقوق مالکیت فکری نیز در این گزارش‌ها در نظر گرفته نمی‌شود. باید توجه داشت که ارزیابی‌هایی که در این گزارش‌ها صورت می‌گیرد مربوط به بزرگ‌ترین شهر تجاری هر کشور بوده و لزوماً قابل تعمیم به سایر نقاط آن کشور نیست. در مجموع این گزارش‌ها ارزیابی جامع، کامل و بدون نقصی از وضعیت محیط کسب‌وکار یا درجه رقابت‌پذیری یک کشور در سطح جهان ارائه نمی‌کند و باید بیشتر به عنوان شاخصی از درجه مساعد بودن چهارچوب قانونی که بخش خصوصی در قالب آن فعالیت می‌کند، مورد توجه قرار گیرد. جدول ۳۶ رتبه ایران در ۱۰ شاخص اصلی محیط کسب‌وکار را در سال‌های ۲۰۱۷-۲۰۱۸ نشان می‌دهد. رتبه کلی ایران در شاخص سهولت کسب‌وکار که در سال ۲۰۱۷ معادل ۱۲۰ بود با چهار پله تنزل در سال ۲۰۱۸ به ۱۲۴ رسید و حاکی از بدتر شدن محیط کسب‌وکار ایران در برخی زمینه‌ها نسبت به سایر کشورها است.

جدول ۳۶- رتبه ایران در ۱۰ شاخص اصلی محیط کسب‌وکار در سال‌های ۲۰۱۷-۲۰۱۸ در بین ۱۹۰ کشور جهان

شاخص	۲۰۱۷	۲۰۱۸	تغییر	بهترین عملکرد در بین کشورهای منطقه	کشور دارای رتبه اول در جهان
شروع یک کسب‌وکار جدید	۱۰۲	۹۷	۵↑	عمان (رتبه ۳۱ جهان)	نیوزیلند
اخذ مجوزهای ساخت	۲۷	۲۵	۲↑	امارات متحده عربی (رتبه ۲ جهان)	دانمارک
تأمین برق مورد نیاز	۹۴	۹۹	۵↓	امارات متحده عربی (رتبه ۱ جهان)	امارات متحده عربی
ثبت دارایی‌ها	۸۶	۸۷	۱↓	امارات متحده عربی (رتبه ۱۰ جهان)	نیوزیلند
پرداخت مالیات	۱۰۰	۱۵۰	۵۰↓	قطر (رتبه ۱ جهان)	قطر
تجارت برون‌مرزی	۱۷۰	۱۶۶	۴↑	مالت (رتبه ۴۱ جهان)	اتریش
تأمین مالی (دریافت اعتبار)	۱۰۱	۹۰	۱۱↑	کرانه باختری رود اردن و غزه (رتبه ۲۰ جهان)	نیوزیلند
حمایت از سرمایه‌گذاران خرد	۱۶۵	۱۷۰	۵↓	امارات متحده عربی (رتبه ۱۰ جهان)	قزاقستان
تضمین اجرا و الزام‌آور بودن قراردادهای	۷۰	۸۰	۱۰↓	امارات متحده عربی (رتبه ۱۲ جهان)	کره جنوبی
ورشکستگی و انحلال کسب‌وکار	۱۵۶	۱۶۰	۴↓	تونس (رتبه ۶۳ جهان)	ژاپن

مأخذ: بانک جهانی، گزارش تسهیل انجام کسب‌وکار^{۱۸}، ۲۰۱۸

تعداد افراد بیشتر نسبت به سال قبل بهبود یافته است.

در زمینه حمایت از سرمایه‌گذاران خرد، درجه محافظت از حقوق سهام‌دار و درجه حاکمیت سهام‌دار تنزل یافته است و به بدتر شدن رتبه ایران در سطح جهان منجر شده است. در زمینه تضمین اجرا و الزام‌آور بودن قراردادهای، تنها می‌توان به دستی شدن فرآیند ارجاع پرونده‌ها به صورت تصادفی به قضات اشاره کرد که در سال قبل به صورت خودکار انجام می‌شد. در زمینه ورشکستگی و انحلال کسب‌وکار نیز با توجه به عدم انتشار جزئیات در گزارش سال ۲۰۱۷ نمی‌توان با دقت اظهار نظر کرد.

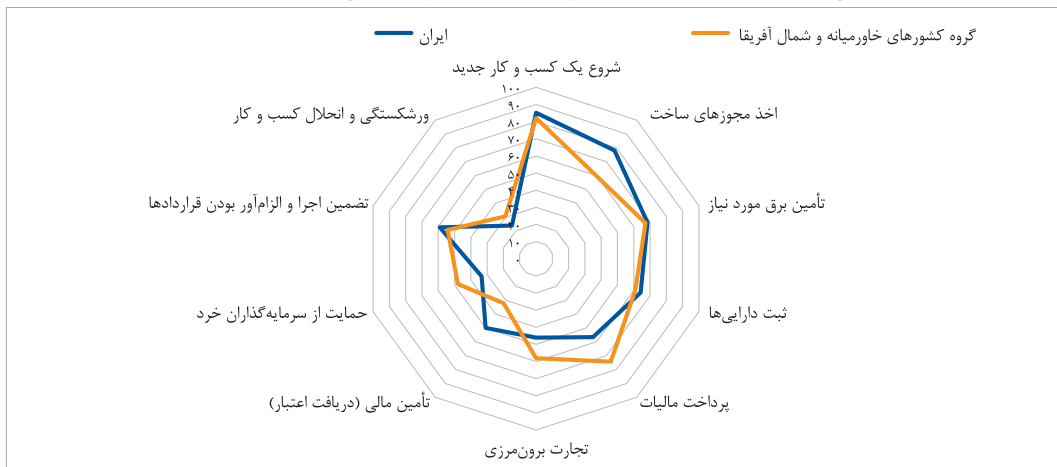
برای درک بهتر فاصله یک کشور در شاخص‌های مختلف کسب‌وکار با کشورهای پیشرو، می‌توان اختلاف امتیاز آن کشور را در هر شاخص با کشور پیشرو در همان شاخص خاص محاسبه کرد. در گزارش‌های بانک جهانی از محیط کسب‌وکار، چنین عددی را فاصله تا مرز^{۱۹} می‌نامند. نمودار ۱۷ اعداد مربوط به فاصله تا مرز ایران و میانگین گروه کشورهای منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا را در ۱۰ شاخص مذکور با هم مقایسه می‌کند. همانطور که مشاهده می‌شود، وضعیت ایران در چهار شاخص پرداخت مالیات، تجارت برون‌مرزی، حمایت از سرمایه‌گذاران خرد و ورشکستگی و انحلال کسب‌وکار نسبت به کشورهای منطقه بدتر و در سایر شاخص‌ها بهتر است. همچنین، فاصله ایران به ویژه در شاخص‌های انحلال کسب‌وکار، حمایت از سرمایه‌گذاران خرد و تجارت برون‌مرزی با کشورهای پیشرو در جهان بسیار زیاد است.

رتبه ایران در چهار شاخص اصلی نسبت به سال ۲۰۱۷ بهبود یافته و در سایر شاخص‌ها تنزل کرده است. در این بخش به برخی تحولات در این ۱۰ شاخص از سال ۲۰۱۷ به ۲۰۱۸ اشاره می‌شود. در زمینه شروع یک کسب‌وکار جدید، هزینه اخذ مدرک عدم سوء پیشینه و هزینه ثبت شرکت افزایش یافته و در عین حال زمان لازم برای درخواست پلمب به کمتر از یک روز کاهش یافته و آنلاین شده است. در زمینه‌های اخذ مجوزهای ساخت، تأمین برق مورد نیاز و ثبت دارایی‌ها هیچ تغییری در هزینه و زمان فرآیندهای مرتبط رخ نداده و تغییر رتبه در این بخش‌ها مربوط به تغییر وضعیت سایر کشورها بوده است.

در زمینه پرداخت مالیات، تنها می‌توان به افزایش نرخ مالیات بر سود شرکت از ۱۷/۸ درصد به ۱۸/۴ درصد اشاره کرد و افت شدید رتبه ایران در سال ۲۰۱۸ را به بهبود وضعیت بسیاری از کشورهای جهان در زمینه پرداخت مالیات مرتبط دانست. در زمینه تجارت برون‌مرزی، هرچند زیرشاخص‌های زمان و هزینه لازم برای تطبیق مدارک صادراتی و همچنین زمان لازم برای تطبیق مدارک وارداتی نسبت به سال قبل بهبود یافته، اما فاصله قابل توجه ایران با بسیاری از کشورهای جهان و حتی منطقه در این زمینه به بهبود جدی رتبه ایران منجر نشده است.

در زمینه تأمین مالی، ایران ضعف جدی در زیرشاخص رعایت حقوق قانونی وام‌دهنده و وام‌گیرنده دارد و در سال ۲۰۱۸ نسبت به سال قبل تغییری در این خصوص نداشته است. البته زیرشاخص عمق اطلاعات اعتباری به علت انتشار داده‌های تسهیلاتی خردفروشی‌ها و شرکت‌های یوتیلیتی بهتر شده و زیرشاخص درجه پوشش‌دهی مراکز اعتبارسنجی به علت ثبت اطلاعات اعتباری

نمودار ۱۷- فاصله ایران و کشورهای منطقه با کشورهای پیشرو در هر کدام از شاخص‌های محیط کسب‌وکار در سال ۲۰۱۸*

مأخذ: بانک جهانی، گزارش تسهیل انجام کسب‌وکار، ۲۰۱۸
* امتیاز صفر بدترین و ۱۰۰ بهترین عملکرد در بین ۱۹۰ کشور مورد بررسی را نشان می‌دهد.

۹.۲. رتبه‌بندی رقابت‌پذیری کشورها از سوی مجمع جهانی اقتصاد

سال ۲۰۱۷-۱۸ نسبت به سال قبل از آن هفت پله بهبود یافته که در نتیجه افزایش امتیاز از ۴/۱ به ۴/۳ به وقوع پیوسته است. بهبود رتبه ایران در هر سه مؤلفه و در ۱۰ شاخص از ۱۲ شاخص اصلی قابل مشاهده است. در شاخص سلامت و آموزش ابتدایی با وجود ثبات امتیاز ایران نسبت به سال قبل، رتبه ایران یک پله بدتر شده و در شاخص اندازه بازار نیز تغییری در امتیاز و رتبه ایران نسبت به سال قبل مشاهده نمی‌شود. کارایی بازار کالا نیز تنها شاخصی است که با وجود ثبات امتیاز نسبت به سال قبل با بهبود ۱۱ رتبه‌ای روبه‌رو شده است.

یکی دیگر از منابع معتبر جهانی در زمینه ارزیابی محیط کسب‌وکار بنگاه‌ها به ویژه از منظر رقابت‌پذیری و عوامل خرد و کلان مؤثر بر آن، گزارشی است که هر ساله از سوی مجمع جهانی اقتصاد به روزسانی و منتشر می‌شود. این گزارش‌ها محیط کسب‌وکار بنگاه‌ها را به ۱۲ شاخص اصلی در سه مؤلفه تقسیم می‌کنند و برای هر کدام از شاخص‌ها امتیازی بین ۷-۱ در نظر می‌گیرند. جدول ۳۷ رتبه ایران را در ۱۲ شاخص مذکور در سه مؤلفه الزامات اولیه، عوامل افزایش‌دهنده کارایی و عوامل مربوط به پیچیدگی و نوآوری بر اساس آخرین گزارش مجمع جهانی اقتصاد نشان می‌دهد. همانطور که مشاهده می‌شود رتبه کلی ایران در

جدول ۳۷- جایگاه ایران در شاخص رقابت‌پذیری جهانی

مؤلفه	شاخص	رتبه ۲۰۱۶-۱۷ (در بین ۱۳۸ کشور)	رتبه ۲۰۱۷-۱۸ (در بین ۱۳۷ کشور)
الزامات اولیه	رتبه کلی	۷۶	۶۹
	نهادها	۶۱	۵۵
	زیرساخت‌ها	۹۰	۸۵
	محیط اقتصاد کلان	۵۹	۵۷
	سلامت و آموزش ابتدایی	۷۲	۴۴
عوامل افزایش‌دهنده کارایی	رتبه کلی	۴۹	۵۰
	تحصیلات و آموزش دانشگاهی	۸۹	۸۳
	کارایی بازار کالا	۶۰	۵۱
	کارایی بازار نیروی کار	۱۱۱	۱۰۰
	درجه توسعه‌یافتگی بازارهای مالی	۱۳۴	۱۳۰
عوامل مربوط به پیچیدگی و نوآوری	توانمندی‌های تکنولوژیک	۱۳۱	۱۲۸
	اندازه بازار	۹۷	۹۱
	رتبه کلی	۱۹	۱۹
	سطح پیچیدگی کسب‌وکار	۱۰۱	۸۱
	درجه خلاقیت و نوآوری	۱۰۹	۹۷
		۸۹	۶۶

مأخذ: مجمع جهانی اقتصاد، گزارش رقابت‌پذیری جهانی، ۲۰۱۷-۱۸.

در شاخص نهادها، با وجود بهبود قابل توجه زیرشاخص کارایی هزینه‌کرد دولتی نسبت به سال قبل، زیرشاخص‌های حمایت از حقوق سرمایه‌گذاران و اعمال استانداردهای حسابداری و حسابرسی با تنزل امتیاز و رتبه مواجه شده‌اند. در

شاخص زیرساخت‌ها، امتیاز و رتبه زیرشاخص کیفیت جاده‌ها بدتر شده و رتبه زیرشاخص کیفیت عرضه برق با وجود ثبات امتیاز تنزل کرده است. در شاخص محیط اقتصاد کلان، با وجود افت رتبه ایران در زیرشاخص نسبت بدهی دولت

بهبود وضعیت در زیرشاخص‌های مربوط به عمق زنجیره ارزش، کنترل توزیع بین‌المللی و مزیت‌های رقابتی باعث ارتقای ۱۲ پله‌ای و در شاخص درجه خلایق و نوآوری، بهبود تمام زیرشاخص‌ها از جمله ظرفیت نوآوری، کیفیت مراکز تحقیقات علمی و مخارج شرکت‌ها در زمینه تحقیق و توسعه باعث ارتقای ۲۳ پله‌ای رتبه ایران نسبت به سال قبل شده است.

۹.۳. بررسی محیط کسب‌وکار کشور از نظر درجه آزادی اقتصادی و فساد

سلامت بودجه‌ای، آزادی کسب‌وکار، آزادی نیروی کار، آزادی سیاست‌گذاری پولی، آزادی در تجارت، آزادی سرمایه‌گذاری و آزادی مالی مورد محاسبه قرار می‌گیرد. بر اساس گزارش این مؤسسه در سال ۲۰۱۸، رتبه ایران با وجود بهبود جزئی امتیاز کلی، نسبت به سال قبل یک پله تنزل یافته و به ۱۵۶ جهان و ۱۳ منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا رسیده است. با توجه به این گزارش، بدترین مؤلفه‌های آزادی اقتصادی کشور به ترتیب مربوط به آزادی سرمایه‌گذاری، آزادی مالی و آزادی حقوق مالکیت و بهترین مؤلفه‌های آزادی اقتصادی مربوط به سلامت بودجه‌ای، هزینه‌کرد دولت و فشار مالیاتی بوده است. آخرین گزارش شاخص بین‌المللی حقوق مالکیت^{۲۳} که توسط اتحادیه حقوق مالکیت^{۲۴} منتشر می‌شود مربوط به سال ۲۰۱۷ است و نشان می‌دهد که رتبه ایران با وجود افزایش امتیاز شاخص نسبت به سال قبل در سطح جهان تغییر نکرده است و ایران همچنان در جایگاه ۹۹ از ۱۲۸ کشور مورد مطالعه قرار دارد. با این حال رتبه منطقه‌ای ایران در بین ۱۵ کشور نسبت به سال قبل با یک پله ارتقا به ۱۱ رسیده است. از سوی دیگر در زمینه شاخص ادراک فساد^{۲۵} که از سوی مؤسسه شفافیت بین‌الملل^{۲۶} منتشر می‌شود، ایران در سال ۲۰۱۷ با یک رتبه ارتقا نسبت به سال قبل از آن در بین ۱۸۰ کشور در رتبه ۱۳۰ قرار گرفته است.

به تولید ناخالص داخلی، به دلیل افزایش نسبت پس‌انداز ناخالص ملی به تولید ناخالص داخلی و افت نرخ تورم و بهبود زیرشاخص‌های مربوط، رتبه ایران نسبت به سال قبل ۲۸ پله ارتقا یافته است. همچنین در شاخص کارایی بازار کالا، با وجود تنزل رتبه زیرشاخص مربوط به موانع غیرتعرفه‌ای، به دلیل بهبود چند زیرشاخص به ویژه کاهش دشواری فرآیندهای گمرکی، رتبه ایران نسبت به سال قبل ۱۱ پله بهبود یافته است. در نهایت، در شاخص سطح پیچیدگی کسب‌وکار،

در حال حاضر چند مؤسسه بین‌المللی به صورت سالانه به ارائه شاخص‌هایی در زمینه درجه آزادی اقتصادی در کشورها می‌پردازند که شاخص نشریه آزادی اقتصادی جهان^{۲۱} از سوی مؤسسه فریزر و شاخص آزادی اقتصادی^{۲۲} از سوی مؤسسه هریتیج از مهم‌ترین آنها است. ارزیابی مؤسسه فریزر از درجه آزادی کشورها بر اساس پنج مؤلفه اندازه دولت، نظام قانونی و حقوق مالکیت، ثبات پولی، آزادی تجارت بین‌المللی و سیاست‌های تنظیمی و نظارتی (مربوط به بازار اعتبارات، بازار کار و کسب‌وکار) صورت می‌گیرد. آخرین گزارش مؤسسه فریزر که در سال ۲۰۱۷ منتشر شده، حاوی ارزیابی آزادی اقتصادی ۱۵۹ کشور جهان در سال ۲۰۱۵ است که در آن جایگاه ایران با وجود بهبود جزئی امتیاز نسبت به سال قبل از آن در رتبه ۱۵۰ بدون تغییر مانده است. رتبه ایران در پنج مؤلفه مذکور به ترتیب ۱۲۷، ۱۰۰، ۱۲۰، ۱۵۶ و ۱۵۲ است که در سه مؤلفه نخست نسبت به سال قبل بدتر، در مؤلفه چهارم بهتر و در مؤلفه پنجم بدون تغییر بوده است.

شاخص آزادی اقتصادی مؤسسه هریتیج بر حسب ۱۲ مؤلفه حقوق مالکیت، اثربخشی قضاوت در دادگاه، یکپارچگی دولت، فشار مالیاتی، هزینه‌کرد دولت،

۹.۴. نتایج پایش محیط کسب‌وکار از سوی اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران

نیز از آمارهای رسمی کشور به دست آمده‌اند. باید توجه داشت که در گزارش اخیر نرخ تکمیل پرسشنامه مانند دوره‌های قبل در حدود ۶۰ درصد و کمتر از حد نصاب لازم برای امکان تعمیم دادن نتایج به استان‌ها بوده است.

بر اساس نتایج گزارش مذکور، شاخص ملی محیط کسب‌وکار در زمستان ۱۳۹۶ به عدد ۵/۸ رسیده که حاکی از بهبود جزئی نسبت به فصل قبل از آن و فصل مشابه سال قبل است. لازم به ذکر است که این شاخص عددی بین ۰ و ۱۰ است که ۱۰ بدترین وضعیت ممکن را نشان می‌دهد. همچنین فعالان اقتصادی کشور وضعیت محیط کسب‌وکار بخش خدمات و بخش کشاورزی را به ترتیب مساعدترین و نامساعدترین بخش‌ها ارزیابی کرده‌اند. این در حالی است که مساعدترین بخش از نظر محیط کسب‌وکار در زمستان ۱۳۹۵ و پاییز ۱۳۹۶ به بخش صنعت اختصاص داشت. بر اساس این گزارش، در بخش‌های صنعت و خدمات، بی‌ثباتی و غیرقابل پیش‌بینی بودن قیمت‌ها (مواد اولیه و محصولات) نامساعدترین و سهولت دسترسی به برق مساعدترین مؤلفه بوده و در بخش کشاورزی، دشواری تأمین مالی از بانک‌ها نامساعدترین و سهولت دسترسی به برق مساعدترین مؤلفه از نظر فعالان اقتصادی ارزیابی شده است. با در نظر گرفتن سه بخش مذکور، به طور کلی سه مؤلفه «بی‌ثباتی و غیرقابل پیش‌بینی بودن قیمت‌ها»، «دشواری تأمین مالی از بانک‌ها» و «بی‌ثباتی سیاست‌ها، مقررات و رویه‌های اجرایی ناظر به کسب‌وکار» به ترتیب نامساعدترین مؤلفه‌های محیط کسب‌وکار بنگاه‌ها در سطح کشور بوده است.

به موجب قانون بهبود مستمر محیط کسب‌وکار مصوب ۱۳۹۰، اتاق‌های بازرگانی موظف‌اند به منظور اطلاع سیاست‌گذاران از وضعیت محیط کسب‌وکار در کشور، شاخص‌های ملی محیط کسب‌وکار در ایران را تدوین کرده و به طور سالانه و فصلی حسب مورد به تفکیک استان‌ها، بخش‌ها و فعالیت‌های اقتصادی، سنجش و اعلام کنند. هرچند در عمل انجام این وظیفه تا زمستان ۱۳۹۵ بر عهده مرکز پژوهش‌های مجلس بود، اما اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران در قالب یک طرح پژوهشی در سال ۱۳۹۴، نسبت به شناسایی و معرفی شاخص‌های ملی پایش محیط کسب‌وکار اقدام کرد و اجرای طرح ملی پایش محیط کسب‌وکار را از اواخر سال ۱۳۹۵ با همکاری اتاق‌های تعاون و اصناف ایران آغاز کرد. در نتیجه، مرکز پژوهش‌های مجلس بیست و ششمین گزارش فصلی در این زمینه را در زمستان ۱۳۹۵ منتشر کرد و پس از آن تهیه این گزارش‌ها از سوی این مرکز متوقف شد. آخرین گزارش فصلی منتشر شده از سوی اتاق بازرگانی ایران در زمینه پایش محیط کسب‌وکار ایران مربوط به زمستان ۱۳۹۶ است. در این گزارش، داده‌های پیمایشی از طریق ادراک‌سنجی از وضعیت مؤلفه‌های محیط کسب‌وکار کشور از ۲۰۰۲ فعال اقتصادی زیرمجموعه سه اتاق (بازرگانی، اصناف و تعاون) و با استفاده از تکمیل پرسشنامه الکترونیکی و همچنین آمارگیری تلفنی به دست آمده و داده‌های آماری نیز از منابع آماری رسمی کشور تهیه شده و مورد استفاده قرار گرفته است. به طور دقیق‌تر، از ۷۰ مؤلفه پیمایشی و آماری مورد مطالعه، ۲۸ مؤلفه پیمایشی از روش تکمیل پرسشنامه و ۴۲ مؤلفه آماری

۲۱. Economic Freedom of the World (EFW)

۲۲. Index of Economic Freedom (IEF)

۲۳. International Property Rights Index (IPRI)

۲۴. Property Rights Alliance

۲۵. Corruption Perceptions Index (CPI)

۲۶. Transparency International

بررسی وضعیت محیط کسب و کار به تفکیک فعالان اقتصادی سه اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران، اتاق تعاون ایران، و اتاق اصناف ایران حاکی از آن است که در زمستان ۱۳۹۶، مهم‌ترین موانع کسب و کار از منظر فعالان اتاق تعاون، دشواری تأمین مالی از بانک‌ها و از منظر دو اتاق دیگر بی‌ثباتی و غیرقابل پیش‌بینی بودن قیمت‌ها (مواد اولیه و محصولات) بوده است.

ارزیابی شاخص محیط کسب و کار بر اساس رشته فعالیت‌های اقتصادی نشان می‌دهد رشته فعالیت‌های «آب‌رسانی، مدیریت پسماند، فاضلاب و فعالیت‌های تصفیه»، «عمده‌فروشی، خرده‌فروشی، تعمیر وسایل» و «کشاورزی، جنگلداری و ماهیگیری» به ترتیب دارای نامساعدترین محیط کسب و کار و رشته فعالیت‌های «آموزش»، «هنر، سرگرمی و تفریح» و «مالی و بیمه» به ترتیب دارای مساعدترین محیط برای کسب و کار نسبت به سایر رشته فعالیت‌های اقتصادی ارزیابی شده است.

ساختمان ادارات مرکزی بانک خاورمیانه

تهران، خیابان احمد قصیر (بخارست)، نبش خیابان پنجم

تلفن: ۴۲۱۷ ۸۰۰۰ فکس: ۸۸۷۰ ۱۰۹۵

کدپستی: ۱۵۱۳۶۴۵۷۱۷ صندوق پستی: ۱۵۸۷۵-۴۴۴۵

www.middleeastbank.ir info@middleeastbank.ir